

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ Γ'. - ΤΕΥΧΟΣ 3

ΜΑΡΤΙΟΣ 1940

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΤΡΑΡΧΗ (Μεταφρ. Είρ. Δενδρινού)	Σονέττα
Ι. ΜΑΝΙΟΥΔΑΚΗ	Ἡ ἐπίδρασις τῆς μουσικῆς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων
Σ. ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ	Ἡ ἀγάπη τῆς ζωῆς στὸ δημοτικὸ μας τραγούδι
Γ. ΖΩΡΑ	Ποίημα παραινετικὸν Μαρίνου Φαλιέρου
Α. ΤΑΡΣΟΥΛΗ	Ἱστορία καὶ θρύλοι στὸ κάστρο τοῦ Μυστρά
Φ. Μ. ΠΟΝΤΑΝΙ	Ὁ ποιητικὸς κόσμος τοῦ Κάλβου
Ν. ΛΑΝΙΤΗ	Ὁ ἀθλητισμὸς στὸ δημοτικὸ μας τραγούδι
Σ. ΓΚΟΛΦΙΝΟΠΟΥΛΟΥ	Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας καὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ σεπτοῦ σηνώματός Του
Γ. ΑΘΑΝΑ (Μεταφρ. Β. Λαβαννίνι)	Στροφές
Φ. ΝΤΕ ΣΙΜΟΝΕ ΜΠΡΟΥΒΕΡ	Στέφανος Μαρτζώκης (ιταλιστί)
Ρ. ΤΣΙΟΥΤΙ	Διονύσιος Σολωμὸς (ιταλιστί)
Γ. ΑΘΑΝΑ (Μετ. Φ. Ποντάνι).	Ἐνας παλαιὸς ὑπάλληλος (ιταλιστί)
Γ. ΝΤΕ ΣΑΝΚΤΙΣ	Ἡ Ἑλλάς τοῦ Μεταξᾶ (ιταλιστί)

ROMA
Via Montello 5

RIVISTA

DI CULTURA GRECO-ITALIANA

ANNO III - N. 3

MARZO 1940-XVIII

Il presente fascicolo contiene scritti di:

G. ATHANAS, già Vice-presidente della Camera dei deputati di Grecia, letterato; B. LAVAGNINI, professore nella R. Università di Palermo; G. ZORAS, professore nella R. Università di Roma; F. DE SIMONE-BROUWER, professore nella R. Università di Napoli; G. MANIUDAKIS, direttore del Conservatorio di Canea; S. GOLFINOPOULOS, presidente delle Associazioni di Patrasso; N. LANITIS, letterato, scrittore; F. M. PONTANI, professore, letterato; P. P. CIUTI, scrittore; N. DE SANCTIS, pubblicista; A. TARSULI, letterata, scrittrice; S. MAVROIDI-PAPADAKI, letterata, scrittrice; I. DENDRINU, letterata, scrittrice.

La « Rivista di cultura Greco-Italiana » si pubblica in fascicoli mensili di 68 pagine, in lingua greca e italiana, e contiene articoli di carattere scientifico, storico e letterario, in modo particolare riguardanti i rapporti spirituali tra la Grecia e l'Italia.

Una parte speciale della Rivista è dedicata alla riproduzione di pagine storiche e di vecchi articoli, relativi alle relazioni tra le due Nazioni nel passato.

I collaboratori possono inviare i loro articoli all'indirizzo: « Rivista Greca. - Via Montello 5. - Roma ». I manoscritti non si restituiscono.

Ἡ « Ἐπιθεώρησις ἑλληνο-ἰταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας » ἐκδίδεται εἰς μηνιαῖα τεύχη ἐξ 68 σελίδων. Περιέχει ἄρθρα ἐπιστημονικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ λογοτεχνικοῦ χαρακτήρος, ἀφορῶντα ἰδιαίτερος τὰς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας πνευματικὰς σχέσεις.

Οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ συνεργασθῶσι δύνανται νὰ ἀποστέλλωσι τὰ χειρόγραφα τῶν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς « Ἐπιθεωρήσεως » (Rivista Greca, Via Montello 5 - Roma). Προτιμῶνται θέματα ἀφορῶντα τὰς ἰταλο-ἑλληνικὰς σχέσεις. Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἐνταποκριτὴς ἐν Ἑλλάδι τῆς « Ἐπιθεωρήσεως » καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Ῥαδιοφωνικῶν μεταδόσεων ὁ κ. Μάριος Βαϊᾶνος, ὁδὸς Ἀκαδημίας 26. - Ἀθῆναι.

Διεύθυνσις τμήματος Ἑλληνικῶν μεταδόσεων καὶ « Ἐπιθεωρήσεως »: E. I. A. R. - Trasmissioni greche. - Via Montello 5. - Roma (Italia).

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ - ΤΕΥΧΟΣ 3
ΜΑΡΤΙΟΣ 1940

Διεύθυνσις: RIVISTA GRECA
E. I. A. R. - Via Montello 5 - Roma

ΣΟΝΕΤΤΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΑΡΧΗ

κατὰ μετάφρασιν τῆς λογοτέχνιδος κ. ΕΙΡΗΝΗΣ Α. ΔΕΝΔΡΙΝΟΥ

PETRARCA: SONETTO LXXI

Σὰν ξανασυλλογιόμην τῇ ματιᾷ τῆς
- Τώρα στολίδι τ' οὐρανοῦ - τὴν κλίση
Τῆς κεφαλῆς, τὴν πάναγνη λαλιά τῆς,
Ποῦ μ' ἔχει ἀναγαλλιάσει καὶ λυπήσει,

Πῶς ζῶ θαυμάζω, κι' ἂν ἡ ὠραία θεωρᾷ τῆς
Στῆς νυχτὸς δὲν ἐρχόντανε τὴ δύση
- Ἡ σεμνὴ καὶ πανέμοστη ὁμορφιά τῆς -
Κοντὰ μου, δὲ θὲ νᾶμουνά στὴ ζῆση.

ὦ! τῇ θερμῇ δεξίωσιν καὶ θείᾳ,
Καὶ πῶς μὲ προσοχὴ γλυκεῖα ἀγροικαίει
Τῇ μακρυνῇ τοῦ πόνου μου ἱστορία!

Στὰ οὐράνια, ποῦ γι' αὐτὴν δὲν εἶναι ξένα
Ἐαναγέρνω, τί ἡ αὐγὴ τὴν ἀκλουθαίει,
Μὲ μάτια καὶ μὲ μάγουλα βρεμένα.

SONETTO CCXLI

Ψυχὴ μακάρια, ποῦ ἐδῶ κατεβαίνεις
Καὶ τῆς θλιμένης νύχτας μου τὴ ζάλη
Μὲ τ' ἄσβεστά σου μάτια, πῶχουν ἄλλη
Λάμπη πειὸ ὠραία ἀπὸ τὰ θνητά, πρααίνεις.

Πόσο σ' εὐχαριστῶ, ποῦ μοῦ γλυκαίνεις
Με τὴν ἡδὴ σου τὴ ζωὴ καὶ πάλι
Καὶ ξαναβρίσκω τ' ἄχραντά σου κάλλη
Στὰ μέρη ὅπου ἐσυνείθιζες νὰ μένης.

Κεῖ ποῦ γιὰ σένα ἐτραγουδοῦσα χρόνους
Τώρα γιὰ σέ, θωρεῖς, θρηνεῖ ἡ καρδιά μου,
"Ὅχι γιὰ σέ, γιὰ τοὺς δικούς μου πόνους!

Κι' αὐτὴ εἶναι ἡ μοναχὴ παρηγοριά μου
Νὰ σὲ νογᾶω, ὅταν ἔρχεσαι, ἀπ' τὸ βῆμα
'Ἀπ' τὴ φωνή, ἀπ' τὸ πρόσωπο, ἀπ' τὸ ντύμα.

Ἡ ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ

ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

τοῦ Διευθυντοῦ Ἐκκλησιαστικῆς Χορωδίας Χανίων κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΝΙΟΥΔΑΚΗ

«Τὰ τῆς μουσικῆς καὶ δαιμόνων θέλγει φρένας!». Ἐκάστη χώρα ἔχει καὶ ἐν ἰδιαιτέρον γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπὶ τοῦ πλανήτου τούτου θέσεώς της: ἐκάστη φυλὴ διακρίνεται ἀπὸ τὸ χρῶμα τῆς ἐπιδερμίδος τῶν λαῶν της καὶ ἐκάστη ἐθνικότης ἔχει καὶ ἰδίαν γλωσσαν. Καὶ ὅμως μεταξύ ὅλων αὐτῶν ὑπάρχουν δύο πράγματα κοινὰ χωρὶς διακρίσιν καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεως: Ἡ φύσις καὶ ἡ Μουσικὴ!

Ἡ μουσικὴ ἔχει ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐξευγενίζει τὸ πνεῦμα, καὶ λεπτύνει τὴν ψυχὴν. Λέγουν ἀκόμη πῶς ἐκεῖνος ποῦ ἀγαπᾷ τὴν μουσικὴν εἶναι φύσις λεπτὴ, ἀναγκαιῶς. Ἐχει ὅλας τὰς τελειότερας αἰσθήσεις του ἀνεπτυγμένας εἰς τὸν συγκριτικὸν ἢ ὑπερθετικὸν βαθμὸν. Ἐν μιᾷ φράσει δηλαδὴ, ὁ μουσικὸς εἶναι ποιητὴς καὶ λεπτὸς ποιητὴς μάλιστα. Ποιητὴς «τῆς θείας τοῦ Ἀπόλλωνος τέχνης»!

Γνωστὸν τυγχάνει ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἶχε, κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἑλληνικῆς παιδείσεως, καὶ ἀρτίαν μουσικὴν μόρφωσιν. Διάφοροι διδάσκαλοι χάριν τῆς θελήσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Φιλίππου, ἐδίδασκον αὐτὸν τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὴν μουσικὴν. Ἀλλ' ὁ δεινὸς φιλόσοφος Ἀριστοτέλης, εἰς τὸν ὅποιον ὁ Φίλιππος ἐνεπιστεύθη τὴν ἐπιστάσιν καὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, περισσότερον ἀκόμη διήγειρε τὴν πρὸς τὴν μουσικὴν ἐπιθυμίαν τοῦ μαθητοῦ, καθ' ὅτι καὶ αὐτὸς σπουδαίως ἐφιλοσοφοῦσε περὶ τὴν μουσικὴν.

Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἡ μουσικὴ, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἤνθουν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ, ἔχουσαι αὐτὸν κριτὴν εὖστοχον καὶ προστάτην γενναῖον. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ φιλομουσία αὐτοῦ ὑπερέβαινε ἐνίοτε καὶ τὰ ὅρια τῶν βασιλικῶν ἐθιμοτυπιῶν. Διότι μίαν ἡμέραν ὁ Φίλιππος ἐπέπληξεν αὐτὸν εἰς τινὰ διασκέδασιν ἐνῶ ἔψαλλε τερπνῶς καὶ τεχνικῶς: «Δὲν ἐντρέπεσαι, τοῦ εἶπε, νὰ ψάλλῃς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον! Ἀρκετὸν εἶναι εἰς τὸν Βασιλέα νὰ ἀκροᾶται, καὶ νὰ σχολιάζῃ τοὺς ψάλτας».

Ἄλλ' ὁ Μ. Ἀλέξανδρος διὰ τῆς εὐστόχου καὶ μεμετρημένης χρήσεως τῆς μουσικῆς, διέψευσε εἰς τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ, τὴν κοινὴν καὶ τετριμμένην τῶν βασιλικῶν ἐθιμοτυπιῶν ἀντίληψιν. Μετὰ τινὰ φονικὴν μάχην, καταστρέψας ποτὲ τὰς Θήβας ἐκ θεμελίων καὶ τοὺς κατοίκους ὑποδουλώσας, ἐφείσθη μόνον τῶν ἀπογόνων τοῦ μουσικοῦ καὶ ποιητοῦ Πινδάρου, ἐπὶ τῆς οἰκίας τοῦ ὁποίου ἀνηρτήθη ἡ γνωστὴ ἐπιγραφή «Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε».

Ὁ διὰ τοιούτων λοιπὸν πολλῶν καὶ ἐξαιρέτων μουσικῶν χαρισμάτων πεπρωτισμένος Μ. Ἀλέξανδρος ἐχρησιμοποίησε τὴν θεῖαν τέχνην, ὡς σπουδαιότατον ὄργανον

τῆς ἐκπολιτιστικῆς αὐτοῦ δράσεως. Ἦτο δὲ ὁπαδός, οὐχὶ τῆς ἐλαφρᾶς καὶ ἐρωτύλου μουσικῆς, ἀλλὰ τῆς σπουδαίας καὶ σοβαρᾶς, τῆς ἠθοποιοῦ καὶ ἀνδροποιοῦ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένης. Τὸ ἐπόμενον ἄλλως τε ἐπεισόδιον καταδεικνύει σαφῶς τὸν μουσικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα.

Προτοῦ οὗτος ἐκστρατεύσει εἰς Ἀσίαν, καθῆκον ἐθεώρησεν ἵνα πρότερον ἐπισκεφθῆ τὴν ἱστορικὴν Τροίαν, ὅπου, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐνθυμούμενος τὰς ἡρωϊκὰς τῶν προγόνων πράξεις, προσέφερον θυσίαν εἰς τὴν Ἀθηναίαν καὶ ἐστεφάνωσε τὴν ἀναθηματικὴν τοῦ Ἀχιλλέως στήλην. Τότε προσελθὼν τις τῶν ἐγχωρίων προσέφερον ὡς δῶρον πολύτιμον τὴν σωζομένην εἰσέτι ἱστορικὴν λύραν τοῦ ἐρωτύλου Πάριδος: « Δὲν θέλω, ἀπήντησεν ὑπερφάνως ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Δὲν θέλω τὴν μαλακὴν καὶ ἐρωτικὴν ἀρμονίαν μέλψασαν λύραν τοῦ Πάριδος. Ἄλλ' ἐπιθυμῶ νὰ ἔχω τὴν λύραν τοῦ ἀνδρείου Ἀχιλλέως, ἥτις ἔμελλε τὰ κλέη καὶ τὰς πράξεις τῶν γενναίων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ».

Μὲ τοιαύτας λοιπὸν γενναίας ἀρχὰς ἐκστρατεύων ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἰς Ἀσίαν μὲ στρατεύμα τριάκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ τεσσάρων ἕως πέντε χιλιάδων ἰπέων, εἶχε κεταρτίσει καὶ ἴδιον σῶμα καλλιτεχνῶν, ἴδια δὲ ποιητῶν καὶ μουσικῶν. Ἡ ἀναχώρησις τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ ἐκ Μακεδονίας μετὰ τοῦ λόγου τῶν καλλιτεχνῶν ἐγένετο τόσον ἐπιβλητικῶς, ὥστε διήγειρε τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς συνεκστρατεῖαν καὶ μερικῶν μετρίων ποιητῶν.

Οὕτω λοιπὸν κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως, μέτριός τις ποιητής, Χαιρίλλος ὀνομαζόμενος, ἐξελιπάρησε παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν χάριν ὅπως καὶ αὐτὸν προσλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ, ἵνα ὑμνήσῃ τοὺς θριάμβους του: « Ἔστω, ἀπήντησεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ θὰ λάβῃς ἕνα μὲν χρυσοῦν Φίλιππον δι' ἕκαστον καλὸν σου στίχον, δύο δὲ μαστιγώσεις δι' ἕκαστον ἄχρηστον ».

Κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν λοιπὸν ὁ Χαιρίλλος ἐκπονήσας ποίημα ἐκτεταμένον, ἐζήτησεν ὅπως παρουσιασθῆ ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως ὅστις εἶχεν τὴν ὑπομονὴν ν' ἀκροασθῆ αὐτοῦ μέχρι τοῦ τελευταίου στίχου. Καὶ ὅταν ἔπαυσεν ἀπαγγέλλων ὁ ποιητής: « Λάβε, εἶπεν αὐτῷ, ἑπτὰ Φιλιππικούς, τὰ δὲ λοιπὰ θὰ σοὶ πληρώσωσιν οἱ στρατιῶται μου ἐπὶ τῶν νώτων σου ».

Τὸ ἰδιαίτερον ὅμως σῶμα τῶν καλλιτεχνῶν τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἶχε περιφημοτάτους ποιητὰς καὶ μουσικούς. Μεταξὺ τούτων διεκρίνετο καὶ ὁ δεινὸς μουσικὸς Τιμόθεος, ὅστις ποικιλοτρόπως ἐβοήθει τὸν ἐξανθρωπιστικὸν τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνα. Οἱ καλλιτέχναι λοιπὸν οὗτοι, εἰς τὰς στρατιωτικὰς πορείας, διὰ καταλλήλων ἀσμάτων ἐνεθουσίαζον τοὺς στρατιώτας, καὶ τοὺς πόνους αὐτῶν ἐλαφροὺς καθίστων.

Ἄλλως τε ἡ Ἑλλάς εἶχε πρὸς τοιοῦτους σκοποὺς καταλληλότατα πατριωτικὰ καὶ πολεμικὰ ἄσματα, ἐγερτικὰ θυμοῦ καὶ φρονήματος καὶ παραστατικὸν ὄρμηξ ἐνθουσιώδους καὶ πρακτικῆς. Εἰς τοὺς Σπαρτιάτας μάλιστα, ὑπῆρχον οἱ ἐμβατήριοι ρυθμοί, παρορμητικὸν πρὸς ἀνδρείαν καὶ θαρραλεότητα καὶ καταφρόνησιν τοῦ θανάτου. Ἐν ὥρᾳ δὲ μάχης, μετὰ τὴν πρὸς τὸν Ἄρην ἢ τὸν Ἀπόλλωνα ὠδὴν αὐτῶν, παρῶρμον τοὺς μαχομένους πρὸς ἐνθουσιασμὸν καὶ καταφρόνησιν τοῦ θανάτου, ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, πολεμοῦντες γενναίως καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων.

Ἀναφέρεται ὅτι πολλοὶ κιθαρῳδοί, ὄντες ἐκτεθειμένοι εἰς τοιοῦτους κινδύνους, ἔπεσαν γενναίως μαχόμενοι, καταδεικνύοντες οὕτω ἐμπράκτως τὸ ἀνδροποιοῦν τῆς μουσικῆς. Ὁ ἠρωϊσμὸς δὲ τοῦ κιθαρῳδοῦ Ἀριστονίσκου ὑπῆρξε τοσοῦτον πασιφανής, ὥστε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος διέταξε νὰ στηθῆ εἰς Δελφοὺς ὁ χαλκὸς αὐτοῦ ἀνδριάς, κιθάραν ἔχων ἐν τῇ μιᾷ χειρὶ καὶ δόρυ περιβεβλημένον ἐν τῇ ἐτέρᾳ. Αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲ νοεῖται ὅτι ἅπασα ἡ γενναία αὐτῆ τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν κίνησις ἐπετηρεῖτο καὶ ἐνεθαρρύνετο ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἂν καὶ εἶχε πολλαπλὰς ἄλλας φροντίδας, ἐν τούτοις δὲν ἔπαυε δεικνύων τὰ φιλόμουσα αὐτοῦ αἰσθήματα.

Ἄλλὰ τὸ ἔργον τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν ἤρχισε κυρίως μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν ἀσιατικῶν χωρῶν. Ἡ ὕλη κατεκτῆθη διὰ τῆς ὕλης! Αἱ ἀπέραντοι χῶραι κατεκτήθησαν διὰ τῶν ὅπλων. Ἄλλ' ἡ ὕλικὴ κατάκτησις δὲν ἤρκει εἰς τὸν μεγαλοῦργον τοῦ Φιλίππου υἱὸν Ἀλεξάνδρον, ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ πνευματικὴ κατάκτησις.

Ἡ Ἀσία, δὲν εἶχε μόνον ἀπεράντους χώρας, κρεμαστοὺς κήπους, χρυσᾶς πλατάνους, χρυσᾶς ἀμπέλους μὲ βόγας ἐκ πολυτίμων λίθων, ἀλλ' εἶχε καὶ ἔμφυχον πληθυσμὸν, ἄνδρας ἐν βαρβάρῳ ἢ ἡμιβαρβάρῳ καταστάσει διατελοῦντας. Οὗτοι λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἐκπολιτισθῶσιν, ἢ κατὰ τὴν τοῦ Πλουτάρχου φράσιν, ἔπρεπε νὰ ἐξημερωθῶσι. Οἱ μουσικοὶ λοιπὸν καὶ οἱ ποιηταὶ τῶν Μακεδονικῶν στρατευμάτων θαυμασίως ἐξεπλήρουν τὸ ἐξανθρωπιστικὸν αὐτῶν ἔργον διὰ τῶν ἠθοποιῶν καὶ ἐθνοποιῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Αἱ πλατεῖαι καὶ τὰ δημόσια τῶν ἀσιατικῶν πόλεων κτίρια μετεβλήθησαν εἰς ἐξανθρωπιστικὰ σχολεῖα καὶ εἰς μορφωτικὰ ὠδεῖα.

Ὁ φιλόσοφος Χαιρωνεύς, ἀναφέρων μετ' ὑπερηφανίας τὸ μέγα τῆς ἐξημερώσεως γεγονός, λέγει ὅτι: « ὅταν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐξημέρωσε τὴν Ἀσίαν, ἐπέβαλεν ὡς ἀνάγνωσμα τὸν Ὅμηρον. Καὶ εἰς τοὺς Πέρσας καὶ εἰς τοὺς Σουσιανούς καὶ εἰς τοὺς Γεδρουσίους, τὰ παιδία τῶν ὁποίων ἔψαλλον τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους.

Ἡ πραγματικὴ λοιπὸν αὕτη ἐξημέρωσις ἐγένετο οὐχὶ κυρίως διὰ τῆς αἰχμῆς τῶν ὅπλων ἢ τῆς κτηνώδους τῶν στρατευμάτων βίας, ἀλλὰ διὰ τῶν ἠθοποιῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐξημερώσεως ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ὁ Αἰλιανὸς ἀναφέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ὅτι οἱ Μυτιληναῖοι ἐξοργισθέντες διὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν συμμάχων αὐτῶν, οἱ ὅποιοι παρέβησαν τὴν μεθ' ὅρκου γενομένην συνθήκην, συνεσκέποντο κατὰ ποῖον τρόπον νὰ ἐπιβάλωσι κατ' αὐτῶν τὴν βαρυτάτην τῶν ποινῶν. Ὡς τοιαύτην δὲ ἐπέβαλον ἵνα τὰ παιδία αὐτῶν μὴ διδάσκωνται τὴν μουσικὴν οὔτε νὰ μανθάνωσι γράμματα!

Ἡ αὐστηροτάτη λοιπὸν αὕτη τῶν συμπατριωτῶν τῆς Σαπφούς πολιτεία, κατεδείκνυε, ὅτι ἡ ἠθοποιὸς καὶ ἐθνοποιὸς μουσικὴ τοσοῦτον παρὰ τῶν ἡμετέρων προγόνων ἠγαπᾶτο καὶ ἐξετιμᾶτο, ὥστε ἡ στέρησις αὐτῆς νὰ θεωρεῖται ὅτι προξενεῖ πόνον καὶ ἐντροπήν, ἀφοῦ μάλιστα οἱ στερούμενοι μουσικῆς παιδεύσεως ἐθεωροῦντο παρ' αὐτῶν θηριώδεις καὶ ἀγροῖκοι. Ὅταν ἐπρόκειτο οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες νὰ ταξιδεύσουσιν ἐπὶ πολὺν καιρὸν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν σκληρῶν διὰ τὰς συζύγους των, προφυλακτικῶν μέτρων, ἔκρινον καλὸν νὰ ἀφήσωσι πλησίον αὐτῶν μουσικούς, οἱ ὅποιοι

διὰ καταλλήλων μελωδιῶν, ἐπέδρων ἐπὶ τοῦ ἤθους καὶ τοῦ φρονήματος καὶ ἐμετρίαζον τὰς πονηρὰς διαθέσεις.

Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Αἰγισθος διὰ νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὴν γυναῖκα τοῦ Ἀγαμέμνονος Κλυταιμνήστραν ἐφόνευσε πρῶτον τὸν ἐντεταλμένον νὰ φυλάττῃ αὐτὴν αἰοδὸν Δημόδοκον καὶ κατόπιν προέβη εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν του! Ἐπίσης καὶ ὁ δεινὸς αἰοδὸς Φῆμιος εἶχε διορισθῆ παρα τῇ συζύγῳ τοῦ Ὀδυσσεῶς Πηνελόπη ἵνα διὰ τῶν σοβαρῶν μουσικῶν μελῶν κρατήσῃ αὐτὴν εἰς ἐγκράτειαν.

Ἄλλὰ πῶσον διαφέρει ἡ περὶ τῆς ἠθικῆς ἐπιδράσεως τῆς μουσικῆς ἀντίληψις τῶν νεωτέρων ἀπὸ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὴν ἀρχαίους Ἕλληνας! . . .

Καὶ ὅμως, ἐξετάζοντες τὰς ἐνδόξους τῆς προγονικῆς σοφίας καὶ τέχνης σελίδας, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ μουσικὴ ὑπῆρξεν ὁ σπουδαιότατος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στολισμὸς καὶ ὁ λαμπρότατος τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ στερεώματος φωτεινὸς ἀστὴρ. Διὰ τῆς μάγου τέχνης τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐξεδηλώθη ὑπὸ τὴν εὐγενεστάτην καὶ τὴν ἐλκυστικωτάτην αὐτοῦ μορφήν. Μετὰ τῶν νόμων ἰδίᾳ τῆς πολιτείας συνδεθεῖσα, ἐνεθρονίσθη ἡ θεία τέχνη ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς θρησκευτικοῦ, ἠθικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἐδάφους. Οὐράνιον ὄντως πολίτευμα καὶ πνευματικὸν τῆς ἑλληνικῆς διανοίας θυμίαμα, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μ. Βασίλειος.

Ὅθεν καὶ οὐδόλως παράδοξον, ἂν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ Περικλέους, διὰ Οἰδίποδα καὶ Φοινίσας, διὰ Μήδειαν καὶ Ἡλέτραν, διὰ κλασσικὰ δηλαδὴ μελοδράματα τοῦ Αἰσχύλου, Σοφοκλέους καὶ Εὐρυπίδου, περισσότερα ἔδαπανα χρήματα, παρά διὰ στρατεύματα καὶ διὰ πολέμους. Ὁ δὲ ἐξανθρωπιστικὸς ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διεδίδετο εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας οὐχὶ διὰ τῆς κτηνώδους τῶν ὄπλων βίας, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐθνοποιῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ διὰ τῆς ἐξημερούσης τὰς ψυχὰς ἑλληνικῆς μουσικῆς.

Ἄλλὰ μήπως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βυζαντιανοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ μουσικὴ δὲν ὑπῆρξε τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς πνευματικῆς τῶν βυζαντινῶν ἡμῶν πατέρων ὑπεροχῆς;

Κατὰ τοὺς πρώτους ἰδίᾳ αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ πατέρες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξαν οἱ πλέον διαπρεπεῖς κήρυκες καὶ ἔνθεοι τῆς μουσικῆς ιδέας ἀπόστολοι. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῆς νεωτέρας τέχνης. Ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας μουσικῆς τοῦ ἐν Λειψία Πανεπιστημίου Ὁσκαρ Πῶλ, ἀπὸ τῆς καθηγητικῆς αὐτοῦ ἑδρας, διεκήρυξε τὰ ἐξῆς βαρυσήμαντα: « Ἄν δὲν διεσώζοντο ἐκ τῆς ἀρχαιότητος τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν συγγραφέων, σήμερον δὲν θὰ ὑπῆρχεν εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ, διότι εἰς ἐκεῖνα εὐρίσκονται τὰ σπέρματα καὶ τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς ὀργανικῆς καὶ φωνητικῆς μουσικῆς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Ὁ δὲ τιτάν τῆς νεωτέρας τέχνης γερμανὸς μελοποιὸς Ριχάρδος Βάγνερ: « Ἀδύνατον, βροντοφωνεῖ, ἀδύνατον νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν νεωτέραν τέχνην χωρὶς πρότερον ν' ἀναδράμωμεν πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ νεωτέρα, ὡς ἀλυσσόδετος κρίκος, ἔχει τὰς πηγὰς αὐτῆς ἐξ ἐκείνης».

Ἡ μουσικὴ λοιπὸν δὲν εἶναι ξένη τις τέχνη, ἀλλ' ἰθαγενὲς τοῦ ἔθνους μας

φυτόν, ὥστε δύναται νὰ καυχᾶται θεωροῦν αὐτὴν ὡς τὸν λαμπρότατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον αὐτοῦ στολισμὸν. Τὴν πανίσχυρον τῆς μουσικῆς δύναμιν οὐδὲν τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἠσθάνθη βαθύτερον τοῦ ἑλληνικοῦ. Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι μετεχειρίσθησαν τὴν θείαν τέχνην καὶ πρὸς διάπλασιν τοῦ ἤθους καὶ πρὸς καλωπισμὸν τοῦ ἀτομικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἐν γένει βίου. Ἐχρησιμοποίησαν αὐτὴν ὡς ἰσχυρότατον παιδαγωγικὸν μοχλὸν ἐν τῇ παιδεύσει τῆς νεολαίας. Περιέβαλον αὐτὴν διὰ τῆς προστασίας τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων, τῶν ὁποίων ἡ παράβασις ἐθεωρεῖτο ὡς ἐσχάτη ἱεροσυλία. Πρὸς μεγαλυτέραν δὲ ἐξύψωσιν, θεὸν τῆς Μουσικῆς παρεδέχθησαν τὸν ἑλληνικότατον Ἀπόλλωνα τὸν Μουσηγέτην, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐτέλουν εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ Πανελληνίους ἀγῶνας.

Ὅπως δὲ βαθύτερον κατανοηθῆ ἡ μεγάλη σημασία τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον εἰς τὴν μουσικὴν τέχνην οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι τοῦτο μόνον ἀναφέρω, ὅτι αἱ προϊστάμεναι καὶ ἔφοροι τῆς μουσικῆς Μελομένη καὶ Πολύμνια παρίσταντο διὰ συμβόλων ὑψίστης σπουδαιότητος. Ἡ μὲν πρώτη π. χ. εἰκονίζετο ὡς κόρη σεμνὴ μεγαλοπρεπῶς ἐνδεδυμένη, φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον ἐκ δάφνης, κάποτε δὲ καὶ διάδημα, κρατοῦσα ἐπὶ τῆς μιᾶς χειρὸς σκῆπτρον καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης ζῦφος. Ἡ ἑτέρα δὲ εἰκονίζετο φοροῦσα στέφανον ἐκ μαργαριτῶν, λευκὴν ἐσθῆτα ἐνδεδυμένη, λύραν κρατοῦσα εἰς τὴν χεῖρα καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν σοβαρῶς ἀτενίζουσα.

Ὅποια ἀληθῶς ἡ εὐγενὴς καὶ ἰδανικωτάτη τῶν ἐφόρων τῆς Μουσικῆς ἀντίληψις!

Ἡ πρὸς τὴν μουσικὴν λοιπὸν ἀποδιδόμενη τιμὴ παρα τῶν ἡμετέρων προγόνων ἦτο τελείως διάφορος τῆς σημερινῆς. Ἡ μουσικὴ εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἔχει, εἰμὴ ἀπλῶς αὐτὴν τὴν αἰσθητικὴν τέρψιν. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς δὲν ἦτο ἡ ἀπλῆ μόνον αἰσθητικὴ τέρψις, ἀλλ' ἦτο κάτι ἀνώτερον καὶ σπουδαιότερον.

Ὁ σκοπὸς τῆς ἀρχαίας μουσικῆς ἦτο, ὡς λέγει ὁ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανός, ἡ πρὸς ἀρετὴν ὠφέλεια: « Οὔτε γὰρ ἄπασα ἡ τέρψις μεμπτόν, οὔτε τῆς μουσικῆς αὕτη τέλος: ἀλλ' ἡ μὲν ψυχαγωγία κατὰ τὸ συμβεβηκός, σκοπὸς δὲ ὁ προκείμενος ἡ πρὸς ἀρετὴν ὠφέλεια».

Ἡ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων εἶχε σκοπὸν νὰ διαπλάττῃ τὸν χαρακτῆρα, τὴν ψυχὴν νὰ ἐξευγενίσῃ, καὶ τοὺς τρόπους ἀρμονικωτέρους νὰ καθιστᾷ. Καλὸς δὲ καὶ ἀγαθὸς μουσικὸς ἦτο καὶ ἐνομιζέτο ὑπ' αὐτῶν οὐχὶ ὁ χειριζόμενος ἀπλῶς τὴν φωνὴν ἢ τὸ ὄργανον μὲ τέχνην, ἀλλ' ὁ ἀπολαύσας τῆς εὐμενείας τῶν μουσῶν, ὥστε καὶ ἑαυτὸν νὰ δύναται νὰ ἐξημερώσῃ καὶ τοὺς ἄλλους διὰ τῶν καταλλήλων μουσικῶν μελῶν πρὸς ἀρετὴν καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν νὰ μεταστήσῃ.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀντισθένης, ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ὅταν κάποτε ἤκουσε, ὅτι ὁ Ἰσμηνίας εἶναι σπουδαῖος αὐλητὴς εἶπεν: « Δὲν εἶναι δυνατόν, καὶ τόσον σπουδαῖος αὐλητὴς νὰ εἶναι οὗτος, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μοχθηρὸς».

Ἡ ἀπάντησις τοῦ ἐναρέτου τοῦ Σωκράτους μαθητοῦ δεικνύει, ὅτι τῇ μουσικῇ ἐπεκράτει σπουδαίως ἡ ιδέα τῆς ἀρετῆς.

Η ΑΓΑΠΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

τῆς λογοτέχνης καὶ συγγραφέως ΣΟΦΙΑΣ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Κάθε τραγούδι εἶναι τάχτιδοβόλημα μιᾶς ψυχῆς κι' ἀπὸ τὸ ἔργο ὁποιοῦδήποτε ποιητῆ, κι' ἂν ἀκόμα δὲν ξέρομε τίποτε γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ τὴν ιδιαίτερη ψυχασύνθεσή του, μποροῦμε, λίγο ἢ πολὺ, νὰ νοιώσουμε τὸν ἐσωτερικὸ κόσμο, πού γέννησε τὸ τραγούδι. Πολὺ περισσότερο, μποροῦμε νὰ δοῦμε τὴ λαϊκὴ ψυχὴ στὸ δημοτικὸ τραγούδι, γιὰτὶ χύνεται μέσα σ' αὐτὸ ἀφτιασίδωτη, πλέρια, κι' ἀνυστερόβουλη, δίχως μανιέρες πρωτότυπες καὶ τεχνάσματα συμβολικά.

Ἡ αἰτία πού γεννᾷ τὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι ἡ ἴδια πού γεννᾷ κάθε ποίηση καὶ γενικώτερα κάθε τέχνη. Ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου νὰ ἐκδηλωθῆ, ἡ ψυχικὴ κάθαρση, τὸ ξαλάφρωμα τῆς πλημμυρισμένης καρδιάς. Μόλις φλογίσει τὸν ἄνθρωπο ἓνα αἶσθημα δυνατὸ, εἴτε χαρούμενο, εἴτε θλιμμένο, ζητᾷ τὴν ἐξωτερικεύσή του, τὴ δημιουργικὴ ἐξοδὸ του. Καὶ γίνεται ἐρωτικὴ ἐξομολόγηση, γκρίνια, παράπονο, ὀμιλία, ἢ, στὶς προικισμένες μὲ τὸ ιδιαίτερο τάλαντο ψυχές, τέχνη. Εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πού ὁ ἄνθρωπος, ἄοπλος ἀκόμη, ἄρχισε τὸ μύχτο στὴ ζωὴ, τὸ τραγούδι ἤτανε μιὰ ἀνακούφιση, πού τὸν ἔκαμνε νὰ ξεχνιέται στὴ δουλειά του καὶ νὰ βγάξῃ πιὸ ἄνετα τὴ κουρασμένη ἀνάσα του. Ἐνα τραγούδι προσαρμοσμένο μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς δουλειᾶς, ἀργὸ ἢ γοργό, συντονισμένο, πότε μὲ τὸ γύρισμα τοῦ χερόμυλου, πότε μὲ τὸ τράβηγμα τοῦ κουπιοῦ, πότε μὲ τὸ σύρσιμο τῆς τράτας, πότε μὲ τὸ ὀκνὸ βάδισμα τῶν βωδιῶν στ' ὄργωμα ἢ στ' ἀλώνισμα.

Στὴν ἀρχή, περισσότερο ἤχοι, ρυθμοί, μελωδίες, τὰ τραγούδια αὐτά, πλουτίστηκαν λίγο λίγο μὲ τοὺς καῦμους τῶν δουλευτᾶδων κι' ἔγιναν τὰ τραγούδια τῆς δουλειᾶς, τὰ πρῶτα, ὅπως λένε, δημοτικὰ τραγούδια. Μὰ εἴπαμε, κάθε αἶσθημα ζητᾷ τὴν ἐκδήλωσή του. Ὁ βουνήσιος βοσκός, ἡ φιλόστοργη χωριάτισσα μάννα, τὸ ἀτίθασσο παλληκάρι πού ἀψηφᾷ τὴ ζωὴ γιὰ τὴ λευτερία, ὁ ξενητεμένος, ὁ χαροκαμένος, νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ τραγουδήσῃ κι' αὐτὸς τὸν πόνο του, νὰ ζωγραφίσῃ μὲ ρυθμικὲς φράσεις, νάντιλαλήσῃ σὲ τόνους γλυκοὺς τὴν πίστη του, τὴν ἀγάπη του, νὰ παίψει τὴ λεβεντιά καὶ τὸν ἡρωϊσμό, νὰ κλάψῃ γιὰ τὰ βάσανα τοῦ πολέμου καὶ γιὰ τὸ θάνατο. Χωρισμός, ἀντάμωση, ἔρωτας, προδοσία, πόλεμος, εἰρήνη, λαχτάρα, χαρὰ, θλίψη, ὅλα εἶναι αἰτίες πού δονοῦν τίς χορδὲς τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ ξεχύνονται τραγούδι αὐθόρμητο, σὰν κελάδημα πουλιοῦ τὴν ἀνοιξή, πάνω ἀπὸ βουνὰ καὶ λαγκαθὰ καὶ γεμίζει τὸν κάμπο καὶ γλυστρᾷ στ' ἀρογιάλι καὶ γίνεται ἡ φωνὴ τῆς Ἑλληνικῆς φύσης καὶ τὸ καθρέφτισμα τῆς ἐλληνικῆς λαϊκῆς ψυχῆς.

Ὅποιος βρέθηκε σὲ πανηγύρι χωριάτικο, ὅποιος κάθισε στὴν τάβλα τοῦ γάμου, ἢ ἔτυχε σὲ μοιρολόι, πλάι στὴν κάσα ἀγαπημένου νεκροῦ στὰ χωριά, πού δὲν κλεί-

νουν μέσα σὲ κοινωνικοὺς τύπους τὸν πόνο τους, ὅποιος συναδελφώθηκε μὲ τὸ λαὸ σ' ἓνα χωριάτικο γλέντι, ὅπου διασταυρῶνουνται αὐτοσχέδιες, πεισματικές, σατιρικές ἢ παθητικές «μαντινάδες», ὅποιος ἄκουσε πλάι στὴ κούνια ἀγαπημένου μωροῦ τῶναιρο τῆς μάννας χυμένο σὲ στοργικὸ νανούρισμα, μπορεῖ νὰ καταλάβῃ, πῶς γίνεται τὸ ἄγραφο λαϊκὸ τραγούδι. Τὸ φτιάχνει βέβαια ἓνας σὲ κάθε περίσταση, κείνος πού ἔχει τὴν ποιητικὴ προδιάθεση, ὁ λαϊκὸς ποιητής, μὰ τὸ παίρνουν ἀμέσως οἱ ἄλλοι, γιὰτὶ ἀντανakλᾷ καὶ τὰ δικά τους αἰσθήματα, τὸ ἀλλάζει καθένας λίγο προσαρμόζοντας το στὰ δικά του περιστατικά, κάνει νὰ ποῦμε τὰ μαλιὰ τῆς ἀγαπημένης του ἀπὸ ξανθὰ καστανά, κατὰ τὴν προτίμησή του, διορθώνει κανένα στίχο κατὰ τὸ γούστο του, προσθέτει κόβει, τὸ μεταδίδει σὲ ἄλλους, κι' ἔτσι φτερωτό, ἀτίθασσο, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, σμυλεύμενο διαρκῶς καὶ τελειοποιούμενο, τὸ δημοτικὸ τραγούδι γίνεται πανελλήνιο, μὲ πολλὲς βέβαια παραλλαγές καὶ στὴ γλώσσα καὶ στὸ περιεχόμενο, ἀνάλογα μὲ τοὺς τόπους πού συναντᾷ στὸ δημιουργικὸ πέρασμά του. Μ' ὅλα αὐτὰ τὰ τραγούδια, εἴτε καθαρὰ λυρικά, τὰ ιδιωτικὰ ὅπως λέγονται, εἴτε ἐπικά, μπαλάντες καὶ παραλογές, εἶνε σκορπισμένες μερικὲς γενικὲς ἀλήθειες, κάποιες ἰδέες ξεχωριστὲς πού ἀποτελοῦνε τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ κάθε λαοῦ, τὴν ἰδιότυπη σφραγίδα του, τὴ ψυχὴ του νὰ ποῦμε.

Ἔτσι καὶ στὸ δικὸ μας δημοτικὸ τραγούδι, μέσα σὲ καθαρὸ πλαίσιο, κλείνεται ὀλοζώντανη ἡ ἐλληνικὴ λαϊκὴ ψυχὴ ποῦχει δικὴ τῆς τρόπο ν' ἀντικρύξῃ τὸ κάθε τι στὴ ζωὴ: τὴ χαρὰ, τὴ θλίψη, τὸ θάνατο, τὴν ἀγάπη. Κι' ἡ ψυχὴ αὐτὴ ἔχει τόσες ξεχωριστὲς ἰδιότητες καὶ τὸ πιὸ ζωντανὸ χαρακτηριστικὸ τῆς, πού γεμίζει ἀπὸ μελαγχολία ἀνάλαφρη, καὶ τὸ πιὸ εὐθυμὸ τῆς τραγούδι εἶναι ἡ μεγάλη ἀγάπη τῆς γιὰ τὴ ζωὴ κι' ἡ συναίσθηση πῶς εἶναι κάτι διαβατικὸ πού πρόκειται νὰ τὸ χάσῃ.

Ναὶ τὴ ζωὴ τούτη, τὴν πρόσκαιρη καὶ χιλιόμορφη, τὴν ἀγαπᾷ ὁ λαὸς μας μὲ πάθος. Κι' ἄς εἶναι τόσο δύσκολο νὰ τὴν κερδίσῃ. Ἄς ἀκύβη μερόνυχτα πάνω στὸ χῶμα γιὰ νὰ τὸ κάμῃ νάνθησῃ καὶ νὰ καρπίσῃ μὲ τὸν ἰδρωτὰ του. Ἄς τὸν δέρονουν τὰ χρέη κι' ἡ φτώχεια, ἄς τὸν βασανίζῃ ὁ πόλεμος, ἡ πείνα κι' ἡ ἀρρώστεια:

καὶ μὲ τὰ τόσο βάσανα πάλ' ἡ ζωὴ γλυκειά 'ναι
κι' ὅποιος τὸ θάνατο ποθεῖ πρέπει τρελλὸς γιὰ νᾶναι.

Ἡ ζωὴ εἶναι κάτι μεγάλο πού κανένας δὲ μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ τ' ἀγαθὰ τῆς, ὅσο ἔχει σωστὰ τὰ φρένα του. Ὁ πόνος συντελεῖ κι' αὐτὸς γιὰ νὰ νοιώσουμε βαθύτερα τὴν ἀξία τῆς, ἡ ἀρρώστεια, ἡ στενοχώρια, εἶναι ὁ ἴσκιος πού ἀναδείχνει τὸ φῶς τῆς. Ὁ θάνατος μιὰ αἰτία γιὰ νὰ τὴν χαροῦμε πιὸ ἔντοτα καὶ πιὸ βιαστικά. Ἐνας θρίαμβος κατὰ τοῦ θανάτου τὸ γλέντι μας, κλεμένες ὥρες ἀπὸ τὸ χάρο ἢ καλοπέρασή μας.

Καὶ τούτη τὴ γῆ ποῦναι ἓνα ἀπέραντο νεκροταφεῖο, πού ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ μᾶς σκεπᾷ κι' ἐμᾶς, βαρᾶτέ τὴν στὸ πείσμά τῆς, χορευτάδες, μὲ τὸ ποδάρι καὶ χύσετε ἄκρατη τὴν χαρὰ σας πάνω σ' αὐτὴν τώρα πού εἶναι «ἀπριλοφορεμένη» καὶ καταπράσινη. Μὰ πόση μελαγχολία δὲν κρύβει τὸ ξῶφρενο αὐτὸ κέφι στὸ γοργό, νευρικὸ χορό.

Τούτη ἡ γῆς πού θά μᾶς φάη
 βάρτε την με τὸ ποδάρι.
 Τούτη ἡ γῆς με τὰ χορτάρια
 τρώει νιές καὶ παλληκάρια
 Τούτη ἡ γῆς θά φάη κι' ἐμένα
 ὅπου μ' ἔχει ἡ μάνα μου ἓνα.

Ὁ θάνατος εἶναι βαθὺς καὶ μὸς πού παραμονεύει κάθε χαρά, καὶ με τὴν προοπτική του, τὴ δικαιολογεῖ καὶ τὴ δυναμώνει ἀντὶ νὰ τὴ δηλητηριάξῃ. Γιατὶ ἡ λαϊκὴ ψυχὴ ἀντικρύζει παλληκαρία τὸ θάνατο, παρ' ὅλη τὴ πίκρα πού τὴν ποτίζει καί, μέσα ἀπὸ τὴ βέβαιη ὑπόστασή του, ἀντλεῖ μιὰ ζωτικότητα πῶς μεγάλη. Σήμερα ζοῦμε· εἶν' ἡ σειρά μας. Θά τὴ χαροῦμε τὴ ζωὴ ὅσο παίρνει. Καὶ σὰν ἔρθει ὁ θάνατος, ἀπλούστατα θά πεθάνουμε. Ἔτσι ὁ λαὸς με τὸ ἐνστικτο τῆς ζωτάνιας του, βρῆκε τὴ λύτρωση, πού ὁ Πρῶδικος προσπαθοῦσε νὰ δώσῃ στὸν ἄνθρωπο με τὸ περίφημο σόφισμά του: «Τὶ πρὸς ἐμᾶς ὁ θάνατος: Ὅταν ὑπάρχομε ἐμεῖς, αὐτὸς δὲν ὑπάρχει. Κι' ὅταν αὐτὸς ἔρχεται ἐμεῖς δὲν ὑπάρχομε πιά.» Μὰ ὁ λαὸς δὲν τὴ βγάζει ἀπὸ τὸ νοῦ του τὴ θλιβερὴ αὐτὴ ὥρα:

Χαρῆτε νιοί, χαρῆτε νιές, κι' ἡμέρα ὅλο βραδυάζει
 κι' ὁ Χάρος τις ἡμέρες μας μιὰ μιὰ τις λογαριάζει.

Καὶ μπροστὰ στὴ σκέψη αὐτὴ τοῦ θανάτου, μιὰ ξενιοσιά, μιὰ ἀφροντισιά, μιὰ περιφρόνηση τοῦ βίου ζητᾷ νὰ πνίξῃ κάθε μελαγχολία: Ὁ κόσμος εἶναι ψεύτικος.... Ἄλλοι τὸν εἶχαν πρῶτα.... κι' ἄλλοι περιμένουν νὰ τὸν κληρονομήσουν ὕστερα ἀπὸ μᾶς. Ἔτσι ὁ λαὸς συνέλαβε με τὴν ἀπλὴ του φιλοσοφία τὸ μυστικὸ τῆς ζωῆς. Εἶναι μιὰ ἀέννα πάλῃ με τὸ θάνατο καὶ πρέπει νὰ αγωνιζόμαστε γιὰ νὰ τὴν κερδίσουμε. Δὲν ἀντικρύζει μοιρολατρικὰ οὔτε τὸ ἀναπόφευγο τοῦτο κακό. Τὰ δέρφια στὸ δημοτικὸ τραγούδι, ὁ Διγενῆς κι' ἄλλοι ἥρωες παλεύουν με τὸ Χάρο. Τις πιότερες φορές νικοῦνται μὰ καὶ νικοῦν κάποτε. Ἀπὸ τὴ συναίσθηση λοιπὸν τῆς συντομίας καὶ τῆς ματαιότητος τῆς ζωῆς, πηγάζει ἡ βαθύτατη, ἡ φλογερὴ ἀγάπη γι' αὐτήν. Μὰ τότε ἡ χριστιανικὴ παράδοση; Ὁ παράδεισος; Ἡ ἀνταπόδοση καὶ ἡ αἰωνιότητα; Ὁ λαὸς μας βαθεῖα θρησκός, πιστεύει βέβαια σαυτὰ, μὰ, θαρρῶ περισσότερο διανοητικά. Εἶναι τόσο βαθεῖα δεμένος στὴ ζωὴ τούτη πού, ἡ ἐπαγγελία τῆς ἄλλης, φαντάζει μπροστὰ στὰ μάτια του σὰν ἰδανικὸ μακρινό, ἄπιαστο, πού φωλιάζει ἴσως μέσ' τις ἐλπίδες του, θερμαίνει τις προσευχὲς του τὴ ὥρα τοῦ τρόμου, μὰ δὲν τοῦ γίνεται βεβαιότητα γιὰ νὰ θρῆψῃ τὸ τραγούδι του καὶ νὰ τὸν παρηγορήσῃ.

Οἱ πεθαμένοι, κατὰ τὸ λαϊκὸ τραγούδι, πᾶνε στὸν κάτω κόσμο, τὸν «μαῦρο», τὸν «ἄραχλο», τὸ «σκοτεινιασμένο», πού δὲν τὸν φωτίζει μήτε ἥλιος, μήτε φεγγάρι, πού δὲν ἔχει τὴν εὐθυμὴ ὄψη τῆς γῆς:

Εὐτοῦ βιολιά δὲν παίζουνε παιχνίδια δὲ βαροῦνε.
 Εὐτοῦ σὺν δυὸ δὲν κάθονται, σὺν τρεῖς δὲν κουβεντιάζουν.

Εἶναι κι' οἱ νιοὶ ξαρμάτωτοι κι' οἱ νιές ξεστολισμένες,
 καὶ τῶν μανάδων τὰ παιδιὰ σὰν μῦλα ραβδισμένα.

Οἱ ψυχές, στὸν κάτω κόσμο, λαχταροῦν νὰ ξαναδοῦν τὸ φῶς, νὰ ζαναζήσουν τὴ ζωὴ με τις χαρὲς καὶ τις πίκρες τῆς, παρακαλοῦν τὸ χάρο νὰ τις πάρῃ μαζί του σ' ἓνα ταξείδι, καὶ ρωτοῦν με λαχτάρια τοὺς νιοφερμένους, πρὶν πιοῦν τὸ νερὸ τῆς Ἀλημονῆς, νὰ τοὺς ποῦν, ἂν γίνονται ἀκόμη χοροὶ στὸν ἀπάνω κόσμο κι' ἂν ἡ ζωὴ κυλᾷ σὰν τότε πού ζοῦσαν.

Δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἑλληνικὴ ψυχὴ πού, πρὶν ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, στὴν Ὀδύσεια τοῦ Ὀμήρου, ἔβαλε στὸ στόμα τοῦ Ἀχιλλέα τοὺς φλογεροὺς ἐκείνους στίχους γιὰ τὴ ζωὴ:

Τὸ θάνατο μὴ μοῦ ζητᾷς με λόγια νὰ γλυκάνῃς.
 Κάλλιο στὴ γῆς νὰ βρίσκομουν κι' ἄς δούλευα σ' ἀνθρώπου
 μικροῦ με δίχως βιὸς πολὺ, παρὰ στὸν Ἄδη νᾶμαι
 καὶ βασιλέας νὰ λέγομαι τῶν πεθαμένων ὄλων.

Μεγάλος καὶ μὸς βέβαια ὁ θάνατος, μὰ ὄχι τόσο σὰν κερδητῆ ἡ ζωὴ καὶ τὴ χαρεῖς ὡς τὰ βαθεῖα γεράματα κι' ἀφήσεις κληρονομιά πίσω σου, τὰ παιδὸγγονά σου. Μὰ νὰ πεθαίνουν οἱ νέοι; Τὴν ὥρα πού ἡ ὁμορφιά καὶ τὰ νιάτα τοὺς δένουν ἀναπόσπαστα με τὴ ζωὴ; Τὶ καὶ μὸς ὁ θάνατος ἐνὸς νέου καὶ τί συγκλονιστικὸς θρήνους ξεχύνει στὸ λαϊκὸ μοιρολόι:

Δὲ σοῦπρεπε, δὲ σοῦμοιαζε στὴ γῆ κρεββατοστρώση,
 μόν' σοῦπρεπε, μόν' σοῦμοιαζε στοῦ Μάη τὰ περιβόλια
 ἀνάμεσα σὲ δυὸ μηλιές, σὲ τρεῖς νεραντζοπούλες
 νὰ πέφτουν τ'ἀνθη ἀπάνω σου, τὰ μῆλα στὴν ποδιά σου
 τὰ κρεμεζὰ γαρούφαλα τριγύρω στὰ μαλλιά σου.

Κι' ὅμως ἡ ἀγάπη ἐτούτη γιὰ τὴ ζωὴ, ἡ λαχτάρια τῆς νιότης, ἡ πίκρα τοῦ θανάτου δὲν κάνει δειλὸ τὸ λαὸ μας τὴν ὥρα ἐνὸς κινδύνου σὰν ἔρθει σὲ σύγκρουση με μιὰν ἄλλη λαχτάρια τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, πού ἀποτελεῖ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς: τὴν ἀγάπη γιὰ τὴ λευτεριά. Ἡ ζωὴ εἶναι ὠραία σὰν εἶναι ἐλεύθερη, σὰ μπορεῖς νὰ τὴν κυριαρχεῖς με τὸ μόχτο σου, νὰ τὴν κερδίξῃς με τὸν ἀγῶνά σου. Ἀπὸ τὸν καίμῳ αὐτὸ τῆς λευτεριάς εἶναι γεμάτα τὰ κλέφτικα, τὰ ἱστορικά, τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια. Ὁ καίμῳ αὐτὸς φτερώνει τὸ νεαρὸ κλεφτόπουλο καὶ τὸ στέλνει ἀπὸ τὰ κορφοβούνια καὶ στίς πλαγιές, καὶ νικᾷ τὴν ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ φόβο τοῦ θανάτου:

Βασίλη, κάτσε φρόνιμα νὰ γίνῃς νοικοκύρης
 γιὰ νὰποχτήσης πρόβατα, κοπέλια νὰ δουλεύουν.

.....

Μάνα μου, ἐγὼ δὲν κάθομαι νὰ γίνω νοικοκύρης
καὶ νᾶμαι σκλάβος τῶν Τουρκῶν κοπέλι τῶν γερόντων
θὰ πάρω τὸ τουφέκι μου νὰ πάω νὰ γίνω κλέφτης.

Κι' ὅμως ὅταν λαβωμένος ἀπὸ τὸ βόλι πεθαίνει, μὲ τί παράπονο ἀντικρύζει τὴν ἀνοιξιάντικη φύση καὶ πῶς τὴν ἀποχαιρετᾷ. Παραγγέλνει νὰ φτιάσουν πλατὺ τὸ κιβούρι του νὰ χωράη τὴν ἄρματωσιά του καὶ στὴ δεξιὰ νὰ φέρον ἓνα μικρὸ παράθυρο νὰ ἐπικοινωνῆ μὲ τὴ φύση.

Νὰ μπαίν' ὁ ἥλιος τὸ πρωτὶ καὶ τὸ δροσὸ τὸ βράδῳ
νὰ μπαينوβγαίνουν τὰ πουλιά, τῆς ἀνοιξῆς τᾶηδόνια
καὶ νὰ περνοῦν οἱ γιόμορφες νὰ μὲ καλημεροῦνε.

Σ' ὅλα τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι χυμῆνη αὐτὴ ἡ ἀγάπη στὴ φύση καὶ στὴν ἑλληνικὴ γῆ, πού ὁ λαὸς μας ζῶντας διάπλατα μέσα στὴν ἀρχαλιὰ της καὶ ζυμωμένος μαζί της μὲ τὸ μόχτο, ξέρει νὰ ἐχτιμήσῃ καὶ τίς πειδὶ μυστικῆς ὁμορφιῆς της. Καμιὰ γῆ δὲν ὑμνήθηκε τόσο ἀπὸ τὰ παιδιά της, λένε οἱ ξένοι μελετητῆς τῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν μας, ὅσο ἡ ἑλληνικὴ γῆ. Ἰδίως τραγουδᾷ ὁ λαὸς τὴν ἀνοιξὴ πού ἡ ζωὴ, κρυμμένη ὡς τότε, μπουμπουκιάζει κι' ἀνθίζει σὲ λουλουδιὰ καὶ σὲ κελάιδημα καὶ γίνεται σάλπισμα χαρᾶς καὶ νιότης.

Τὸ λέν' τᾶηδόνια στὰ κλαριά κι' οἱ πέρδικες στὰ πλάγια,
τὸ λέν' οἱ κοῦκοι στὰ ψηλά, ψηλά στὰ καταράχια.

Γιατὶ τὴν ἀνοιξὴ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ ὅπως σ' ὅλη τὴ φύση, φουντώνει καὶ στὴν ἀνθρώπινη καρδιὰ κι' ὁ θάνατος φαίνεται πικρότερος μέσα σ' αὐτὸ τὸν ὄργασμὸ τῆς ζωῆς. Τὸ δείχνει τὸ δίστιχο τοῦ Διάκου, πού εἶναι κι' αὐτὸ γνήσια λαϊκὸ:

Γιὰ δὲς καιρὸ πού διάλεξε ὁ χάρος νὰ μὲ πάρῃ
τώρα πάνθ' ἵζου τὰ δεντρά καὶ βγάζ' ἡ γῆς χορτάρια.

Ἔτσι τραγουδᾷ ἡ λαϊκὴ Μοῦσα τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο.... Μὰ κι' ὅ, τι ἄλλο νὰ τραγουδήσῃ, τὸν ἔρωτα, τὴ παλληκαριά, τὸ γάμο, τὴ ξενητιά, τὸ νέο βλαστάρια πού τῆς ἔδωσε ἡ ἀγάπη, ὅλα τὰ συναισθήματα κι' οἱ καῦμοί της, φαίνονται νᾶχουν πηγὴ τους τὴ μιὰ τούτη ἀσίγαστη λαχτάρια, πού τὴ γεμίζει ὀλόκληρη, τὴν ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ. Αὐτὴ οἰστρηλατεῖ κάθε δράση της. Αὐτὴ χαρίζει τὴν ἔνταση καὶ τὴν ὑπερβολὴ σὲ κάθε της ἔκφραση. Αὐτὴ γεμίζει ποιητικότητά κι' ἵπποτισμὸ κάθε ἐκδήλωσή της. Αὐτὴ τέλος ἡ ἀσυγκράτητη λαχτάρια τῆς ζωῆς πού, πότε γίνεται μοιρολόι, πότε ἔρωτικὸ καὶ νυφιάτικο τραγούδι, πότε νανούρισμα καὶ παράπονο ξενητεμένου, πότε ἠρωϊκὸς ὕμνος καὶ σατυρικὸ δίστιχο, δίνει τὸ πάθος στὴ φωνὴ τοῦ τραγουδιστῆ καὶ καθρεφτίζει ἀκέρια, μέσα στὴν πιδὸ γνήσια καὶ στὴν πιδὸ πολὺτιμη οὐσία της, τὴ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας.

ΠΟΙΗΜΑ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΟΝ ΜΑΡΙΝΟΥ ΦΑΛΙΕΡΟΥ

(ἐκ τοῦ ἀνεκδότου Ἀμβροσιανοῦ κώδικος Υ, 89 sup.)

τοῦ καθηγητοῦ Νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ λογοτεχνίας παρὰ τῷ Β. Πανεπιστημίῳ
Ρώμης κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΩΡΑ

Τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον ἀνεκδοτὸν στιχοῦργημα τοῦ Φαλιέρου εὑρηται εἰς δύο διαφόρους κώδικας, ἐξ ὧν ὁ εἷς σώζεται εἰς τὴν Ἀμβροσιανὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μιλάνου⁽¹⁾, ὁ δὲ ἕτερος εἰς τὴν Ἐθνικὴν βιβλιοθήκην Νεαπόλεως⁽²⁾. Πρόκειται περὶ βραχέος ἀνεπιγράφου συνθέματος ἠθικο-θρησκευτικοῦ καὶ παραινετικοῦ χαρακτῆρος, τοῦ ὁποίου τὴν ὑπαρξὴν ἐσημείωσαν ἤδη ὁ Κρουμπάχερ⁽³⁾, ὁ Λεγκράν⁽⁴⁾ καὶ ὁ Σμίττ⁽⁵⁾.

Συγγραφεύς. — Συγγραφεὺς τοῦ στιχοῦργήματος εἶναι ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα Μαρίνου Φαλιέρος γνωστὸς συνθέτης τεσσάρων ποιημάτων: 1) μιᾶς ἐρωτικῆς ἱστορίας ἐξ 130 ὁμοιοκαταλήκτων δεκαπεντασυλλάβων στίχων, ἀνεπιγράφου, δημοσιευθείσης παρὰ τοῦ Σμίττ εἰς «Δελτίον Ἐθνολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς Ἑταιρείας»⁽⁶⁾, 2) ἐνὸς ἐπίσης ἀνεπιγράφου στιχοῦργήματος παρ' ἡμῶν εἰς «Ἐπιθεώρησιν» δημοσιευθέντος, ἠθικο-διδασκατικοῦ χαρακτῆρος, συγκειμένου ἐκ 419 στίχων, ἐν μέρει ὁμοιοκαταλήκτων καὶ ἐν μέρει ἀνομοιοκαταλήκτων καὶ σωζομένου εἰς τὴν βιβλιοθήκην Vallicelliana Ρώμης⁽⁷⁾, 3) τοῦ παρ' ἡμῶν νῦν δημοσιευμένου ἐπίσης ἀνεπιγράφου στιχοῦργήματος, καὶ τέλος 4) ἑτέρου ποιήματος ὑπὸ τύπον διαλόγου, ἐρωτικοῦ περιεχομένου, φέροντος τὸν τίτλον «Ἱστορία καὶ ὄνειρο τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος κυρίου Μαρίνου Φαλιέρου» καὶ συγκειμένου ἐξ 700 περίπου στίχων, ἐπίσης ἀνεκδότου, πλὴν ἐλαχίστων τινῶν περικοπῶν⁽⁸⁾.

(1) Cod. Ambrosianus Υ, 89 sup. Βλ. περιγραφὴν τοῦ κώδικος ὑπὸ E. Legrand: «Bibliothèque grecque vulgaire», II, introduction, p. LIX-LXIV.

(2) Ἐθνικὴ βιβλιοθήκη Νεαπόλεως: κώδιξ III, Β, 27. Βλ. περιγραφὴν τοῦ κώδικος ὑπὸ Σ. Λάμπρου: «Ἀχιλλεὺς», εἰς «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τομ. ιε', 1921, σελ. 368-371.

(3) K. Krumbacher: «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας» (ἑλληνικὴ μετάφρασις Γ. Σωτηρίου), Ἀθήναι, ἐκδ. Μαρασλή, 1897-1900, τόμος Γ', σελ. 72 ἐπ.

(4) E. Legrand: «Bibliothèque grecque vulgaire», II, introduction, pag. LXII.

(5) I. Schmitt: «Ποίημα ἀνεκδοτὸν τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου», εἰς «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμος Δ', τεῦχος 14ον, Ἰούλιος 1893, σελ. 291 ἐπ.

(6) I. Schmitt: «Ποίημα ἀνεκδοτὸν τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου» ἐν. ἀν.

(7) Γ. Ζώρα: «Ἀνεκδοτὸν ποίημα τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μισέρ Μαρή Φαλιέρου», εἰς «Ἐπιθεώρησιν», τόμος Γ', τεῦχος I, Ἰανουάριος 1940 σελ. 13-30. Βλ. ἐπίσης καὶ τὴν ἐκεῖ σημειομένην λοιπὴν βιβλιογραφίαν.

(8) Τοὺς στίχους τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ ποιήματος ἐδημοσίευσεν ὁ Legrand: «Bibliothèque grecque vulgaire», II, préface, pag. LXII-LXIV. Τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ

Ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸν Μαρίνον Φαλιέρον καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Σταύρωσις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» γνωστοῦ στιχοῦργήματος, στερεῖται σοβαρῶν βάσεων, ὡς παρετήρησεν ὁ Λεγκράν (1).

Περὶ τῆς πατρότητος τοῦ δημοσιευομένου ποιήματος μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὁ συνθέτης, προσθέτων εἰς τὸ τέλος τοῦ χειρογράφου τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης τοὺς ἐξῆς δύο στίχους :

ὡς ἔδεπᾶ ἐτελειώθηκην ἡ ρίμα τοῦ Φαλιέρου,
τ' ἀφέντη τοῦ μισέρ Μαρῆ, τοῦ παλαιοῦ, τοῦ γέρου.

Τὸ δίστιχον ὅμως τοῦτο δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ κολοβὸν χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως.

Περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Φαλιέρου καὶ τῆς καταγωγῆς του ἐξεφράσθησαν διαφοροὶ γνώμαι, οὐδεμία ὅμως μέχρι σήμερον παρέσχεν ἰκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, καθότι ἐλλείπουν ἀκριβεῖς μαρτυρίαι. Ἀναπόδεκτος φαίνεται ἡ ὑπόθεσις περὶ ταυτότητος τοῦ ποιητοῦ μας καὶ τοῦ ὁμωνύμου γνωστοῦ δόγγη τῆς Βενετίας, καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἰδίᾳ δὲ διότι, ἐνῶ ὁ τελευταῖος οὗτος ἐφονεύθη τὸ 1355, τὰ ἀναφερθέντα στιχοῦργήματα, ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν. Ἐξ ἄλλου ἢ παρὰ τοῦ Λεγκράν (2) βεβαίως περὶ συγγραφῆς ποιημάτων εἰς ἑλληνικὴν παρὰ τοῦ δόγγη Μαρίνου Φαλιέρου δὲν φαίνεται σοβαρά, ὡς ὑποστηρίζει καὶ ὁ Βουτιεριδῆς (3). Οὔτε περὶ ἄλλου τινὸς ἑλληνομαθοῦς ἰταλοῦ ποιητοῦ δύναται νὰ γίνη λόγος, διότι ἡ τελεία γνώσις τῆς δημοτικῆς καὶ ὁ καθαρὸς ἑλληνικὸς χαρακτήρ τοῦ ποιητοῦ ἀποκλείουσι τὴν παρὰ ξένου σύνθεσιν.

Ὁ Σμιττ κλίνει νὰ παραδεχθῆ ὅτι πρόκειται περὶ ἑλληνοβαπτισθέντος παρὰ τινος εὐγενοῦς ἐνετοῦ ἀναδόχου, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐδέχθη καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο ὄνομα (4), ἐνῶ ὁ Βουτιεριδῆς φρονεῖ ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ ἐνετοῦ ἄρχοντος ἐξελληνισθέντος ἢ ὁπωσδήποτε γράψαντος εἰς λαϊκὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὡς καὶ ἄλλοι εἶχον πράξει τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (5).

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ποιητὴς εἶναι Ἕλληνας, γεννηθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς εἰς Κρήτην — ὡς συμπεραίνεται ἐκ τοῦ ἰδιάζοντος κρητικοῦ ἰδιώματος τῶν ἔργων του —

ποιήματος κατὰ τὸν κώδικα τῆς Νεαπόλεως ἐδημοσίευσεν ὁ Schmitt: «Ποίημα ἀνέκδοτον τοῦ Μαρίνου Φαλιέρη», ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 292-293.

(1) E. Legrand: «Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs, I, II, pp. 267-268, n. 113.

(2) E. Legrand: «Bibliographie Hellénique, etc.» ἐν. ἄν.

(3) H. Βουτιεριδῆς: «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 12 αἰῶνος μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων», Ἀθήναι, ἐκδ. Ζηκάκη, 1927, τόμος Β', σελ. 70, σημ. 2.

(4) I. Schmitt: «Ποίημα ἀνέκδοτον τοῦ Μαρίνου Φαλιέρη» ἐν. ἄν.

(5) H. Βουτιεριδῆς: «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας κ. λ.» ἐν. ἄν. σελ. 66.

ὅμως ἀρχικῆς ἰταλικῆς καταγωγῆς, καὶ μάλιστα ἐξ εὐγενοῦς οἴκου, ἀφοῦ ὁ ἴδιος προσαγορεύεται εἰς τὴν «Ἱστορίαν καὶ ὄνειρον κ. λ.» «εὐγενέστατος, ἄρχων, κύριος», εἰς τὸ παρὸν ἀνεπίγραφον στιχοῦργημα «ἀφέντης, μισέρ», εἰς δὲ τὸ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Vallicelliana ποίημα «εὐγενέστατος, ἄρχων, μισέρ».

Φαίνεται δ' ὅτι ἦτο ὀρθόδοξος — τὸ γεγονός δὲ τοῦτο μᾶς πείθει περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἰθαγενείας του — διότι εἰς τοὺς στίχους 19-22 τοῦ τελευταίου στιχοῦργήματος γράφει :

Καὶ αὐτὰ τὰ ὀρίζει ἡ ἐκκλησιά, ὅλα νὰ τὰ προσέχης,
ἐκ τὴν ὀρθόδοξον βουλήν καὶ νόμον μὴν ἀπέχης,
διότι εἰς αὐτὴν ποτάσσονται οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆτες
καὶ ὅσοι δὲν τὴν προσέχουσιν κράξε τους διαραβῆτες.

Περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐποχῆς τῆς γεννήσεως, τοῦ θανάτου καὶ ἄλλων λεπτομερειῶν τῆς ζωῆς τοῦ Φαλιέρου οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῆ μετὰ βεβαιότητος. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 15ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος (1), ὅταν δὲ ἔγραφε τὸ ἀνά χειρὰς στιχοῦργημα δὲν ἦτο πλέον νέος, διότι ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ εἰς τὸν ἐπίλογον ὅτι τοῦτο συνετέθη παρὰ Φαλιέρου «τοῦ παλαιοῦ, τοῦ γέρου».

Πάντως δὲν πρόκειται περὶ σπουδαίου ποιητοῦ, οὔτε τὰ ἔργα του δύναται νὰ υποφέρουν σύγκρισιν μετὰ τὰ λοιπὰ περίφημα ἔργα τῆς κρητικῆς ἐποχῆς. Ὁ Μαρίνος Φαλιέρος εἶναι μᾶλλον στιχοῦργὸς μετρίως λογοτεχνικῆς ἰκανότητος, ἀλλ' ἄξιος προσοχῆς ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως διὰ τὸ γλωσσικὸν ἰδιώματά του καὶ διὰ τὴν συγγένειαν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἐν μέρει πρὸς τὴν δημοτικὴν ποίησιν καὶ ἐν μέρει πρὸς ἄλλα σύγχρονα ἔργα.

Χαρακτήρ καὶ ἀξία τοῦ ποιήματος. — Ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν, τὸ κατωτέρω στιχοῦργημα ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς παραγωγῆς ἠθικο-θρησκευτικοῦ καὶ διδακτικοῦ χαρακτήρος, ἥτις ἀνάγεται εἰς παλαιότερους χρόνους τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς (2).

Ὁ ποιητὴς ἀπευθυνόμενος πρὸς ἀγαπητὸν φίλον του — πρόσωπον πιθανῶς ἐν τῇ πραγματικότητι ἀνύπαρκτον — τὸν ὁποῖον ἡ μοῦρα ἐπληξε διὰ θανάτου προσφιλῶν συγγενῶν καὶ δι' ἄλλων ἀτυχημάτων, προσπαθεῖ νὰ τὸν παρηγορήσῃ περιγράφων

(1) Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μαρίνος Φαλιέρος ἔζησε μετὰ τὸν Δεφαράναν, ἀφοῦ ὡς ἤδη ἀπέδειξαμεν ἐν τῇ μελέτῃ μας: «Ἀνέκδοτον ποίημα τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μισέρ Μαρῆ Φαλιέρου», ἐν. ἄν., τὸ στιχοῦργημα τοῦτο δὲν εἶναι εἰ μὴ ἀπλῆ ἀπομίμησις τῶν «Λόγων διδακτικῶν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν» τοῦ Δεφαράνα.

(2) Περὶ τῆς βιβλιογραφικῆς ἐπὶ τῆς ἠθικο-διδακτικῆς παραγωγῆς τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς πληροφορίας δύναται τις νὰ εὑρῃ εἰς τὰ μνημονευθέντα ἔργα τοῦ Krumbacher καὶ Βουτιεριδῆ, τελευταίως δὲ καὶ εἰς S. Karaiskakis: «Das Lehregedicht Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν», εἰς «Λαογραφικὸν δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας», τόμος ΙΑ', τεῦχος Α' καὶ Β', ἐν Θεσσαλονίκῃ 1934, σελ. 1-66.

τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ καλοῦ χριστιανοῦ νὰ ὑποτάσσεται μετὰ καρτερίας καὶ ἄνευ γογγυσμῶν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅστις ὡς μόνος ἐξουσιαστής τοῦ σύμπαντος κυβερνᾷ καὶ τὰ ἀνθρώπινα, παρέχων ἢ ἀφαιρῶν ζωὴν καὶ πλοῦτη. Λέγει ὅτι, ἐὰν τις ἀπωλέσῃ συγγενεῖς καὶ ὑπάρχοντα, δὲν πρέπει νὰ ἀπελπίζεται, οὔτε νὰ παραπονῆται κατὰ τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ τροχὸς τῆς τύχης εἶναι εὐμετάβλητος καὶ κατὰ συνέπειαν ἐκεῖνος ὅστις σήμερον εὐτυχεῖ καὶ χαίρεται αὔριον δυστυχεῖ καὶ ἀπομένει πτωχὸς καὶ ἔρημος. Ὁ δὲ θάνατος δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς δυστύχημα, ἀλλ' ὡς ἀπολύτρωσις ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια πάθη καὶ ὡς ἔνωσις μετὰ τοῦ Πλάστου. Ὅμιλεῖ ἐπίσης περὶ ἀμαρτίας, περὶ πνευματικῆς ζωῆς καὶ εὐτελείας τῶν ἐπιγείων, περὶ θανάτου καὶ χριστιανικοῦ βίου, καὶ τέλος δίδει σειρὰν θρησκευτικῶν νοουθεσιῶν καὶ παροτρύνει εἰς τὴν προσευχὴν, ὡς κυριωτέρου μέσου σωτηρίας.

Ἡ συγγένεια τοῦ στιχουργήματος μετὰ τὰ ἀνάλογα συνθέματα, ἅτινα δὲν ἐσπάνιζον κατὰ τὴν βυζαντινὴν καὶ μεταβυζαντινὴν ἐποχὴν, εἶναι φανερά, μερικὰ δὲ δίστιχα γνωμοικῶ χαρᾶκτῆρος ἔχουν καθαρῶς δημοτικὴν χροιάν, ὅπως :

- Στίχοι 39-40 : Φίλε τὴν κοσμικὴν ζωὴν γὰ γὰ καθὼς ξικάζω
σιγὸν σιγὸν καὶ ἀπόκρυφον θάνατον τῆνε κράζω.
- Στίχοι 55-56 : Τῆς σάρκας εἶναι τὸ λοιπὸν ἴδιον τῆς ν' ἀποθαίνῃ
καὶ νὰ στραφῆ στὰ ἴδια τῆς καὶ κεῖ νὰ περιμένῃ.
- Στίχοι 59-60 : Φίλε, τὸν πρῶτον θάνατον καθεὶς ὁπθεῖ γινῶσι
δὲν τοῦ τυχαίνει νὰ πονῆ μετὰ ραθυμία τόση.
- Στίχοι 61-62 : Γιούφι ἔν καὶ ποταμὸς γοργοπεραματάρης
καὶ σύνορον σιμώτερον ἀλλίας λογῆς καὶ χάρης.
- Στίχοι 65-66 : Πρέπει λοιπὸν καὶ πᾶσα εἷς νὰ γαίνῃ τὴν πικριά του
γοργὸν καὶ αἰφνίδιον γνῶθοντα πῶς ἔν τὸ πέραμά του.
- Στίχοι 105-106 : Καὶ αὐτὰ τὰ δὲν μποροῦν καμμιά νὰ δώσωσιν εἰρήνη
θέλομεν καὶ ξετρέχομεν μετὰ τόσην σπουδοσύνη.
- Στίχοι 109-110 : Δὲν βλέπεις, φίλε, τὸν καιρὸν τὸ πῶς οὐδὲν ἀφήνει
στέρειόν τι νὰ στέκεται, μὰ δῶ καὶ κεῖ τὸν κλίνει.
- Στίχοι 111-112 : Καὶ χρόνοι πῶς μᾶς φεύγουσι καὶ πῶς κυλοῦν καὶ πᾶσι
καὶ πᾶσα μέρα δὲ θεωρεῖς τὸν κόσμον πῶς ἀλλάσσει ;
- Στίχοι 151-152 : Καὶ τὸ λοιπὸν ὁ θάνατος τότε φελεῖ καὶ χρήζει
ὄντεν ὁ κάλλιιστος καιρὸς μᾶς τὸν ἀποχωρίζει.
- Στίχοι 193-194 : Σῶπα κι' ἄς εἶσαι φρόνιμος καὶ συνταπεινωμένος
καὶ ἄφες τὸν κόσμον νὰ περνᾷ σὰν ἔναι μαθημένος.
- Στίχοι 229-230 : Ὡ κόσμη λιγοχάριτε καὶ τίς νὰ σὲ κερδίση
τίς πράξεις σου τίς ἄχαρες καὶ τὴ σφαλτὴ σου φύσι.
- Στίχοι 233-234 : Δὲν ἔχει ὁ κόσμος πούποτε ἀναπαμένη στάσι
ὅλα μετὰ πόνους καὶ πικριὰς πάντα κυλοῦ καὶ πᾶσι.

Κατὰ τὴν τότε κρατοῦσαν συνήθειαν ὁ Φαλιέρος ἀπευθύνει τὸ στιχουργημὰ του πρὸς φίλον, τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ «ἀγαπημένε μου ἀδελφέ, γλυκώτατό μου ταίρι». Ἡ ἀποστροφή πρὸς φίλον ἦτο συνηθεστάτη εἰς τοὺς στιχουργοὺς τῶν μεσαιωνικῶν συνθεμάτων, τὴν συναντῶμεν δὲ καὶ εἰς τὸ παρὰ τοῦ Σμίττ δημοσιευθὲν ἀνεπίγραφον ποιημάτιον τοῦ ἰδίου Φαλιέρου, ὅπερ ἀρχίζει μετὰ τοὺς στίχους :

Φίλε, τὸ σπλάχνος τὸ πολὺ, τὸ ἔχομε, μετὰ βιάζει
νὰ γράψω πρὸς ἔσεν γραφὴ πονετικὴ νὰ μοιάζῃ.

Ἐν τούτοις τόσον τὸ εἰς τὸν Ἀμβροσιανὸν κώδικα προτασσόμενον δίστιχον τοῦ ποιήματος :

μὴ μετὰ κατηγορήσετε γιὰ τὴν σᾶς τ' ὀρμηνεύγω
ἀφείν ἐμπήκα στὸ χορὸ χρεῖα μῶναι νὰ χορεύγω,

ὅσον καὶ ὁ εἰς τὸ αὐτὸ χειρόγραφον συναντῶμενος ἐπίλογος :

ὡς ἐδεπᾶ ἐτελειώθηκεν ἡ ρίμα τοῦ Φαλιέρου
τ' ἀφέντη τοῦ μισερ Μαρη, τοῦ παλαιοῦ, τοῦ γέρου (1),

μᾶς πείθουσι ὅτι ὁ συνθέτης δὲν ἔχει ὑπὸ ὄψιν τοῦ ὀρισμένου πρόσωπον, οὔτε αἰ συμβουλαί του ἀπευθύνονται πρὸς ὀρισμένον τινὰ φίλον, ἀλλ' ὅτι ἔχουσι ἀπρόσωπον χαρακτῆρα.

Ἐκ τῶν στιχουργημάτων τοῦ Φαλιέρου τρία, τούτέστι τὸ παρὸν ὡς καὶ τὰ παρὰ Σμίττ καὶ παρ' ἡμῶν δημοσιευθέντα, ἔχουν γραφῆ ὑπὸ τύπον νοουθεσίας τοῦ ποιητοῦ, ἐνῶ ἡ «Ἱστορία καὶ ὄνειρο κ. λ.» εἶναι διάλογος μετὰ τοῦ ποιητοῦ, Μοίρας, Ἀθούσας καὶ Ποθοῦλας. Τέλος εἰς δύο συνθέματα : τὴν «Ἱστορίαν καὶ ὄνειρον» καὶ τὸ παρὰ τοῦ Σμίττ δημοσιευθὲν, ὁ Φαλιέρος ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα, ὡς καθ' ὕπνον διαδραματισθέντα, τρόπος οὗτος ἀρηγήσεως, τὸν ὁποῖον ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τῆς μεσαιωνικῆς παραγωγῆς ἀπὸ τοῦ «Βίου Βαρθολαμ καὶ Ἰωάσαφ» μέχρι τοῦ «Ἀποκόπου» κ. λ.

Τὸ παρὸν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ στιχουργήματα τοῦ Φαλιέρου, ἔχει γραφῆ εἰς κρητικὴν διάλεκτον, ἐξ οὗ ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς κρητικῆς καταγωγῆς τοῦ ποιητοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέτρον, ὁ Φαλιέρος ἀκολουθεῖ εἰς ὅλα του τὰ ἔργα τὸν δεκαπεντασύλλαβον ὀμοιοκαταληκτικόν, (2) μὴ ἐστερημένον εὐαρίθμων σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως ὀφείλονται μᾶλλον εἰς τοὺς ἀντιγραφεῖς, δεδομένου ὅτι τὰ ὑπάρχοντα εἰς ἔν χειρόγραφον δὲν συναντῶνται εἰς τὸ ἕτερον καὶ ἀντιστρόφως.

Ἡ ὀμοιοκαταληξία ἀκολουθεῖ τοὺς γνωστοὺς κανόνες, παρουσιάζει δὲ τὸ χαρα-

(1) Εἰς τὸν κώδικα τῆς Νεαπόλεως δὲν ὑπάρχουν τὰ εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ εἰς τὸ τέλος τοῦ χειρογράφου τῆς Ἀμβροσιανῆς σωζόμενα δίστιχα.

(2) Κάνουν ἐξαιρέσει μόνον οἱ στίχοι 67-158 τοῦ παρ' ἡμῶν δημοσιευθέντος «Ἀνεκδότου ποιήματος τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μισερ Μαρη Φαλιέρου», οἵτινες ληφθέντες ἐκ τοῦ Σπανέα εἶναι ὀμοιοκατάληκτοι.

κτηριστικὸν ὅτι εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως, ὁ ἀντιγραφεὺς προσθέτει πολλάκις ἐν τελικὸν —ν εἰς τινὰς ρηματικούς τύπους λήγοντας εἰς φωνῆεν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ὁμοιοκαταληξίας μετὰ αἰτιατικὴν ὀνομάτων, ἐνῶ ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ χειρογράφου τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης προτιμᾷ εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις τὴν ἀφαιρέσιν τοῦ τελικοῦ —ν τῶν ὀνομάτων, π. χ.:

Στίχοι 15–16, χειρόγραφον Νεαπόλεως:

λοιπὸν ἐβάλλθη πρὸς ἐμὲ τὸν ποθητόν μου φίλον
μετὰ τῆς γραφῆς τὸ πρόσωπον προθυμερὸν νὰ στείλων

χειρόγραφον Μιλάνου:

λοιπὸν ἐβάλλθη πρὸς ἐσέ, τὸν ποθητό μου φίλο
μετὰ τῆς γραφῆς τὸ πρόσωπον προθυμερῶς νὰ στείλω.

Ἐπίσης στίχοι 91–92, χειρόγραφον Νεαπόλεως:

ἔστοντα νᾶν προσωρινοὶ καὶ μετὰ πικρίαν τόσην
δύναται ὁ κόσμος ὁ πτωχὸς ἐτοῦτο νὰ μᾶς δώσῃν

χειρόγραφον Μιλάνου:

ἔστοντας νᾶν προσωρινὸς καὶ μετὰ πικρίαν τόσην
δύναται ὁ κόσμος ὁ πτωχὸς ἐτοῦτος νὰ μᾶς δώσῃ.

Ἐπίσης στίχοι 303–304, χειρόγραφον Νεαπόλεως:

βοήθησε, Πάτερ μου ἀγαθέ, πρὶν φθάσῃ νὰ συγκλίνῃ
εἰς χῶμαν ἀγανάκτησις καὶ χάσω τὴν εἰρήνην

χειρόγραφον Μιλάνου:

βούλησε, Πάτερ μου ἀγαθέ, πρὶν φθάσῃ τὰ συγκλίνῃ
εἰς χῶμαν ἀγανάκτησις καὶ χάσω τὴν εἰρήνην.

Τὰ χειρόγραφα. — Ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, τοῦ δημοσιευομένου στιχοῦργήματος τοῦ Φαλιέρου εἶναι γνωστὰ δύο χειρόγραφα σωζόμενα εἰς δύο κώδικας, τὸν μὲν τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου, τὸν δὲ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Νεαπόλεως. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες εἶναι χαρτῶοι καὶ περιέχουν πλὴν τοῦ ἡμετέρου στιχοῦργήματος καὶ ἄλλα συνθέματα. Οὕτω ὁ κώδιξ τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης περιέχει τὴν « Ἱστορία καὶ ὄνειρον κ. λ. » τοῦ Φαλιέρου, τὴν « Ριμάτα κόρης καὶ νέου », τὴν « Ἱστορίαν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου », τοὺς « Λόγους διδασκτικούς » τοῦ Δεφαράνα, τὸν « Ἀπόκοπον » τοῦ Μπεργαδῆ κ. λ., ὁ δὲ κώδιξ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως τὴν « Ἀχιλλεΐδα », τὴν « Ἱστορίαν Ἱμπερίου καὶ Μαργαρώνας », τὴν « Ἱστορίαν καὶ ὄνειρον » τοῦ Φαλιέρου, τὸ παρὰ τοῦ Σμίττ δημοσιευθὲν ποιημάτιον τοῦ Φαλιέρου, τὴν « Ἱστορίαν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου », τὸ παρὸν στιχοῦργημα, « Διήγησιν ἐκ τῶν ἀγίων τόπων τῆς Ἱερουσαλήμ », κ. λ.

Ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα τοῦ δημοσιευομένου στιχοῦργήματος σώζονται εἰς καλὴν κατάστασιν, γέμουσιν ὅμως ἀνορθογραφῶν καὶ ἄλλων σφαλμάτων. Οἱ ἀντιγράψαντες ἦσαν ἀμαθεῖς καὶ παρέφθειραν τὸ ἀρχικὸν κείμενον. Τέλος ὁ γραφικὸς χαρακτήρ των δὲν εἶναι πάντοτε καθαρὸς καὶ εὐανάγνωστος, τοῦτο δὲ δυσχεραίνει περισσύτερον τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου εἰς τινὰ σημεῖα. Διὰ τὴν ἀρχικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ στιχοῦργήματος θὰ ἦτο ἀναγκαία διόρθωσις τῶν χειρογράφων. Ἐπειδὴ ὅμως τοιαύτη διόρθωσις θὰ εἶναι καὶ εὐχερεστέρα, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλεστέρα μόνον μετὰ τὴν ἔκδοσιν καὶ τῶν λοιπῶν ἀνεκδότων συνθεμάτων τοῦ Φαλιέρου, ὅποτε θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἀκριβέστερον τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τοῦ ποιητοῦ, περιοριζόμεθα πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὴν πιστὴν ἀναδημοσίευσιν τοῦ διασωθέντος κειμένου.

Ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου αἱ μεταξὺ τῶν δύο κωδίκων διαφοραὶ δὲν εἶναι οὐσιώδεις, ὑπάρχουν ὅμως οὐχὶ ὀλίγα ἐπουσιώδεις παραλλαγαί, ἰδίᾳ γραμματικῆς καὶ γλωσσικῆς φύσεως, αἵτινες πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἀλλοιώσεις τῶν ἀντιγραφῶν, οἷτινες ἀντιγράφοντες — ἢ γράφοντες ἀπὸ μνήμης — τὸ στιχοῦργημα ἐπέφεραν μεταβολὰς τινὰς εἰς τὸ κείμενον. Αἱ κυριώτεραι παραλλαγαὶ μεταξὺ τῶν δύο χειρογράφων ὑφείλονται: εἰς τὴν χρῆσιν συνωνύμων ἢ παραλλήλων ἐκφράσεων, εἰς τὴν μετάθεσιν λέξεων εἰς τὸν αὐτὸν ἢ καὶ εἰς συνεχεῖς στίχους, εἰς τὴν μετάθεσιν εὐαρίθμων στίχων, εἰς γλωσσικὰς καὶ γραμματικὰς διαφοράς.

Καίτοι αἱ μεταξὺ τῶν δύο τούτων κειμένων γραμματικαὶ διαφοραὶ δὲν ἀκολουθοῦσι ἀκριβεῖς κανόνας, οὔτε εἶναι σταθεραί, δυνάμεθα ὅμως νὰ σημειώσωμεν τινὰς ὡς τὰς μᾶλλον χαρακτηριστικάς. Εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης συναντᾶται ὁ τύπος ἀπείν, ἐνῶ εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως ἀπεί. Εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης εἶναι πλέον συχνοὶ οἱ τύποι Θεὸς καὶ χρέος, ἐνῶ εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως Θεὸς καὶ χριός. Εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης συναντᾶται γενικῶς ὁ τύπος πρᾶμα, ἐνῶ εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως πρᾶγμα. Εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης συναντᾶται ὁ τύπος γοργός καὶ γοργοπεραματάρης, ἐνῶ εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως γοργός καὶ γοργοπεραματάρης. Εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης εἶναι πλέον συνήθης ὁ τύπος ἔναι, ἐνῶ εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως ἔν. Εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης εἶναι πλέον συνήθης ἢ κατάληξις ρημάτων εἰς — εὐώ, ἐνῶ εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως — εὐγω, κ. λ.

Μᾶλλον ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ διάφορος ἔκτασις τῶν δύο χειρογράφων, διότι ἐνῶ τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης ἀποτελεῖται μόνον ἐκ 280 στίχων, τὸ χειρόγραφον τῆς Νεαπόλεως ἀποτελεῖται ἐκ 335 στίχων, ἥτοι ὑπερβαίνει κατὰ 55 στίχους τὸ πρῶτον.

Ἀκριβέστερον δέ, πλὴν τῶν λοιπῶν ἐπουσιωδεστέρων διαφορῶν μεταξὺ τῶν δύο κειμένων, τὰς ὁποίας σημειοῦμεν κατωτέρω, εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης ἐλλείπουσιν οἱ στίχοι 109–130 καὶ οἱ τελευταῖοι στίχοι 305–336 τοῦ χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως. Ἡ παράλειψις αὕτη ὑφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς σφάλμα τοῦ

ἀντιγράψαντος, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν δις παραλειπομένων 22 στίχων εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἀριθμὸς στίχων ὅστις περιέχεται εἰς ἐκάστην σελίδα, φαίνεται δὲ ὅτι ἔνεκεν ἀβλεψίας ὁ ἀντιγραφεὺς δις ὑπέπεσεν εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα τῆς παραλείψεως δύο σελίδων. Ἡ παράλειψις ὅμως τῶν τελευταίων στίχων ἴσως νὰ ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ καταστήσῃ βραχύτερον τὸ ποίημα διὰ τῆς ἀποκοπῆς τοῦ τελευταίου μέρους.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως τὸ ποίημα δὲν περιεσώθη ἀκέραιον, διότι τὸ κείμενον διακόπτεται ἀποτόμως, εἰς τρόπον ὥστε εὐκόλως δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὑπῆρχεν καὶ συνέχεια, ἡ ὁποία ὅμως ἀπωλέσθη. Τὸ παράδοξον δὲ εἶναι ὅτι τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης — εἰς τὸ ὁποῖον ὅπως ἀνεφέρομεν ἔλλειπουν οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ χειρογράφου Νεαπόλεως — τὸ στιχοῦργημα φέρεται ὡς πλῆρες, μάλιστα δὲ ὑπάρχει καὶ ἀνάλογον μὲ τὸ εἰς τὴν ἀρχὴν δίστιχον, τὸ ὁποῖον μᾶς πληροφοροεῖ ὅτι :

ὡς ἐδεπᾶ ἐτελειώθηκεν ἡ ρίμα τοῦ Φαλιέρου
τ' ἀφέντη τοῦ μισερ Μαρη, τοῦ παλαιοῦ, τοῦ γέρου (1).

Ἐὰν ὅμως τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου εἶναι ἔλλειπότερον, ἀντιθέτως εἶναι πλέον ἐπιμεμηλημένον καὶ εὐανάγνωστον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρούσα ἔκδοσις γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τελευταίου τούτου, συμπληρουμένου διὰ τῶν ἔλλειπόντων στίχων τοῦ χειρογράφου τῆς Νεαπόλεως (2).

Θεωροῦμεν τέλος ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν, ὅτι δὲν ἐκρίναμεν σκόπιμον νὰ σημειώσωμεν τὰ ὀρθογραφικὰ ἐν γένει σφάλματα τοῦ χειρογράφου, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ταῦτα εἶναι πολυάριθμα — οὐδεμία ἴσως λέξις ἔχει γραφῆ ὀρθῶς — δὲν θὰ ἐπαρουσίαζε ἐνδιαφέρον τι ἢ λεπτομερῆς ἀναγραφή των.

(φ. 77β) Μὴ με κατηγορήσετε γιατί σᾶς τ' ὀρμηνεύγω,
ἀφείν ἐ[μ]πῆκα στὸ χορὸ χρειά μῶναι νὰ χορεύγω.

Ἄγαπημένε μου ἀδελφέ, γλυκώτατό μου ταίρι,
εὐρίσκω ἀπείν σὲ πλήγωσε τῆς θλίψης τὸ μαχαίρι,
καὶ ἀπείν τῆς τύχης ὁ τροχὸς ἤρχισε νὰ σὲ γέρνη,
καὶ αὐτὰ τὰ σ' ἔδωκε γοργὸ μὲ πλιά σπουδὴ νὰ παίρνῃ,
5 μὲ πεθυμιὰ δυὸ πράματα νὰ σοῦ χρωστῆ ἢ φιλιὰ μου (3),
τὸ νὰ τὴν θλίψιν τ' ἀδελφοῦ νὰ συμπονη ἢ καρδιά μου,

(1) Τὸ δίστιχον τοῦτο, ὡς ἐσημειώσαμεν, δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ κολοβὸν χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως.

(2) Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου—οὐτινος ἔχομεν ἤδη ἀντιγράψῃ τὸ κείμενον—θέλομεν ὁμιλήσει ἰδιαιτέρως εἰς προσεχῆ μελέτην μας.

(3) Ὁ Legrand: «Bibliothèque grecque vulgaire» II, p. LXII, ἀνέγνωσε ἐσφαλμένως: μὲ πεθυμιὰ δυὸ γράμματα σοῦ χρωστῆ ἢ φιλιὰ μου.

καὶ τὴν ζημιὰ τὴν σ' ἔδωκεν ἢ τύχης νὰ λυποῦμαι,
ἀπείν τῆς γῆς τὰ βιωτικά ἐδόθη ν' ἀγαποῦμε.
Καὶ αὐτὸν τὸ χρέος πληρώνεται, καλὰ καὶ χωρισμένα,
10 νᾶν τὰ κορμιὰ τῶν δυὸ ἀδελφῶν τὰ πολυαγαπημένα.
Μὰ τ' ἄλλο χρέος περὶ τὸ πλιὸ μὲ σφίγγει τῆς φιλιᾶς σου,
νὰ θέλω νὰ παρηγορῶ, ποθῶντα τὴν υἰειά σου.
Καὶ τοῦτον ἔχει ὁ νοῦς μου πλιά ὄρεξι νὰ ξεδράμῃ,
ἀπείν μὲ λόγον δὲ μπορεῖ ἴδιον ἐδῶ νὰ κάμῃ.
15 Λοιπὸν ἐβάλθην πρὸς ἐσέν, τὸν ποθητό μου φίλο,
μὲ τῆς γραφῆς τὸ πρόσωπον προθυμερῶς νὰ στείλω
ἐκείνην τὴν παρηγοριά τὴν ἔχει χρειά νὰ πιάνῃ,
ὀπῶχει νὰ κακοπαθῆ καὶ πεθυμᾷ νὰ γιάνῃ.
Ἄπειν τοῦ νοῦ σου ἢ διαφορὰ δὲν ἔχω νᾶν λυωμένη,
20 (φ. 78) μέσα σὲ μᾶς κ' εἰς τ' ἄλλα ζᾶ ὀπῶναι διαθεμένη.
Τ' ἀνθρώπου ὁ νοῦς καὶ ὄχι ἄλλου ζοῦ βαστᾷ τὸ φυσικὸ του
νὰ διαμετρᾷ τὰ πράματα μὲ τὸν λογαριασμόν του.
Καὶ μετ' αὐτὸν τὸ ριζικὸν ἔλαβεν ἢ ψυχὴ μας.
νὰ διαμετρᾷ, νὰ κυβερνᾷ μὲ τάξιν τὸ κορμὶ μας.
25 Καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ξεδρομὴν νοοῦν καὶ μολογοῦσι
μέσα τως τὸ κορμὶ καὶ ὁ νοῦς τὴν φύσιν τὴν κρατοῦσι.
Καὶ αὐτὴν ὀπ' ἀγαπᾷ δεξὰ κρατεῖ ν' ἀναβολεῦῃ,
γῆ ἀριστερὰ πάντα ζητᾷ τὰ κάτω νὰ στρατεῦῃ.
Μ' ἀνὲν καὶ βάλαν ὀρδινιὰ τὸ λοιπονὶς οἱ τρόποι,
30 δὲν πρέπει ὥσπερ τὰ κτήματα νὰ ζοῦσιν οἱ ἀνθρώποι.
Ἄσκημον εἶναι καὶ ἄπρεπο νὰ ζηγανευομέστα
μετὰ τοῦ θελημάτου μας ἅμα γνωρίζουμέστα,
διατ' εἴμεστα νὰ γνώθωμε καὶ τὸ γιατί νὰ ρθοῦμε,
καὶ μὲ τὰ τέλη τὲς ἀρχῆς καὶ μέσες νὰ κρατοῦμε.
35 Δὲν ξεύρεις πὼς ἢ φύσι μας θνητὴν ἐπῆρε κρίσι
καὶ οὐκ εἶναι πλιά μπορούμενον γιὰ δῶ νὰ τὴν ἀφήσῃ;
Καὶ ὥστε ποῦ ζιοῦμε μετὰ μᾶς τὸν θάνατον βαστοῦμε
καὶ τόσον ἀποθάνομε ὡς ὅσον πλιά νὰ ζιοῦμε;
Φίλε, τὴν κοσμικὴν ζωὴν γιὰ γὼ καθὼς ξικάζω
40 σιγὸν—σιγὸν καὶ ἀπόκρυφον θάνατον τήνε κράζω.
(φ. 78β) Λοιπὸν αὐτεῖνο τ' ἄχαρο καὶ τ' ἄσφαλο ταξίδι
δὲν πρέπει τόσα δυνατὴν ἄθλητα νὰ μᾶς δίδῃ,
τόσον κακό, πρικήτητα, πόνον καὶ ραθυμία,
διατὶ δὲν ἔχουν γλυτωμόν, οὐδὲ καμμιά γιατρεία.

- 45 Καὶ ἀνὲν καὶ βλάφτομε καὶ μᾶς καὶ κείνους δὲ φελοῦμε
δὲν ἔν μεγάλη μας λωλιά νὰ θῆ ν' ἀγανακτοῦμε;
Καὶ τὸ λοιπὸν πρὸς τὸν γιατρὸν τῆς φρόνησῆς μας δράμε,
καὶ ὡς φρόνιμος τὰ πάθη σου συγκεραστὰ τὰ κάμε.
Ἦ φίλε μου γλυκότατε, δὲν γνώθεις πᾶσα μέρα
50 μὲ πόσες ἄλλαξες περνοῦν τὴν κοσμικὴν τὴν σφαῖρα;
Τίς δυνατός, τίς φρόνιμος, τίς πλοῦσος δὲν ἐντύθη
τούτην τὴν κοσμικὴν ζωὴν, καὶ τίς δὲν τὴν ἐγδύθη,
ἔστοντας νὰ φορτῶνεται τὲς λυπαριὲς τοῦ κράτου,
φίλε μου, τὸ τρεμάμενον ἔνδυμα τοῦ θανάτου;
55 Τῆς σάρκας ἔναι τὸ λοιπὸν ἴδιον τῆς ν' ἀποθαίνη
καὶ νὰ στραφῆ στὰ ἴδια τῆς καὶ κεῖ νὰ περιμένῃ,
καὶ ὡς κορνιακτὸς νὰ γίνεταί, ὥστε πού νᾶρθ' ἢ κρίσι
ν' ἀνασταθῆ μὲ νέα ζωὴ, ψυχὴ καὶ μ' ἄλλη φύσι.
Φίλε, τὸν πρῶτον θάνατον καθεὶς ὁπῶχει γνῶσι,
60 δὲν τοῦ τυχαίνει νὰ πονῆ μὲ ραθυμία τόση.
Γιοφύριν ἔν καὶ ποταμὸς γοργοπεραματάρης
καὶ σύνορον σιμώτερον ἀλλέας λογῆς καὶ χάρης.
(φ. 79) Διὰ πᾶς μὲ θάνατον καλὸν ὁπῶχει νὰ μισσέψῃ,
καὶ κεῖ νὰ πᾶ πρὸς τοῦ Θεοῦ τὴν χάρι νὰ πληρέψῃ.
65 Πρέπει λοιπὸν καὶ πᾶσα εἷς νὰ γαίνη τὴν πικριά του,
γοργὸν καὶ ἀφνίδιον γνώθοντα πῶς ἔν τὸ πέραμά του.
Μ' ἀπίετης διάβωμεν αὐτὸ τῆς τρίχας τὸ γιοφύρι,
διατὶ δὲν ἔχει πλιά καιρὸν καὶ τρόπο νὰ γιαγεῖρη,
τότες τυχαίνει πᾶσα εἷς μὲ δίκιο νὰ φοβᾶται,
70 ὄντεν αὐτὸς μὲ τὴν ζωὴν ἐτούτη δὲν φελάται.
Ἄδελφι, γνώθω τὰ πονεῖς καὶ πρὸς τὴν φέλεσί σου
κρίνω καὶ γίνηκες ἐχθρὸς καὶ χάρος στὸ κορμί σου.
Καὶ θαρρετὰ θαυμάζομαι πρὸς τὴν καλὴ σου γνῶσι
νὰ παίρνης δίχως διάφορο κατηγορία τόση.
75 Ὅτα βουλή μου γύρεψε καὶ ἄ θέλῃς ν' ἀναπιέσαι
καὶ ἄν ἔν καὶ πεθυμᾶς νὰ ζῆς γιατί νὰ καταλυέσαι;
Ζητᾶς νὰ ζῆς καὶ τὸ ζητᾶς πάσχεις νὰ θανατώνῃς
καὶ ποιοὺν γυρεύεις ἄμ' ἔσέ νὰ θέλῃς νὰ κομπώνῃς;
Ἦ φίλε μου γλυκότατε, πῶς ἔν καλὸ νὰ ζοῦμε
80 κατὰ τὴν ἴδιαν ὀρδινιά τὴν ἄγιαν τὴ χρωστοῦμε!

- Τοῦτο νὰ κλαῖς καὶ νὰ πονῆς καὶ νὰ πικρολογᾶσαι,
ν' ἀγάλλεσαι, νὰ χαίρεσαι καὶ νὰ παρηγορᾶσαι,
νὰ ῥγίζεσαι καὶ ν' ἀγαπᾶς, νὰ δίδῃς καὶ νὰ παίρνης,
καὶ νὰ ῥτυχῆς καὶ ν' ἀστοχῆς καὶ δῶ καὶ κεῖ νὰ γέρνης.
85 (φ. 79β) Ὅλα τως τοῦτα, φίλε μου, βαστοῦσιν τοὺς καιροὺς τους
καὶ ὅλα μὲ μέτρος γνωστικὸν βαστοῦσι τοὺς βασμούς τους.
Ὅλα τῆς γνώσης τὸ σχολεῖο καθάρια τ' ἀρμηνεύει,
καὶ ὁπῶχει ἀσθένειαν καὶ πονεῖ, λοιπὸν ἄς τὴν γιατρέυῃ.
Ἦ φίλε μου, καθὼς θωρεῖς καὶ ποιά παρηγορία,
90 καὶ ποιά θαράπειαν ἄδολη, χαρὰν καὶ λευθερία,
ἔστοντας νᾶν προσωρινὸς καὶ μὲ πικρίαν τόση,
δύνεται ὁ κόσμος ὁ πτωχὸς ἐτούτος νὰ μᾶς δώσῃ;
Δὲν γνώθεις πῶς δὲν ἔχομε πρᾶμιν ἐδῶ κανένα
δικὸ μας, οὐδὲ θαρρετό τιναν, ἄμ' ὅλα ξένα;
95 Ἐένιο καὶ μεῖς πῶς εἴμεστεν δὲν ξεύρεις καὶ διαβάτες,
καὶ παραδέρνομεν ἐδῶ στῆς ξηνητεῖας τίς στρατές;
Καὶ ἀνὲν καὶ δόθη μετ' αὐτὰ ὅλοι νὰ πολεμοῦμε
ἐδῶ στὴν κοσμικὴν ζωὴν γιὰ ν' ἀναβαστακτοῦμε,
πρέπει μὲ τ' ἄρματα τοῦ νοῦ ὅλοι νὰ πολεμοῦμε ⁽¹⁾,
100 ὅλοι καλὰ ἐδῶ καὶ κεῖ καὶ ἄλλοῦ μηδὲν θαρροῦμε.
Λεβαὶ σὲ μᾶς τοὺς δῖγνωμους καὶ τί ἔναι τὰ ποθοῦμε,
ὡσὰ νὰ μὴν ἐγνώθαμεν ἐκεῖνα τὰ χρωστοῦμε.
Ὅμμάτια μᾶς ἐχάρισεν ὁ Θεὸς νὰ συντηροῦμε
ὅλα τὰ κάλλη τοῦ οὐρανοῦ, τὰ κάλλια νὰ ζητοῦμε.
105 Καὶ αὐτὰ τὰ δὲ μποροῦν καμμιά νὰ δώσουσιν εἰρήνη
θέλομεν καὶ ξετρέχομεν μὲ τόση σπουδοσύνη.
Καὶ ὁπῶχει νὰ μᾶς θαραπῆ νὰ τὰ παραθεσμοῦμε,
σὰ νὰ μηδὲν ἐγνώθαμεν ἐκεῖνα τὰ χρωστοῦμε ⁽²⁾.

90. πιάθαραπιον. 98. γιαναναβαστακτοῦμε.

(1) Ἀντὶ τῶν στίχων 99-102, οὗς ἀναφέρομεν ὡς ἔχουσιν ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Νεαπόλεως, ὁ Ἀμβροσιανὸς κώδιξ ἔχει δύο μόνον στίχους τοὺς ἐξῆς:

μ' ἀλλέως καλὸν ἐδῶ καὶ ἄλλοῦ τινὰ μηδὲ θαρροῦμε
λεβαὶ σὲ μᾶς τοὺς δῖγνωστους καὶ τί νὰ τὰ ποθοῦμε.

(2) Ἀντὶ τοῦ στίχου τούτου, ὅστις εἶναι ἐπανόληψις τοῦ στίχου 102, ὁ κώδιξ τῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως ἔχει ὡς ἐξῆς:

καὶ εἰς τὰ δευτὰ τὰ κοσμικὰ ὅλοι μας νὰ ποθοῦμε.

- 110 Δὲν βλέπεις, φίλε, τὸν καιρὸν τὸ πῶς οὐδὲν ἀφήνει ⁽¹⁾
 στέρεόν τι νὰ στέκεται, μὰ δῶ καὶ κεῖ τὸν κλίνει;
 Καὶ χρόνοι πῶς μᾶς φεύγουσιν καὶ πῶς κυλοῦν καὶ πᾶσι
 καὶ πᾶσα μέρα δὲ θωρεῖς τὸν κόσμον πῶς ἀλλάσσει;
 Κατάλαβε τὰ φυσικὰ καὶ τὰ σαλέματά του
 νὰ δῆς τὲς σποῦδες τοῦ καιροῦ ἐδῶ στὸν κόσμο κάτω,
 115 τὸ πῶς τ' ἀνακατώνουσιν καὶ πῶς τὰ γέρνουν ὅλα
 καὶ πῶς τὰ μεταβάλλουσιν διὰ πᾶς ἐμᾶς ἀπ' ὅλα.
 Ὡς κόσμε, κόσμε δολερέ, προσερινέ καὶ κλέφτη,
 τίς ἄνθρωπος σ' ἀκλούθησε καὶ δὲν ἐζηγανεύτη;
 "Ολους γελαῖς καὶ παίζεις τους μὲ τὰ σαλέματά σου,
 120 καὶ ὀπῶχει γνῶσι ἄς βλέπεται τὸ πῶς νὰ ζῆ μετὰ σου,
 ὅτι γὰ μῆγα καὶ πολὺ θάμασμαν ἔστοντά σου
 ὅταν τινὰς γλυτώνεται ὄχ τὰ περδέματά σου.
 Ἔχεις τὸν κόσμον τὸ λοιπὸν καθάρια νὰ ξικάζης
 καὶ μετ' αὐτὰ τὰ πάθη σου μὲ γνῶσι ν' ἄρδινιάζης.
 125 Ἔλα κι ἄς εἶσαι μὲ Θεὸν καὶ αὐτούνους νὰ λυπᾶσαι
 εἴτις καὶ ἴδιο φθαίσιμον κ' εἰς καταδίκην νὰ 'σαι.
 Ὡς μπαινεμένε μ' ἀδελφέ, διῶξε ἀπὸ σὲν τὴν θλίψιν
 γιὰτι ἔχει στράταν πᾶσα εἰς καθάρια νὰ μὴ λείψην.
 Θωρῶ ἢ ζωὴ κ' εἰς ὕστερο κατὰ τὴν ὀρδινίαν
 130 τὴν ἄγιαν τὴν ἐλάβασιν μὲ καθαρὰν καρδίαν.
 (φ. 80) Πόσοι ἐγλυκοκοιμήθησαν δίχως ψυχῆς ζημία,
 καὶ τοῦτο ἔναι τὸ καλὸ καὶ ἡ κληρονομία,
 τὴν πεθυμοῦν καὶ ἀναζητοῦν οἱ γνῶσες τῶν ἀνθρώπων,
 γιὰ νὰ 'βγουσι, νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ τῆς γῆς τὸν κόπον.
 135 Τὰ τέκνα σου κ' ἡ μήτηρ τως, τὰ 'χες γιὰ συνοδεία σου,
 ἀνὲν καὶ χωριστήκασιν ἀπὸ τὴν συντροφιά σου,
 καὶ ἀνὲν καὶ ἀπὸ τὴν ὄρεξιν ἔλειψαν τῆς ψυχῆς σου,
 εὐρῆκαν κάλλια συντροφιά παρὰ τὴν ἐδική σου.
 Ποιὰ πλοῦτη καὶ ποιῆς τιμές, ποῖα χαρὰ κ' εἰρήνη
 140 τῶν εἶχες δώσει νὰ σαστοῦν μὲ τὴν ζωὴν ἐκείνη.
 Χρῆσιν καμμιὰ δὲν ἔχουσιν μὲ δίχως τὰ φθαρμένα,
 μὲ τὰ φθαρτὰ καὶ στερεά, μὲ τὰ κινδυνεμένα,

141. ταφαρμένα. 142. μετάφρατα.

(1) Οἱ στίχοι 109-130 δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ Ἀμβροσιανοῦ κώδικος, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως.

- καὶ τ' ἄχαρα, τὰ κοσμικά, μὲ τὲς ἀγαλλοσύνες
 τῆς Παραδείσου οἱ ἡδονές, οἱ θεϊκὲς ἀκτῖνες.
 145 Ἡ φαμελιά σου τὴ νεκρὴν σάρκαν ἐξεφορτώθη
 καὶ ἀπὸ τοῦ κόσμου τὴν σκλαβιά ἐβγῆκεν καὶ γλυτώθη.
 Τῆς σάρκας καὶ τοῦ πονηροῦ ἐγλύτωσεν τὰ πλάνη
 καὶ οὐκ ἔχει πλέο νὰ φοβηθῆ κανεὶς τως νὰ πεθάνη.
 Καὶ μεῖς ὀπῶπομείναμε πλιά σιδουλωνομέστα,
 150 καὶ σ' ὅσο ζοῦμεν πλιά καιρὸν πλέα κομπωνομέστα.
 Καὶ τὸ λοιπὸν ὁ θάνατος τότε φελεῖ καὶ χρήζει
 ὄντεν ὁ κάλλιστος καιρὸς μᾶς τὸν ἀποχωρίζει.
 (φ. 80β) Λοιπὸν, ἀδελφι, σὰν μπονεῖς, ὡς δείχνει, τὸ καλὸ τους,
 δὲν ἔν σημάδι τῶν φιλῶν, οὐδὲ τῶν ἐδικῶ τους.
 155 Ἡ θλίψι φέρνει λύπησιν καὶ ὁ πόνος ἀχαρία,
 μὰ στὴν χαρὰν δὲν ἔν λωλιὰ νὰ 'χη κανεὶς πικρία;
 Τὰ κλάηματα κ' ἡ συντριβὴ κ' οἱ πόνοι κ' οἱ πικρίες
 πρέπουσι στ' ἁμαρτήματα ὡσπερ γλυκειὲς γιαιτρεῖες,
 εἴτις καὶ αὐτεῖνα δίδουσι λοιπὸν χαρὰν καὶ κόπον,
 160 ὡσπερ τὸ πῦρ ὀποῦ φελαῖ καὶ βλάπτει κατὰ τόπον.
 Ὡς φίλε μου γλυκότατε, τὰ πράματα τοῦ κόσμου,
 ὡς ὅσον πλέα τὰ μελετῶ ξενίζω ἀπατός μου,
 καὶ πότε κλαίγω καὶ πονῶ, μανίζω καὶ ῥηνεῶ,
 καὶ μ' ὅτι τρόπον ἤπορῶ πάσχω νὰ τὰ γιαιτρεῶ.
 165 Καὶ πᾶσα εἰς ὀπ' ἀγαπᾶ νὰ γιάνη τὴ ζωὴ του,
 ἄς διώγη τὰ πικραίνεται ἀπὸ τὴν θύμησίν του, ⁽¹⁾
 καὶ τὰ πονεῖ μὲ ζάχαριν καὶ τὲς πικρίες μὲ μέλι,
 καὶ τὴν πικριάν του μὲ χαρὰν συγκεραστὴν ἄς θέλη.
 Ὅχι νὰ πέφτη ὡσπερ τυφλὸς ὄρες ἐδῶ καὶ κεῖθες
 170 καὶ νὰ γελαῖται μὲ γυαλί κομμάτιν ὡσὰν σπῖθες.
 Ὡς φίλε, πρὶν φαρμακωθῆς μὲ τῆς πικριᾶς τὴ ζάλη
 μὴ χάσης τούτην τὴ ζωὴ καὶ στερειυτῆς τὴν ἄλλη.
 Πᾶψε γοργὸ τὴν θλίψι σου καὶ σβῦσε τὴν ἰστιά σου,
 γιὰ πράματα καὶ γιὰ δικούς σκοτάνεις τὴν ὑγεία σου.
 175 (φ. 81) Γυνὴ καὶ τέκνα σῶδωκεν ὁ Θεὸς γιὰ χάρητά του,
 καὶ ὄντα τοῦ φάνη τά 'συρε εἰς τὴν κληρονομιά του.

147. ἐγλύτοκεν. 153. μπονεῖ. 162. ἀτός μου.

(1) Οἱ στίχοι 165-166 ὑπάρχουν μόνον εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης, ἐλλείπουσι δὲ ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Νεαπόλεως.

- Και πράγματα σὸ χάρισε ὥστε πὺ νὰ τ' ἀρέσῃ,
καὶ φάνῃ του καὶ πῆρέ τα, μὲ δίχως νὰ σοῦ φθαίσῃ.
Και ἂν ἔχῃς καὶ καλὸν τινὰ ἀκομ' ἀπομονάρι,
180 καὶ αὐτὸν ὄντε τοῦ φαίνεται πάλι τὸ θέλει πάρει.
"Ολοὺς γυμνοὺς μᾶς ἔκαμεν καθολικὰ γιὰ νὰ 'ναι,
τέτοιαν ἀρχὴν καὶ ὅλοι γυμνοὶ πάλι στῆ γῆ νὰ πᾶμε.
"Ὅλα 'ναι πάντα καὶ παντοῦ τὰ πράματα δικά του,
μόνον ὁ τρόπος ὁ κακὸς δὲ συμφωνεῖ μετὰ του.
185 Ὡ πόσῃν ἀνεγνωρισὰ καὶ λίγη χρῆσιν ἔχουν
ὅπου διακρίνουν καὶ λαλοῦν αὐτὰ τὰ δὲν κατέχουν.
'Αδέλφι μου, καθὼς νοῶς οὐκ ἔχει νὰ λαθάνῃ
καὶ ἄνεν καὶ κρίσι δίχως τοὺς πρᾶμα τινὰ δὲν πιάνει.
Και ἂν ἔναι δίκιος καὶ ἀγαθὸς δίχως ἀριφνοσύνη,
190 καὶ ἂν ἀγαπᾷ νὰ συμπαθῇ καὶ νὰ 'χῆ ἐλεημοσύνη,
καὶ νὰ 'χῆ πᾶσα πῖβουλον καὶ ἄδικον σιὴν ὀργή του,
καὶ ποίαν ἄλλην κρίσιν θὲς παρὰ τὴν ἐδική του;
Σῶπα καὶ ἄς εἶσαι φρόνιμος καὶ συνταπεινωμένος,
καὶ ἄφες τὸν κόσμον νὰ περνᾷ σὰν ἔναι μαθημένος.
195 'Αδέλφι, στὲς ἡμέρες μου λίγες καλὰ καὶ νὰ 'νι,
ἦκουσα κ' εἶδα πράματα τὰ δὲ καταλαμβάνει,
(φ. 81β) καταλεπτὰ γιὰ νᾶν κρουφὰ ἢ γνῶσι τῶν ἀνθρώπων,
καὶ αὐτὸ οὐκ ἔν παρᾶξενον στὸν κοσμικὸν τὸν τόπον.
Εἶδα πτωχὸν καὶ πλούτηνε, καὶ πλοῦσον νὰ φτωχάνῃ,
200 εἶδα γερὸν καὶ 'ρώστησε, κ' εἶδ' ἀστενῆ νὰ γιάνῃ.
σκλάβον ἀφέντη, καὶ ἄρχοντα πολλὰς φορὲς τὸν δοῦλον,
καὶ τὸν ἀφέντη μερασιὰν ζωσμένος μ' ἓνα βροῦλον ⁽¹⁾,
ἀφέντες καὶ μικράνασι, καὶ πέσαν βασιλειάδες,
εἶδα μικροὺς καὶ ἀνέβησαν καὶ γίνησαν ρηγάδες,
205 χῶρες μεγάλες καὶ ὁμορφες καὶ κάστρη χαλασμένα,
ὄρη καὶ κάμπους καὶ βουνὰ καὶ δάση ἀναστημένα,
ξένους ἀπὸ τὰ σπίτια τοὺς καὶ ἀπὸ τὰ γονικά τοὺς,
καὶ ἀλλότριον καὶ κακοθελεῖς νὰ 'χουν τὰ πράματά τοὺς,
ἓναν μὲ φήμην σήμερον μὲ ἀτιμιὰ μεγάλη,
210 σήμερον ἓνα φρόνιμον καὶ δίχως νοῦν εἰς ἄλλη,
καὶ μὲ τὰ μέλη του σωστὸν ἓναν, κ' εἰς λίγην ὥραν
λιπὸν μὲ τρόπους ποίκιλους καὶ δίχως τὰ ἐγνωῶν,

(1) Οἱ στίχοι 201–202 ἐλλείπουν ἀπὸ τὸν Ἀμβροσιανὸν κώδικα τοῦ Μιλάνου.

- ἓναν ὡς ἅγιον σήμερον καὶ αὔριο κατακριμένον,
ἁμαρτωλὸν κ' εἰς ὥρα μιὰ εἰς τὸ καλὸ δωσμένον,
215 ἓνα νὰ στέκῃ μετ' ἐσὲ νὰ γλυκοσυντυχαίνει,
κ' εἰς λίγην ὥρα νὰ σοῦ ποῦν κείτεται καὶ ἀποθαίνει,
καὶ ὄρες τοὺς ἴδιους ἐδικούς νὰ γνώθῃς ὀγιά 'χθρούς σου,
καὶ ἀπὸ τοὺς ξένους φίλους σου νὰ κάμῃς καρδιακούς σου
καὶ ὄρες τὸν φίλον 'πίβουλον, βοηθὸν τὸν ὀργιστό σου,
220 καὶ ἄθρωπον ἀνηπόλιστον νὰ 'χῃς ὀγιά σωστό σου.
(φ. 82) Καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ γδύθησαν γιὰ μιὰ φορὰ ἀντάμα
τὴν ἀφεντιὰ καὶ τὴν ζωή, τὰ τέκνα καὶ τὸ πρᾶμα.
Γι' ἀναθυμήσου καὶ τὸ νοῦν φέρε νὰ καταλάβῃς
τοῦ ρὲ Πριάμου τὴν χάλασιν μαζὶ μὲ τῆς Ἐκάβης.
225 Καὶ ἄλλες πολλὰς μετέλλαξες στὴν κοσμικὴν τὴν σφαῖρα,
τὲς φέρνουν τὰ συβαινικὰ κ' ἡ τύχης πᾶσα μέρα.
Καὶ ἄνεν καὶ βλέπομε λοιπὸν τὴν κοσμικὴν τὴν πλᾶσι
τὴν κάθεν ὄραν καθενὸς τὸ ριζικὸ ν' ἀλλάσῃ,
καὶ μετ' αὐτὸν τὸ πέρδεμα ἀνακατωνομέστα,
230 τί κάμνει χρειὰ πολλὴ χαρὰ καὶ τί νὰ θλιβουμέστα.
Ὡ κόσμε πολυχάριτε, καὶ τίς νὰ σὲ τηρήσῃ
τὲς πρᾶξες σου τὲς ἄχαρες καὶ τῆ σφαλτή σου φύσι,
γυρεύοντα νὰ φτειάνετχι κατὰ τοῦ νοῦ τὴν κρίσι,
τίς νὰ μῆδὲ σὲ συχαθῇ καὶ νὰ μῆδὲ σ' ἀφήσῃ;
235 Δὲν ἔχει ὁ κόσμος πούπετες ἀναπαμένη στάσι,
ὅλα μὲ πόνους καὶ πικριὲς πάντα κυλιοῦν καὶ πᾶσι.
Μόνον ἔβαί καὶ ὀίμεν ἀκούγω καὶ φωνάζουν
πολλῶν καὶ ἀπ' ἀγανάκτησιν τὸν θάνατον νὰ κράζουν.
Καὶ ἄλλο βοτάνι δὲν θωρῶ πρὸς τὰ καμώματά του,
240 παρὰ νὰ παίρῃ τὰ καλὰ ἔτις καὶ τὰ κακά του,
εἰς λίγον ψῆφος πασαεῖς ὥστε τὰ ζῆ μετὰ του,
ἀλλέως πληθαίνομεν κακοὶ τὰ τόσα σφάλματά του ⁽¹⁾.
(φ. 82β) Καὶ ἃ δὲ σὲ σώνῃ στὰ πονεῖς ἐτοῦτο τὸ βοτάνι
ἔπαρ' καὶ τοῦτον τὸν ποτὸν καὶ ἃ λάχῃ νὰ σὲ γιάνῃ,

241. παεῖς.

(1) Οἱ στίχοι 239–242 εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως ἔχουσι τὴν ἐξῆς διάταξιν:
καὶ ἄλλο βοτάνι δὲν θωροῦν πρὸς τὰ καμώματά του
κ' εἰς λίγο ψῆφον πᾶσα ἐν ὥστε νὰ ζῆ μετὰ του
μάλλιος πληθαίνονται πολὺ κατὰ τὰ σφάλματά του
παρὰ νὰ παίρῃ τὰ καλὰ ἔτσι καὶ τὰ κακά του.

- 245 ὅτι νὰ συλλογίζεσαι καὶ νὰ ᾿χης πάντα ὀμπρὸς σου
τὸ πῶς ἀπὸ ᾿δὲ τίποτες σὲ κάμειν ὁ Θεὸς σου.
Καὶ ὄχι δεντρόν, οὐδὲ κλαδί, κτῆμαν οὐδὲ λιθάρι,
ἀλλ' ἄνθρωπον καὶ μὲ ξουσιὰ πολλὴν καὶ μ' ἄλλην χάρι.
Καὶ τόσον πλέα τοῦ χρωστεῖς τὸν Θεὸν νὰ φχαριστήσης
250 γερὸν νὰ σ' ἔχη καὶ σωστὸν ὄχι λιψὸν ἢ φύσις.
Καὶ θὲς ἰδεῖ τὸ τί ἔδωκες καὶ τί ἔναι αὐτὸ τὸ πῆρες,
καὶ ὅπου χρωστεῖ μὴδὲν κρατεῖ ποσῶς τὲς ξένες μοῖρες.
Μὰ πέ μου ἀπέιτης τοῦ χρωστεῖς πῶς τότε θὲς πλερώσει
ὅτι δὲν ἔχεις ἴδιο σου πρᾶμα γιὰ νὰ τοῦ δώσης;
255 Τὰ πράματα καὶ τὴν καρδιὰ κι' αὐτείνην τῆ ψυχῆ σου
καὶ τὰ ᾿χεις, ὅλα σ᾿ ἔδωκεν ὀγιά τῆ φύλαξί σου.
Δὲν ἔν μεγαλὸν καὶ πολὺ χάρισμα καὶ γιὰ σένα
τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὰ στοιχεῖα νὰ τὰ ᾿χη καμωμένα;
Καὶ χρόνους μὲ τοὺς μῆνές τως καὶ μέρες καὶ βδομάδες,
260 εἴτις καὶ μὲ τὲς ζέστες τως, ὡσάν καὶ μὲ τὲς κρυάδες;
᾿Ολα νὰ σοῦ δουλεύουσι καὶ νᾶν στή θέλησί σου,
νερὰ καὶ χόρτα καὶ δεντρά ὀγι' ἀποκράτησί σου;
᾿Ως καὶ τὰ ζᾶ τῆς θάλασσας, τῆς γῆς καὶ τῶν ἀέρω,
καὶ ἀκόμη τοῦτα μέσα των ἔχω νὰ σ' ἀναφέρω.
265 (φ. 83) Ἴδου μὲ τὴν διαφώτισιν τοῦ νοῦ νὰ καταπιάνης,
νὰ βρῆς πολλὰς τὲς μαστοριῆς καὶ τέχνης νὰ μαθάνης,
καὶ ἂν ἤμπορῆς νὰ μελετᾶς τὲς ὀρδινιῆς τῆς φύσης
ὄντε τὸν Θεὸν ἀποκοτᾶς νὰ θέλῃς νὰ γνωρίσης.
Καὶ ἀπάνω σ' ὅλα σκόπισε ὀγιά παρηγοριά σου
270 καὶ πάρε πῶς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς τὴν συντροφιά σου,
καὶ φόρσε τὴν σάρκα σου καὶ γίνηκε ἀδελφός σου
καὶ ἀγάπησεν καὶ παρὰ σὲν πλιότερα τὸ καλό σου,
καὶ ἔφτειασε μὲ τὲς χάρες του τὰ τόσα σφάλματά σου,
ἔτις καὶ μὲ τὰ πάθη του ἔβγαλε τὰ δικά σου ⁽¹⁾.
275 Καὶ τὸ λοιπὸν εἶντά ᾿χομε καὶ ἀνεγνωρίζουμέστα,
καὶ γιὰ τὸ τί νὰ κλαίγωμε καὶ νὰ κακιονομέστα,

256. ὀγιαφύλαξήσου. 263. ἀέρων.

(1) Οἱ στίχοι 273-274 εἰς τὸν κώδικα Νεαπόλεως ἔχουσι ὡς ἐξῆς:
ἔτσι καὶ μὲ τὰ πάθη του ἔβγαλε τὰ δικά σου
κ' ἔφτειασε μὲ τῆ χάρι του τὰ τόσα σφάλματά σου.

- στὰ τόσα τὰ μᾶς ἔδωκεν γιὰ τὴν πολυευσπλαγχιά του
καὶ τὰ μᾶς εὐεργέτησεν ὀγιά φιλανθρωπιά του,
ὡς κρατημένα πράματα χίλιες φορὲς τὴν ὠρα
280 μὰ τὰ θυμιάσματα τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς τὰ δῶρα,
ὀπόσα μᾶς ἐτύχαινε ὅλοι νὰ φχαριστοῦμε,
καὶ ὅλα τὰ ἐνάντια τὰ ᾿χομε νὰ τὰ γλυκοβαστοῦμε.
Καὶ πίστεψε πᾶς ἄνθρωπος μέσα στὴν διάκρισίν του,
ὄντε στραφῆ νὰ στοχαστῆ αὐτὸν τὸν λυτρωτὴν του,
285 μὲ πόσα πάθη κρέμεται εἰς τὸν σταυρὸν ἀπάνω,
μὲ δίχως φθαίσιμον τινὰ πρὸς τὰ καταλαμβάνω.
(φ. 83β) ᾿Αν εἶχεν ὅλα τὰ κακὰ ἀπάνω στὸ κορμί του
ἤθελεν τ' ἀποδέχεσται γιὰ ψυχοπόνεσί του,
διατι τὰ πάθη καρτεροῦν τὴν ἀρετὴν τ' ἀθρώπου,
290 καὶ κάμνουν τὴν ἀντιμοιβὴν καλλιτέρεν τοῦ τρόπου.
Φίλε, γιὰ νὰ ᾿χης τὸ λοιπὸν πρώτης τὸν Θεὸν γιαιτρό σου
καὶ σένα καὶ τὴν ἀρετὴν βοτάνι στὸ κακό σου,
ἄς εἶσαι μὲ τὸν Θεὸν καλὸς μ' ὅλους καὶ μετὰ σένα,
καὶ μετ' αὐτεῖνο ἐγίνονταν ὅλα σου γιαιτρεμένα.
295 Καὶ θέλω καὶ τὲς δέησες τοῦτες εἰς τὴν ζωὴ σου
μιὰ τὴν ἡμέρα νὰ τίς λὲς γιὰ παρηγόρησί σου,
ὅτι ὁ Θεὸς μετὰ χαρᾶς ἀκούγει ὀποῦ τὸν κράζου,
μὲ νοῦν καὶ καθαρὰν καρδιὰ ὅταν τότε δοξάζου.
᾿Ω Κύριε, Πλάστη τ' οὐρανοῦ, Θεέ, τῆς γῆς ὁ κτίστης,
300 ἔλεημοσύνην πρὸς αὐτὴν τὴν σάρκα τὴν ἐχρήστης!
᾿Ω Παντοκράτωρ ἀγαθέ, τῶν αἰτιῶν αἰτία,
Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ Θεοῦ, τοῦ σκότους ἢ φωτία,
Κύριε ἄναρχε, ἄρχισε, γλύκανε τὴν καρδιά μου
καὶ κίνησε παρηγοριά καὶ δός μου τὴν ὑγεία μου.
305 Βούλησε, Πάτερ μου ἀγαθέ, πρὶν φθάσῃ νὰ συγκλίνῃ
εἰς χῶμαν ἀγανάκτησις καὶ χάσω τὴν καὶ κείνη ⁽¹⁾.
᾿Εστοντα νὰ ᾿μαι ὡς ἄνθρωπος πλείσια κριματισμένος,
βρίσκομαι ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τώρα μετανοιωμένος.
Καὶ τὰ προσερινὰ ἀγαθὰ καὶ πονηριῆς τοῦ κόσμου
310 ἢ σάρκα μου τὰ δείλιασε καὶ μέσα ὁ λογισμὸς μου.

306. εἰς χόνον.

(1) ᾿Ο ᾿Αμβροσιανὸς κώδιξ περατοῦται εἰς τὸν στίχου 305, μετὰ τὸν ὀποῖον ἀκολουθοῦν, ὡς ἐπίλογος τοῦ ὅλου στιχουργήματος, οἱ δύο στίχοι 339-340.

- Διότις οὐδ' ἕναν ὀφελῆ, ὅλα καπνὸς καὶ πᾶσι,
καὶ ὅποιος προσερινὰ ποθεῖ τ' αἰώνια θέλει χάσει.
Ἄπ' ὅσο πρέπει πᾶσα εἷς στὸν κόσμον νὰ περνᾶται
καὶ ὅπόσον ἐνεβλάβεται πρὸς σ' αὐτὸ τὸ φελᾶται.
- 315 Ὡ χριστιανοί, τηρήσετε τὸ τί μᾶς ἀναμένει,
καὶ πᾶς ἕνας ν' ἀκλουθᾷ τοῦ κόσμου δὲν τυχαίνει.
Διότις ἕναι ἐπίβουλος καὶ ψεύτης καὶ κομπώνει,
τὶ τὰ κακὰ μας εἶν πρόξενα καὶ τὰ καλὰ μας χώνει.
- 320 Ὅλους μᾶς θρέφει μὲ γλυκὰ καὶ ὅλους μᾶς κολακεύγει,
καὶ μετ' αὐτείνην τὴν θροφήν μᾶς ψυχοφαρμακεύγει.
Ἐλ' ἀδελφι, καὶ σὺ ἀδελφέ, γιὰ λόγιασε ποὺ τρέχεις
ἂν εὖρης τέλος στὴ χαρὰν στὴν κοσμικὴν τὴν ἔχεις.
Καὶ μὲ τὸ τέλος τῆς χαρᾶς ποὺ μέλλεις ν' ἀποσώσης
ἂν εἶσαι δράκος ν' ἀπρακτῆς καὶ λόντας νὰ μερώσης.
- 325 Ἐβάνω σιδερῆν καρδιά ὄντα καλοτερίσης,
νὰ ἰδῆς τοῦ κόσμου τὰ κακὰ νὰ μὴ μετατοπίσης.
Ἄνθρωπε, πές μου νὰ χαρῆς, ἐλόγιασε ποτέ σου
στὰ πέρασμένα τὰ πρᾶξεις ἀνέν τινα σ' ἄρεσου;
Εἶδες θαράπειαν τίβοτα ὅκ τὴ χαρὰν ἐκείνη
πῶναι καπνὸς καὶ ἀνέβηκεν, πῶναι φωτιὰ καὶ σβύνει;
- 330 Τὸ χάρηκες ποῦ φαίνεται; ἢ ἀναγάλλιασις πῶναι;
καὶ τὸ ἐποῖκες τῆς ψυχῆς ὄφελος μέγα σῶναι.
Γραμμένο ἔναι καὶ φαίνεται καὶ πάντα μαρτυρᾶται
ὅπόσον πρέπει πᾶσα εἷς στὸν κόσμον νὰ περνᾶται,
καὶ νὰ σκοπίζη ποῦπετε καὶ νὰ θωρῆ ποῦ τρέχει
καὶ ποιὸ θεριὸν ἀθάνατο, θάνατος μᾶς ξετρέχει.
- 335 Πολλοὺς ἐδόθην ἢ ἀρχὴν ἀπόφασιν θανάτου
καὶ πᾶσα εἷς τὸ θέλει εὖρῃ κατὰ τὰ κάμνοντά του.
- * * *
- 340 Ὡς ἐδεπᾶ ἐτελειώθηκεν ἡ ρίμα τοῦ Φαλιέρου
τ' ἀφέντη τοῦ μισερ Μαρῆ τοῦ παλαιοῦ, τοῦ γέριου.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΘΡΥΛΟΙ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

τῆς λογοτέχνης καὶ συγγραφέως κ. ΑΘΗΝΑΣ ΤΑΡΣΟΥΛΗ

Ἡ πλουσιόχυμη φύσις τῆς Λακεδαιμόνιας πεδιάδας μᾶς δέχεται σὰν τὴν καλόβολη μάννα τὰ ξηνητεμένα της παιδιὰ μέσ' τὴν πλατεῖα καὶ ὀλοπράσινη ἀγκαλιά της, ποὺ κλείνει τοὺς δυνατώτερους ὄργανους τῆς μεστωμένης καὶ καρπερῆς της γῆς. Οἱ κατρακύλες τῶν νερῶν ἀπ' τὸν τιτανικὸ Ταῦγετο εἶχανε ξεχυθῆ σὲ μύρια μικροπτάμα σὰν γιὰ νὰ μᾶς ὑποδεχοῦνε, καὶ ὁ θρυλικὸς Εὐρώτας στὸ μεγαλόπρεπο κι ἀργὸ ρυθμὸ του, χαμογελοῦσε λὲς κάτω ἀπὸ τ' ἀνοιξιὰτικο γαλάζιο φῶς. Ἐνας διάφανος ἀέρας γεμάτος μυρουδιὰς ἀπ' τὰ περιβόλια, μᾶς τύλιξε ἀπὸ παντοῦ, ἔτσι καθὼς ξεκινήσαμε γιὰ νὰ ἀνεβοῦμε στὸ Μυστρά, στὴν Πομπητῆ αὐτῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσαίωνα, ποὺ στάθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς λαμπρότερους ἐθνικοὺς κι ἱστορικοὺς σταθμοὺς τῆς Βυζαντινῆς δόξας τῶν Καντακουζηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων.

Ἐκεῖ ψηλὰ φαντάζει, ἴδια χρυσῆ κορῶνα, τὸ παλῆρὸ κάστρο τοῦ Φράγκου Πρίγκηπα Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου, βιγλάτορας τώρα ἀκίνδυνος τῆς Λακεδαιμόνιας πεδιάδας. Μοιάζει μ' ἕνα ξεθρονιασμένον Βασιλῆα ποὺ πέθανε καὶ στοιχειώσε γιὰ νὰ ξαναθυμᾶται, καθισμένος πάνω στὰ ἐρείπια του, τὰ μεγαλεῖα καὶ τίς περασμένες δόξες του. Καὶ πάρα κάτω ὡς τὰ ριζὰ τῆς τρίγωνης κορμοστασιᾶς του, μιὰ στοιχειωμένη νεκροπολιτεῖα τοῦ παραστέκει, ὅπως μακάβρια συντροφιά.

Ἀπὸ κεῖ πάνω ἀπ' ὅπου στὰ μάτια μας ξαπλώνεται, σὰ μαγικὸ πανόραμα, ὁ ἀτέλειωτος σπαρτιατικὸς κάμπος μὲ τὴν παραδεισένια βλάστησί του καὶ μὲ τίς ἀπειρες χρωματικὲς ἀναλλαγές του, εἶδε καὶ ὁ Βιλλεαρδουίνος πόσο ἄξιζε ἀλήθεια νὰ στήση ἐκεῖ τὸ φράγκικο καστέλλι του, μὲ τὰ περήφανά του τείχη, τοὺς πύργους καὶ τίς πλακόστρωτες αὐλές, κἀνοντάς το «κάστρον ἰσχυρὸν μὲ ἄνδρας ἀνδρειωμένους», γιὰ νὰ ἐπιβλέπη ἀπὸ τὸ ὕψος του μήπως οἱ σλαβικὲς φυλές, ποὺ εἶχανε πλημμυρίσει τὸν Ταῦγετο, ἔρθουν καὶ καταλάβουν τὴν παραδείσια τούτη χώρα ποὺ ἦταν γι' αὐτὸν ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Φαίνεται πὼς ἔψαχνε γιὰ καιρὸ ὁ Βιλλεαρδουίνος ὅσο ν᾿βρῆ τὴν κορυφὴ τοῦ Μυζηθρᾶ, γιὰτὶ καθὼς λέει τὸ χρονικὸ τοῦ Μορέως:

«... Ἐγύρισε καλὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὅλα,
εὔρε βουνὶ παράξενον ἀπόκομμα εἰς ὄρος,
ἀπάνω τῆς Λακεδαιμονιάς, κανένα μίλι πλέον.
Διὰ τοῦ ἄρεσε πολλὰ νὰ ποιήσῃ δυναμάριν,
ὦρισε ἀπάνω στὸ βουνὶ καὶ ἔκτισε ἐν κάστρον
καὶ Μυζηθρᾶ τ' ὀνόμασε διότι τὸ ἔκραζον οὕτως.
Κάστρον λαμπρὸν τὸ ἔποιε καὶ μέγα δυνάμαριν».

Ὁ Βιλλεαρδουίνος πού ἐθεωρήθηκε ὁ λαμπρότερος ἡγεμόνας τοῦ πριγκηπάτου, ἔχοντας στό ἐπιτελεῖο του ὑγδόντα χρυσοσπερουνάτους ἀριστοκρατικούς ἱππότες τῆς Καμπανίας καί τῆς Βουργουνδίας καί χιλίους σιδερόφραχτους καβαλλαρέους, διατηροῦσε στήν ἀγαπημένη του Λακεδαιμονία τή λαμπρότερη σχολή τοῦ ἱποτισμοῦ καί τῆς πολεμικῆς τέχνης πού εἶχε ἡ τότε Ἀνατολή κι ὅπου σύχναζαν οἱ εὐγενεῖς τῆς Γαλλίας, βαρῶνοι, δοῦκες, κόμητες, πού μαζῶ με τήν ὠραία τῆς ἔλκυστική φύσι ἐκεῖνης τῆς μαγεμένης τῆς χώρας ἐρωτεύονταν καί τις πιά ὁμορφες βυζαντινές πριγκήπισσες.

Ὁ ἴδιος ὁ Βιλλεαρδουίνος ἐρωτεύτηκε τήν Ἄννα Κομνηνή, κόρη τοῦ Δεσπότη τοῦ Ἐπείρου, πού ἤτανε τόσο ὠραία, μιὰ δεύτερη Ἐλένη τοῦ Μενελάου, ὥστε ὁ Γκαῖτε γράφοντας τόν δεύτερο τοῦ Φάουστ, ὠραματίστηκε τοὺς δύο ἡρώες του, τήν Ἐλένη στό πρόσωπο τῆς Ἄννας Κομνηνῆς, καί τόν Φάουστ στό πρόσωπο τοῦ Βιλλεαρδουίνου, θέλοντας νά συμβολίσῃ με τὸ ἔργο του τήν ἔνωσι τοῦ φραγκικοῦ μεσαιῶνα με τόν κλασσικὸ ἑλληνισμό.

Τὰ μεγαλεῖα κι οἱ εὐτυχίες τοῦ Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου δὲν κράτησαν παρά δέκα μόνον χρόνια. Κάνοντας πόλεμο με τοὺς Βυζαντινοὺς τῆς Νικαίας νικήθηκε τὸ 1259 με ὅλους τοὺς βαρῶνους καί τοὺς ἱππότες του στή μεγάλη μάχη τῆς Πελαγονίας, ὅπου τὸν ἔπιασαν αἰχμάλωτο, ἀναγνωρίζοντάς τον ἀπὸ ἓνα μακρὸ καί χονδρὸ δόντι του πού ἤτανε φανταχτερὸ σημάδι τοῦ προσώπου του. Φυλακίσθηκε με τήν ἀκολουθία του στή Πόλι ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγο καί δὲν ξαναῦρε τὴ λευτεριά του παρά τρία χρόνια ἀργότερα ἀφοῦ παρέδωσε, ὡς λύτρα στοὺς βυζαντινοὺς, τὰ τρία κάστρα τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Μυστρά καί τῆς Μάνης (Μαΐνης).

Ἀπὸ τότε ὁ Μυστράς γνωρίζει τήν ἀληθινὴ του ἀναγέννησι. Μία ἀφάνταστη πνευματικὴ καί καλλιτεχνικὴ ἀκμὴ ἀρχίζει τώρα ν' ἀνθίζῃ ἀπάνω στό Μυστρά, πού γίνεται ἡ δεύτερη πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἑλληνικὴ σοφία λάμπει καί φωτίζει ὄχι μόνον τὸν ἑλληνικὸ, ἀλλὰ καί τὸν ἔξω κόσμο, γιατί ὁ Μυστράς συγκεντρώνει τοὺς κορυφαίους φιλοσόφους καί ἱστορικούς, ὅπως τὸν Χρυσολωρᾶ, τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Παχυμέρη, τοὺς ἀδελφοὺς Χαλκοκονδύλη κ. ἄ.

Ὁ περίφημος Πλήθων ὁ Γεμιστὸς ἰδρύει ἐκεῖ Πλατωνικὴ Ἀκαδημία. Τότε χτίζονται τὰ ὠραιότερα σπίτια κι οἱ μεγαλοπρεπέστερες ἐκκλησίες ἀπὸ μεγάλους ἑλληγνες ἀρχιτέκτονες καί εἰκονογραφοῦνται ἀπὸ σπουδαίους καλλιτέχνες ἀγιογράφους πού ξεχύνουν στά ἱερά, στοὺς τρούλους, στοὺς γυναικωνίτες, στοὺς νάρθηκες, σὲ κάθε γωνία ὅπου ὑπάρχει τοῖχος, τις θαυμασιώτερες σὲ χρωματικὸ πλοῦτο κι ἀρμονικὴ γραμμὴ ἀγιογραφικὲς συνθέσεις, ἓνα ὄνειρεμένο οὐράνιο κόσμο ἀπὸ μορφές κι ἐκφράσεις ἀσύλληπτου μεγαλείου, γεμάτου ἱερῆ καί βαθεῖα δημιουργικὴ συγκίνησι.

Τότε χτίζονται ἡ θαυμαστὴ Περίβλεπτος ἀπὸ τὸν ἄρχοντα τοῦ Μυστρά Μαυρόπαπα με τὰ τρία παρεκκλήσια, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καί τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Οἱ ὑπέροχες τοιχογραφίες πού τήν σκεπάζουν ὀλόκληρη καί πού ἀναπνέουν βαθύτατο χριστιανικὸ αἶσθημα κι ἀνώτερη καλλιτεχνικὴ ἀντίληψι, νομίζεις πὼς ἐβγήκαν ἀπὸ τὰ χέρια ἑνὸς μεγάλου τεχνίτη, ἑνὸς δευτέρου Τζιόττο.

Καί μόνο τῆ «Θεῖα Λειτουργία» ν' ἀναφέρῃ κανεῖς, πού θυμίζει, στήν αἰθέρια κι ἀρμονικὴ κίνησι τῶν Ἀγγέλων, οἱ ὅποιοι προσκομίζουν στό Χριστὸ τὰ θεῖα δῶρα, μιὰ ἀρχαῖκὴ πομπὴ Παναθηναίων, με τήν πλατύγραμμὴ πτύχωσι τῶν χιτῶνων τους, εἶναι ἀρκετό. Πιά πάνω ἡ κομφόγραμμα Παντάνασσα με τὸ δαντελωτὸ φλωρεντινὸ καμπαναριὸ καί τὰ κεραμοπλαστικὰ κεντήδια, τὰ σβέλτα κολωνάκια με τὰ σκαλιστὰ κιονόκρανα τοῦ ἐξωνάρθηκά της, ἐνὸς πανοραματικοῦ ἐξώστη πρὸς τὸ μεγάλο κάμπο με τις ἐσωτερικὲς μαρμάρινες κολῶνες, με τοὺς τάφους τοῦ Μανουὴλ Λάσκαρη καί τῆς Θεοδώρας Τόκκο, τῆς πρώτης γυναίκας τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, καθῶς καί τὸ μνημεῖο τῆς Κλεώπα Μαλατέστα.

Ἡ Παντάνασσα πού ἀρχικὰ ἐκτίστηκε τὸ 1365 ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Καντακουζηνό, πρῶτο δεσπότη τοῦ Μυστρά, ὡς ἐκκλησία Ἰησοῦ τοῦ Ζωοδότου κλείνει κι αὐτὴ μεγάλο πλοῦτο τοιχογραφικὸ. Ἀπὸ τις πιά πολυποίκιλες συνθέσεις βγαίνει σὰν μουσικὴ συμφωνία χρωματικῆς χλιδῆς πού μαρτυρεῖ τεχνίτες ἐμπνευσμένους καί κατέχοντες τέλεια τὰ τεχνικὰ ὅσο καί τὰ ἐκφραστικὰ μέσα τῆς ἀγιογραφίας. Τὸ λυπηρὸ εἶναι πὼς ὅλες αὐτὲς οἱ ζωγραφιὲς ἔχουν οἱ περισσότερες ξεβάψει ἀπὸ κάτι χημικὲς οὐσίες, πού καθῶς φαίνεται, κάποιος τις ἔλιψε γιὰ ν' ἀνάψουν πιά πολὺ τὰ χρώματά τους κι αὐτὸ τις κατέστρεψε.

Ἐκκλησίες ἀκόμη ἀξιοθαύμαστες, πού τελευταῖα ἀναστηλώθηκαν ἀπὸ τὸν διαπρεπῆ ἀρχαιολόγο ἀκαδημαῖο κ. Ὁρλάνδο, εἶναι οἱ Ἁγιοὶ Θεόδωροι καί τὸ Ἄφεντικὸ πού κλείνει τὰ περίφημα χρυσόβουλλα τῶν Αὐτοκρατόρων καί λίγες ἐξαιρετες τοιχογραφίες. Καί τέλος ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ἡ Μητρόπολις, ὅπου ἐστέφη αὐτοκράτωρ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος καί πού οἱ τοιχογραφίες του ἀντιπροσωπεύουν δύο σχολές. Στὴ μιὰ φαίνεται ἡ ἐπίδρασι τοῦ 11ου καί 12ου αἰῶνα, με κάποια μετριοπάθεια ἐκφρασμένη στό σχέδιο καί στό χρῶμα καί στήν ἄλλη κυριαρχεῖ ἡ ἐμπρεσιονιστικὴ διακοσμητικὴ διάθεσι, πού θυμίζει πολὺ, καθῶς γράφει ὁ βυζαντινολόγος Ντήλ, τὴν διακόσμησι τοῦ Καχριὲ Τζαμι τῆς Πόλης.

Ἐπάρχουν ἀκόμη κι ἄλλες μικρότερες ἐκκλησίες, ἀλλ' αὐτὲς συνήθως δὲν τις ἐπισκέπτονται οἱ περισσότεροι. Κι ὀλόγυρα ἡ νεκροπολιτεία μέσ' ἀπ' τὰ ἐρειπωμένα δεσποτικὰ παλάτια καί τ' ἀρχοντόσπιτα με τις μισοκρεμασμένες θολωτὲς ταρατσες. Πολλὰ ἀπ' αὐτά, μέσα σὲ ὀλοπράσινοὺς κιστοὺς μισοχαμένα, διηγοῦνται κάποια τους μακρυνὰ ὀράματα γιὰ κάποιους ἄρχοντες σὲ χρυσοκάπουλα φαριά, με τις χρυσὲς καί τις πλουμισμένες πανοπλίες, γιὰ κάποιες λιγερὲς ἢ καί μεγαλόκορμες Αὐγούστες, πού ἀργοβαδίζουν μέσα στά παλάτια τους, τώρα φαντάσματα καί ἴσκιος φευγάμενοι, γιὰ ἓναν Αὐτοκράτορα μεγαλομάρτυρα πού, πονεμένο σβύνει, με τὸν ἥλιο τῆς 29ης Μαΐου τοῦ 1453, τὸ βουρκομένο βλέμμα του στό μακρυνὸ Βυζάντιο. Πέφτει ὁ δικέφαλος με τὰ φτερά σπασμένα ἀπὸ τὰ χρυσοστόλιστα κοντάρια τοῦ Μυστρά καί τώρα μπαίρακια κόκκινα με ἄσπρα μισοφέγγαρα ὑψώνονται στή θέσι του γιὰ τέσσερις αἰῶνες. Πολλοί, ὅπως τ' ἀρπακτικὰ κοράκια, πέφτουν σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ ἀπάνω στό Μυστρά ὅσο πού ξημερώνει τοῦ λυτρωμοῦ ἢ μέρα.

Περιδιαβάζοντας στά στενωπά δρομάκια του, όλα τὰ περασμένα ἔρχονται στὴ σκέψι μας. Τὰ χαμολούλουδα λικνίζοντας στὸ πρωϊνὸ ἀγέρι τὸ κεφάλι τους μοιάζουν σὰ νὰ μᾶς συνοδεύουν μὲ τοὺς ἴδιους συλλογισμούς!

* * *

Πολλὲς ἐξηγήσεις δόθηκαν γιὰτὶ αὐτὸ τὸ μέρος ὠνομάστηκε Μυστράς, ἀλλὰ καμμιά δὲν εἶναι ἐξακριβωμένη.

Ὅμως ὁ λαὸς ποὺ ἔχει δικό του τρόπο καὶ μὲ τὴ δική του φαντασία πλάθει τοὺς πιὸ ὠραίους θρύλους, μᾶς ἱστορίζει τὸ γιὰτὶ ὠνομάστηκε « τοῦ Μυζηθρᾶ τὸ κάστρο », λέγοντας τούτῃ τὴν παράδοσι:

« Δώδεκα χρόνια οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Σαρακηνοὶ πολέμαγαν τὸ κάστρο, τ' ὠραιό-καστρο, ποῦνε στὸ κορφοβοῦνι, πάνω εἰς τὸ Μυστρά. Καὶ κάθε μέρα οἱ Τοῦρκοι τὰ φωτίματα ἐκάνανε ρεσάλτο μ' ἄγρια μάνιτα, καὶ κάθε μέρα τὰ μεσάνυχτα οἱ Σαρακηνοὶ φορμούσαν κι ἔτρεμεν ἢ γῆς. Καλαντριωμένοι οἱ Σαρακηνοὶ κι οἱ Τοῦρκοι μολυβότυχοι πολέμαγαν κάστρο δρακοθεμελιωμένο καὶ δρακόχτιστο μὲ σαράντα πύργους: τοιχιά δὲ λογάριαζαν, μονάχα ἀνατρόμαζαν τοὺς διαλεχτοὺς στρατιῶτες ποὺ βάσταζαν τὸ κάστρο βάρδοι σὲ χιλιάδες γυναικόπαιδα, ὁποῦσανε κλεισμένα μὲς σ' αὐτό, φευγᾶτα ἀπὸ τοὺς κάμπους τοὺς πολυκουρεμένους καὶ παντέρημους. Τοῦ κάστρου οἱ στρατιῶτες λίγοι ἦσανε μὰ εἶχαν:

« Τὶς πλάτες βράχινες, τὰ χέρια σιδερένια,
καὶ τὰ δασιά τὰ στήθη τους τοίχους χορταρισμένους ».

Κι ἔτσι μὲ ἀτράνταχτη καρδιά καὶ ψυχὴ ἀβάρετη, βάσταγαν τόσο καιρὸ μὲ τὰ σπαθιά, τὶς μεγαλοσαῖτες καὶ τὰ μακροκόνταρα στά χέρια... ».

Χωρὶς νὰ πολυλογοῦμε, αὐτὸς ὁ ἀγῶνας κράτησε δώδεκα χρόνια, καθὼς λέγει ἢ παράδοσι. Σὰν ἐσώθη κι ἀποσώθη κάθε λογῆς τροφή, « ἄρχισε ἢ πείνα νὰ τοὺς θερίζῃ. Πέσανε τότε σὲ μεγάλη συλλογὴ κι ἀπελπισία. Νὰ παραδόσουνε τὸ κάστρο τ' ὠριόκαστρο « ποῦχε φλουρὶ γεμᾶτες στέρνες καὶ λιγερὲς κοπέλλες γαϊτανοφρυῆδες καὶ νερατζομαγουλάτες »; Καλύτερα θάνατο. Μὰ ἔλα ποὺ κι ἡ ζωὴ εἶναι γλυκειά!

Τότε τί σοφίστηκε ἕνας πολύξερος γέρος; Μία φουρτουνιασμένη νύχτα ποὺ τὰ μπουμπουνητὰ τράνταζαν τὴ γῆ κι ὅλοι εἶχανε λουφάξει στά κονάκια τους, κι οὔτε Τοῦρκος ἢ Σαρακηνὸς δὲν κόταγε νὰ ξεμυτίσῃ, μὰ οὔτε καὶ μποροῦσε ν' ἀκούσῃ τίποτα ἀπ' τὶς βροντές, ὁ γέρος μαζεύει ὅλες τὶς κοπέλλες — καμμιά χιλιάδα θᾶταν — καὶ τὶς βάζει νὰ δέσουν τὰ παπούτσια τους ἀνάποδα μπρὸς πίσω, δηλαδὴ μὲ τὰ ταχούνια στά δάκτυλα, καὶ φεύγουν ταχυνὰ σὰν τοῦ βουνοῦ ξεφτέρια, σκίζοντας ποτάμια, λόγγους, βάχες, λαγκαδιές. Τὴν ἄλλη μέρα χαρὰ Θεοῦ. Σὰν εἶδανε οἱ Τοῦρκοι κι οἱ Σαρακηνοὶ ἀχνάρια ποδαριῶν στὸ βρεμένο χῶμα, πίστεψαν πὼς τὴ νύχτα φτάσανε κρυφὰ στρατιῶτες ὡς ἐκεῖ πάνω φέρνοντας στοὺς χριστιανοὺς ζωοτροφίες. Κι αὐτὸ τὸ πίστε-

ψαν περισσότερο σὰν εἶδαν κρεμασμένες ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ κάστρου δώδεκα μυζήθρες στὴ γραμμὴ.

Τὶ εἶχε συμβῆ; Οἱ πονηροὶ καστριῶτες, ἀρμέγοντας γυναικεῖο γάλα ἀπ' ὅσες μανάδες εἶχαν βυζασταροῦδια, τὸ πήξανε μέσα σὲ ἀγγεῖα μαλαματένια καὶ τὰ κρέμασαν ἐπιδεικτικώτατα σὰ νᾶλεγαν. « Ἄδικα περιμένετε, ἐμεῖς καλοπερνοῦμε δῶ πάνω ». Οἱ Τοῦρκοι κι οἱ Σαρακηνοὶ θαρρῶντας πὼς μὲ περισσὶες τροφές μπῆκαν στὸ κάστρο οἱ νεόφερτοι τὴ νύχτα, τ' ἄφησαν κι ἔφυγαν, λέγοντας πὼς ἦτανε θέλημα Θεοῦ τὸ κάστρο νὰ μὴν τὸ πάρουν τὸ δρακόχτιστο.

Κι ἔτσι, μὲ τοῦ πολύξερου γέρου τὴν πονηρία καὶ τὸ πήξιμο τῶν μυζηθρῶν ἀπ' τὸ γυναικεῖο γάλα, ἐγλύτωσε τὸ κάστρο τ' ὠριόκαστρο ποὺ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀφορμὴ ὠνομάστηκε τοῦ Μυζηθρᾶ τὸ Κάστρο ».

Ο ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΛΒΟΥ

τοῦ καθηγητοῦ καὶ λογοτέχνου κ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ Μ. ΠΟΝΤΑΝΙ

Ἡ ποίηση τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου συγκεντρώνεται γύρω στὸ θέμα τῆς Ἀρετῆς. Λίγοι στίχοι τοῦ προλόγου τὸ ἐξαγγέλλουν ἀμέσως:

Μόνη
ἀμάργαρος, ὀλόγυμος, αὐτάγγελτος
τὸ καθαρὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀναβαίνει
ἢ Ἀρετῆ⁽¹⁾.

Οὐράνιο πλάσμα, βρῦση θαυμασίων καὶ ἀενάων νερῶν, θεῖο χάρισμα, πολύτιμη θεά⁽²⁾, ἢ Ἀρετῆ εἶναι στὸ τέρμα ἐνὸς δρόμου μακρινοῦ καὶ δύσκολου: στὰ κρημνά της πρέπει ν' ἀνεβῆ ὁ ἄνθρωπος⁽³⁾. Ὅμως εἶν' ἐκείνη ποὺ μοιράζει τὰ ρόδα καὶ τ' ἄνθη τὰ μάραντα, τὰ ὅποια στὸ ἄγγισμά της ξεφυτρώνουν ἀπὸ κάθε καρδιά· καὶ ἀποκτάει κάθε ψυχὴ φτερὰ ἐλαφρά⁽⁴⁾.

Διάφορα εἶναι τὰ ὀνόματά της καὶ τὰ εἶδη της: κάποτε ἐμφανίζεται σὰν ἀνδρεία, καὶ κάποτε σὰν ἀλήθεια στὸ βωμὸ τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς θὰ κἀνῃ θυσίες⁽⁵⁾. Ἀπ' τὴν Ἀρετῆ καὶ τὴν τόλμη πηγάζει ἢ Ἐλευθερία⁽⁶⁾. Μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς ἡ ἰδέα τῆς Ἀρετῆς μεταμορφώνεται στὴν ἰδέα τῆς Ἐλευθερίας καὶ σχεδὸν ταυτίζεται μ' αὐτή⁽⁷⁾. Καὶ ἡ Ἐλευθερία εἶναι οὐράνια, εἶναι ἢ «κόρη τοῦ Διός»⁽⁸⁾: οἱ ἀχτῖνες τῆς ἱερᾶς φλόγας της θεραπεύουν καὶ τρέφουν· τὰ πλούτη ποὺ δίνουν τ' ἀνίκητα χέρια της δὲν εἶναι ἀβέβαια δῶρα⁽⁹⁾, καὶ ἂν γι' αὐτὴν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποφέρῃ κανεὶς τὴν ξενιτειὰ καὶ τὴν πενία, ὅλα εἶναι προτιμότερα ἀπ' τὴ δουλωσύνῃ⁽¹⁰⁾, ποὺ τὸ ψωμί της εἶναι φαρμάκι⁽¹¹⁾.

* * *

Χαράξαμε τὰ ἰδανικὰ ὄρια μὲς στὰ ὅποια εἰσχωρεῖ μιὰ ζωερὴ παράσταση κι' ἀναπόληση τῶν μαχῶν ποὺ ἔχουν γίνεῖ ἐναντίον τῶν Τούρκων, μὲ τὸ θάρρος τῆς ἀπελπισίας.

(1) Πρόλ. στίχ. 15-18.

(2) I, 9 στρ. 6, I, 7 στρ. 2, I, 9 στίχ. 71.

(3) I, 2 στίχ. 7A... I, 3 στίχ. 173...

(4) I, 5 στίχ. 38... I, 9 στίχ. 41...

(5) II, 7 στρ. 23, I, 3 στίχ. 166...

(6) Θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην ἢ Ἐλευθερία, II, 4 στρ. 1.

(7) Κυρίως στὴν IX ὠδή.

(8) I, 10 στρ. 18...

(9) I, 1 στίχ. κτ. Πρόλ. 8-9, II, 10 στρ. 6.

(10) I, 7 στρ. 15.

(11) II, 10 στρ. 7.

Οἱ Τούρκοι! Ὅλη ἡ ἄπληστη ὄρεξη τοῦ αἵματος ποὺ ἐμπνέει τὴ δράση τους, φωτίζεται ἀπ' τὰ φλογερὰ λόγια τοῦ πολεμικοῦ ὕμνου ἢ παιᾶνα ποὺ ὁ Κάλβος βάζει στὰ στόματά τους. Τὰ μαχαίρια στάζοντας ἀπὸ τὴ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν θὰ νὰ πλυθοῦνε ἀκόμα σ' ἄλλο αἷμα· τὰ χέρια θὰ ζεσταθοῦνε μὲς στὰ σπλάγχνα τῶν ἐχθρῶν ποὺ προσκυνοῦνε τὸ Σταυρό. Τὰ στήθια τῶν γυναικῶν τους θάχουνε νέο σταλίδι· τὰ ρόδα τῆς Ἑλλάδας βαμμένα στὸ αἷμά της⁽¹²⁾. Τὰ ὑπερήφανα ἀναθρέμματα τοῦ Ὁσμάν⁽¹³⁾, πλήθη ἀναρίθμητα, συσσωρεύονται⁽¹⁴⁾, κινοῦνται.

πυκνά, πυκνά ὡς καλάμια
ἀνεμισμένα (II, 8 στρ. 9).

Τὰ ὀδηγοῦνε σκληροὶ τύραννοι⁽¹⁵⁾, μὲ σκῆπτρα ποὺ στάζουν δάκρυα, καὶ τὸ ὀρμητικὸ ρεῦμα κατεβαίνοντας στὶς ἑλληνικὲς ὄχθες, κατεδαφίζει, καταστρέφει καὶ λερώνει ὅλα τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὁμορφα, γιὰ τὰ ὅποια ἡ Ἑλλάδα ἔχει σταθεῖ στους αἰῶνες σὰ μητέρα τῆς Λεβεντιάς καὶ τῆς Χάρης.

Ἀξίζει νὰ θρηνησῇ κανεὶς τὰ ρημασμένα μέρη τῶν νησιῶν ποὺ γελοῦσανε στὴν ἡσυχία τῆς ἡλιόφωτης φύσης· τί γαλήνη, μιὰ φορά! Τί ὠραιότητα κοριτσιῶν μὲς στὴν Ἑλλάδα! Καὶ τώρα:

τί τὰ θαυμάσια ἐγένηκαν
κοράσια σας ὅπ' εἶχαν
ψυχὴν σὰν φλόγα, χεῖλῃ
'σὰν δροσισμένα ρόδα,
λαιμὸν 'σὰν γάλα; (II, 3, στρ. 2).

Ὅλα μινανθῆκαν. Πάνω ἀπ' τοὺς ἄσπρους μαστοὺς ποὺ δὲν εἶχαν γνωρίσει ἀκόμα τὴ χαλάστρα φλόγα τοῦ ἔρωτα, τὰ χεῖλη τῶν ἀγρίων βαρβάρων ἐντυπώνουν ἀκάθαρτα φιλιά· οἱ νόμιμοι ἔρωτες κατατρῶγονται ἀπ' τὴ βαρβαρική φλόγα· οἱ γυναῖκες, νέες Ἀνδρομάχες, κρατιοῦνται στους θαλάμους τῶν πολεμίων⁽¹⁶⁾.

Σὲ ποῖο ὄνομα θὰ πολεμήσουνε οἱ Ἕλληνες γιὰ νὰ διώξουν τὸ βάρβαρο, ἂν ὄχι στὸ ὄνομα τὸ λαμπρὸ καὶ γλυκύτατο τῆς Ἑλλάδος, στὸ ἰδανικὸ τῆς Πατρίδας; Ἡ

(12) Βλπ. ὅλη τὴ XII ὠδή. Ἀπὸ τὴν XX στροφὴ ὁ Κάλβος ἔχει σικωπτικὰ λόγια καὶ πικρὸ χλευασμὸ γιὰ τὸ «ἔργον ἡρώων» ποὺ θάνατι ὁ σκοτωμὸς τόσων ἀναίτιων γυναικῶν καὶ παιδιῶν (καὶ πρβ. I, 6 στρ. 17).

(13) II, 5 στρ. 13.

(14) II, 4 στρ. 19.

(15) Κυρίως I, 8 στρ. 20, μὰ παντοῦ (I, 1, 107... I, 3, 158... I, 6, 69-70, II, 6 στρ. 17, II, 8 στρ. 13, II, 10 στρ. 2).

(16) Βλ. κυρίως I, 6 εἰς Χίον, II, 7 στρ. 8-9 καὶ ἄλλοῦ.

γλυκεία⁽¹⁷⁾ Πατρίδα ἔχει τὸ βωμὸ τῆς⁽¹⁸⁾· ἢ «θρέπτειρα γῆ»⁽¹⁹⁾ λαβαίνει μέρος στὴν ἐκδίκηση, δίνοντας φοβερὲς βρῦσες αἵματος⁽²⁰⁾, καὶ παροτρύνει τοὺς πολεμιστὰς στὴν καρτερίαν· αὐτὲς οἱ παροτρύνσεις, ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς καρδιάς τους, γίνονται ὁρμὲς ποὺ ἐμπνέουν ὅλη τὴν ψυχὴ τους καὶ κινοῦν τὰ μπράτσα καὶ τὰ δυναμῶνουν. Νὰ οἱ πολεμικὲς κραυγές, οἱ ὕμνοι ποὺ μιὰ σάλπιγγα ξεφωνίζει καὶ σκορπίζει διάπλατα:

τρέξατε δεῦτε
οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες⁽²¹⁾.

κι' ἄλλοῦ:

ὑπὲρ γονέων καὶ τέκνων
ὑπὲρ τῶν γυναικῶν,
ὑπὲρ Πατρίδος πρόκειται
καὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος
ὅσιος ἀγῶνας⁽²²⁾.

Τὸ παράστημα καὶ τὸ πρόσωπο τῆς Ἑλλάδας ἀνυψώνονται πέρα ἀπ' ἀγῶνες, σκοτωμοὺς· ὁ Κάλβος διατρέχει μὲ χαϊδευτικὴ φαντασία τὰ μέλη τῆς τὰ ὠραία καὶ ἡδονικά, τὴν Πάτμο, τὴν Κάλυμνο, τὴν Κῶ, τὴν Σάμο⁽²³⁾, κι' ἀκόμη τὴ Χίο, τὰ Ψαρά, τὴν Ὑδρα καὶ τὴν Πάργα⁽²⁴⁾, κι' ἀπ' ὅλα πρῶτα τὴ Ζάκυνθο, τὸ θαυμασιό νησί⁽²⁵⁾. Μὰ ἡ φαντασία τοῦ παρουσιάζει ὀλόκληρο τὸ παράστημα τῆς Πατρίδας.

μεγάλον
κορμί, νεοσπαραγμένον
περνάει, καὶ ὡς σῶμα φαίνεται
μιᾶς Βασιλίσσης⁽²⁶⁾.

(17) II, 1, 13.

(18) II, 10 στρ. 1.

(19) II, 1, κτ.

(20) I, 6, 104-6.

(21) I, 2, 100...

(22) II, 2 στρ. 20 (πρβ. καὶ τὴ 25 στρ.): οἱ στίχοι αὐτοὶ ἀνακαλοῦνε στὸ νοῦ τοὺς πολὺ γνωστοὺς καὶ μεγαλόπρεπους στίχους τῶν Περσῶν τοῦ Αἰσχύλου (402-5):

«Ἦ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε
ἐλευθεροῦτε πατρίδ' ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών».

(23) II, 4 στρ. 4-6.

(24) Πρβ. I, 10 στρ. 31, II, 2 στρ. 22, 3 στρ. 23 κ. ἄ.

(25) Βλ. ὅλη τὴ I ὠδή.

(26) II, 7 στρ. 7.

Τώρα εἶναι φωτισμένη καλύτερα ἢ σημασία τῆς πρώτης ιδέας· ἡ Ἄρετὴ ἔχει σὰ σκοπὸ τὴν Ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδας, εἶναι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς κοινῆς μητέρας⁽²⁷⁾. Στὸν ἡρωϊσμὸ τῶν γνήσιων τέκνων τῆς μητέρας αὐτῆς εἶναι ἡ ἀληθινὴ λάμψη τῶν ἀγῶνων. «Οἱ Ἕλληνες ἥρωες καλοῦνται» λέει κάποτε⁽²⁸⁾ ὁ Κάλβος, γιατί ὁμοιοῦντες ἐμψυχώθηκαν ἀπὸ τὴ φλόγα τῆς ἐθνικῆς δόξας, κι' ἔγιναν ἄξιοι τῆς μεγάλης γῆς τους καὶ τοῦ Σταυροῦ ποὺ ὑπερασπίζου.

Κάθε γυιὸς τῆς Ἑλλάδας εἶν' ἥρωας⁽²⁹⁾, καὶ κάθε ἥρωας εἶναι κάπως Ἕλληνας: Δὲν υἰοθέτησε ἡ Ἑλλάδα τὸν Λόρδον Μπάυρον, τὸ «θεσπέσιον πνεῦμα»⁽³⁰⁾, τὸ ἀηδόνι καὶ τὸν στρατιώτη;

Οἱ ἀνδρεῖοι, μὲ τὴν ὁμόνοια ποὺ «σῶνει τὰ ἔθνη» (II, 1, στρ. 23) «ὑπερμάχονται διὰ τὸν Σταυρόν» (II, 6, στρ. 11). Ὁ ἀγῶνας προξενεῖ τὴ θυσία, μὰ ὁ θάνατος ποῦναι «ἄφευκτος»⁽³¹⁾ γίνεται γλυκὺς, καὶ κάποτε φίλος. Ἕνας καὶ μόνος ὁ δρόμος γιὰ τοὺς ζωντανούς· τὸ τέρμα τῆς εἶναι ὁ τάφος· ἂν καὶ ἡ ἀνάγκη σπρώχνει σ' αὐτὸ δυνατὰ τοὺς ἀνθρώπους⁽³²⁾, ὁ δρόμος μοιάζει σὰ νὰ γελᾷ ἀπ' τὰ σκορπισμένα ρόδα τῆς Ἄρετῆς· ὁ τάφος ὁ ἴδιος εἶναι «ἐντιμος»⁽³³⁾· καὶ ὑψηλότερος ἀπ' τὴ ζωὴ φαίνεται ὁ θάνατος:

μακρὰν καὶ σκοτεινὴν
ζωὴν τὰ παλληκάρια
μισοῦν (II, 5, στρ. 6).

Καὶ ἡ ζωὴ ποὺ θεωρεῖται σὰν «πόνος ἀνυπόφερτος» (I, 3, 16), ἔχει μίαν ἀληθινὴν σημασία· εἶναι προοίμιο τῆς ἐνδοξῆς ἀθανασίας⁽³⁴⁾. Κυττάξετε ποῦ φέρνει ἡ Ἄρετὴ· ἀπ' τὴν παράκληση, ποὺ ἦτανε παράκληση τῆς Δόξας⁽³⁵⁾, μέσα ἀπ' τὸ θερμότατο πόθο καὶ τὴ δράση στὸν πόλεμο, γυρίσαμε στὸ βραβεῖο μιᾶς Νίκης αἰώνιας, μιᾶς ἀθάνατης Δόξας ποὺ στεφανώνει τοὺς πεθαμένους.

Τὸ ἰδανικὸ ἐγίνηκε ζωὴ καὶ θάνατος, καὶ ὕστερα πάλι ζωὴ. Μὰ τώρα λαμπρὴ κι' αἰώνια, δοξασμένη καὶ παντοτεινὴ ζωὴ. Ἡ φράση «ὄνομα ἀθάνατον» ποὺ διαβάζουμε στὴν VI στροφὴ I, 2 ὠδῆς μᾶς δείχνει ὅτι ἡ ἀθανασία καὶ ἡ δόξα δὲν δέχονται χωρισμό· πραγματικὰ ἐνώνονται σὲ μία μονάχη ιδέα, στὸ νόημα μιᾶς ἀλή-

(7) Ἦ Ἄρετὴ, πολῦτιμος θεά, τὴν γῆν μὴ παραιτήσης τὴν πατρικὴν (I, 9στρ. 15).

(28) II, 9 στρ. 14.

(29) Ἦ γνήσια τῆς Ἑλλάδος τέκνα (I, 4 στίχ. II...).

(30) II, 1 στρ. 8 κι' ἐκεῖ.

(31) I, 3 στρ. 86-90.

(32) Τοὺς «ὠθεῖ μὲ χεῖρα» (ἐνθ. ἄν.).

(33) II, 5, στρ. 6 πρβ. I, 9 στρ. 13: μνήμα τίμιον.

(34) I, 2 στρ. 13.

(35) I, 2, 14.

θειας μεγαλύτερης ἀπ' τὸ χρόνο, γιατί ὁ χρόνος, ἀλλάζοντας τὸ δρόμο του, σέβεται τὸ «θαυμασίον χῶμα τῶν ἡρώων»⁽³⁶⁾.

Ἡ Δόξα συνοδεύεται ἀπὸ στεφάνια. Θᾶναι ἢ μυρτιά καὶ τὸ πένθιμο κυπαρίσσι⁽³⁷⁾, θᾶναι τὰ στεφάνια ποὺ ἡ Νίκη θὰ πλέξῃ γιὰ τοὺς Ἕλληνες, θᾶναι κυρίως ἢ δάφνη τοῦ Παραδείσου ποὺ τὴ φυλάει καὶ τὴν ποτίζει ἕνας Ἄγγελος τραγουδώντας, ἢ «δάφνη ἀθάνατος τῆς Δόξης»⁽³⁸⁾. Μὲ πολὺ πετυχημένη προσωποποιεῖα ὁ ποιητὴς παριστάνει τὴν Ἐλευθερία τὴν ἴδιαν νὰ προσφέρῃ τὰ στεφάνια πάνω ἀπ' τὴ μοιραία ἀκτὴ τῶν Ψαρῶν:

ἢ Ἐλευθερία ὀλόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους,
ἔν' ἀπὸ γήινα φύλλα
κι' ἄλλον ἀπ' ἄστρα⁽³⁹⁾ (II, 2, στρ. 24).

Μὰ κυρίως τὰ τραγούδια τῶν ποιητῶν εἶναι κεῖνα ποὺ φυλάγουν κι' ἐγγυοῦνται τὴν ἀθανασία τῆς Δόξης. Πάνω ἀπ' τὸν θάνατο, μὲς ἀπ' τὸν τάφο στὸν καθαρὸ ἀέρα τῆς Ἑλλάδας, ἀκοῦς συμφωνικὲς φωνές νὰ περνοῦνε, νὰ μπλέκωνται σ' ἀρμονίες χορῶν, ποὺ γιομίζουν χαρὰ τοὺς ἀνθρώπους: ὦ Μοῦσες! Ἡ παρουσία τῶν Μουσῶν γίνεται αἰσθητὴ ἀπ' τὸν ποιητὴ ποὺ τὴ περιγράφει στὰ χαρακτηριστικὰ τους⁽⁴⁰⁾, τὴς ὕμνεῖ καὶ τὴς παρακαλεῖ ἀπ' τὴν ἀρχὴ⁽⁴¹⁾ ἕως τὸ τέλος τῶν ὠδῶν του. Οἱ Πιερίδες ποὺ «φιλοῦσι χεῖρα ἀμίατον καὶ ὑψηλὸν πνεῦμα⁽⁴²⁾ καὶ ἀπ' τὸν Ἑλικώνιο παράδεισο χαρίζουν τὴν λαμπρὴν ἀχτίνα τῆς Ἀρετῆς⁽⁴³⁾, θὰ πλέξουν «ὑμνητικὸν καὶ αἰώνιον στέφανον»⁽⁴⁴⁾ γι' αὐτήν· ὁ κύκλος γεμίζεται κι' αὐτὴ τὴ φορά.

(36) I, 4, 56 πρβ. II, 1 στρ. 24.

(37) I, 4, 18...

(38) II, 8 στρ. 13 καὶ 15-18, II, 3 στίχ. 141-2 κι' ἄλλοῦ (II, 1 στρ. 15, II, 5 στρ. 12. I, 2, 91... I, 3, 139... κι' ἐδῶ κι' ἐκεῖ).

(39) Ὅλοι θυμοῦνται τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σολωμοῦ γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν.

Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη
περπατῶντας ἢ Δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ,
(ἢ: καὶ στὸ χέρι στεφάνι κρατεῖ)
γινόμενο ἀπὸ λίγα χορτάρια
ποὺ εἶχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ.

Μὰ ὁ Κάλβος δὲ μιμήθηκε σὰ λογοκλόπος· ἄλλαξε, ἀπλοποίησε, καὶ ἴσως παρουσίασε καλ-
λίτερες τὶς εἰκόνες.

(40) Κυρίως στὴν V ὠδὴ.

(41) Πολυτέχνου Θεᾶς, ὦ Μνημοσύνης θρέμματα πτερωτά... κλ. Πρόλ. I...

(42) II, 1 στρ. 18.

(43) Πρόβ. 18-19.

(44) II, 4 στρ. 6...

«Μοῦσες» σημαίνει «ποίησι»: ὁ τραγουδιστὴς καὶ ἡ λύρα του συγκινοῦνται κι' ἐμπνέονται· ἢ εὐχὴ μὲ τὴν ὁποία ὁ Κάλβος χαιρετᾷ τοὺς ἥρωες, εἶναι:

Ψυχὰι μαρτύρων, χαίρετε·
τὴν ἀρετὴ σας ἀμποτε
νὰ μιμηθῶ εἰς τὸν κόσμον
καὶ νὰ φέρω τὴν λύραν μου
μὲ σᾶς νὰ ψάλλω (IX, 5, στρ. 31).

Νὰ ψάλλῃ, δηλαδή, τὴν Ἀρετὴ⁽⁴⁵⁾.

(45) Βρίσκομε ἐνωμένες τὶς ιδέες τοῦ στεφανιοῦ καὶ τῆς λύρας (βλ. I, 1, 33... = ὦ, 5 8, 10. ὦ, 3, 141-3 κι' ἄλλοῦ): γιὰ λύρα, ποίηση κι' ἀρετὴ, πρβ. I, 2, 122... I, 5, 67... I, 7 στρ. 1, I, 10 στρ. 36 κ. λ., κ. λ.).

Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΛΑΪΚΟ ΜΑΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

του ιστορικού και φιλάθλου συγγραφέως κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΑΝΙΤΗ

Μία από τις πιο δυνατές κληρονομίες που άφηκε εις τον εθνικόν μας οργανισμόν ή Αρχαία Έλλάς είναι ή αγάπη προς τον άθλητισμόν. Το παλαιόν άθλητικόν πνεύμα εις το όποιον τόσα χρεωστέι ή άνθησις του τότε πολιτισμού μας δέν έπαυσε ποτέ να πνέη εις τον ελληνικόν κόσμον, και ή δάδα της Όλυμπίας από τον ιερόν της Άλτεις βωμόν δέν έπαυσε ποτέ να φωτίζει με την εκθαμβωτικήν της ακτινοβολίαν την ελληνικήν γην. Και όταν ο χριστιανισμός διεδέχθη την αρχαίαν θρησκείαν δέν άλλαξε εις το σημείον αυτό ή εθνική μας ψυχοσύνθεσις.

Άπό τους άγιους της Έκκλησίας όλόκληρος ο μεσαιωνικός και νεώτερος ελληνισμός ξεχωριστά έτίμησε δύο άγιους άθλητάς που παρουσίαζαν τάς παλαιάς άθλητικάς αρετάς, νέους, ώραίους, γεναίους, άθλοφόρους άγιους τον "Άγιον Γεώργιον και τον "Άγιον Δημήτριον. Η δέ ελληνική ψυχή αναζητούσε πάντα μέσα εις τους μάρτυρας της εκκλησίας τους εκλεκτούς, τους ώραίους και τους δυνατούς εκείνους που υπερτίμιζαν κάποιους παλιούς ήρωας της φυλής που έξαναζωντάνευαν ένα Ηρακλήν ή ένα Διαγόραν.

Κατά τους χρόνους του δευτέρου πολιτισμού ο άθλητισμός, ως Κρατικός θεσμός, δέν υπήρχε. Το Κράτος του Βυζαντίου είχε την επίδρασιν της Ρωμαϊκής στρατοκρατίας και την επίδρασιν του παρερμηνευθέντος χριστιανισμού, αλλά το άθλητικόν πνεύμα ουδέποτε άφηκε τον λαόν, και ή εκκλησία, σαρξ εκ της σαρκός ενός λαού ο όποιος είχε μέσα του τα κύτταρα της αρχαίας αρετής, ποτέ δέν έπολέμησε τον άθλητισμόν. Οί δρόμοι και το πένταθλον ιδίως επέζησαν εις το Βυζάντιον, ο δέ Ψελός αναφέρει ότι ο Κωνσταντίνος ο Θ' ήπτευε θαυμάσια, ήτο ο δρομικώτατος των ανθρώπων, και περι το πένταθλον άπαραμίλλος.

Και αν το λαϊκό τραγοῦδι είναι αυτή ή ψυχή του λαού σε στίχους, απ' αυτό το λαϊκό μας τραγοῦδι φαίνεται ποία ήτο ή ψυχή του λαού καθ' όλην την μακράν αυτού ιστορίαν και ύστερα που ο χρησμός έλεγε εις τους αντιπροσώπους του Αυτοκράτορος ότι ή μάντις έξηράνθη δάφνη και το λάλον άπέσβετο ύδωρ.

Εις τα άκριτικά τραγοῦδια, τα όποια έτραγοῦδει και τραγοῦδει ο ελληνισμός από του Εύξεινου Πόντου μέχρι της Καπαδοκίας, από των Ηπειρωτικῶν βουνῶν μέχρι της Κρήτης και της Κύπρου, εις την Ρούμελη και εις τον Μωρηά, παντού σχεδόν όπου ή ελληνική γλώσσα ώμιλείτο, και εκεί ακόμα όπου, κατόπιν υπό την δουλείαν, ή ελληνική γλώσσα έψιθυρίζετο άντι να όμιλείται, εις τα άκριτικά τραγοῦδια φαίνεται και πάλιν το πνεύμα της Όλυμπίας των χρυσοστεφάνων.

Σύμβολον του άθλητικού πνεύματος κατά τους άκριτικούς χρόνους, όλυμπιονίχης των μέσων αίωνων, κάτι πλέον θρυλικός Ηρακλής του μεσαιωνικού Άθλητισμού ήτο ο Βασίλης Διγενής Ακρίτας. Άπήρτισεν, έγραφε ο άείμνηστος Νικόλαος Πολίτης, τον ιδεώδη τύπον ήρωος νεαρού ως ο Άχιλλεύς, κρατεοῦχος ως ο Ηρακλής, ένδοξος ως ο Άλέξανδρος:

Σάν βράχος ήταν ή πλάτη του, σάν κάστρο ή κεφαλή του,
και τα πλατειά τα στήθη του τοῦχος χορταριασμένος,
σάν άστραπή το μάτι και σάν βροντή ή φωνή του.

Εις τον Πόντον έτραγοῦδοῦσαν ως χθές και τραγοῦδοῦν έως σήμερα οί Πόντιοι της Ελλάδος τους άθλους του μεσαιωνικού αυτού Ηρακλέους που έφθαναν και ξεπερνοῦσαν τον Εύφρατην ποταμόν. Ξεχωριστά τον τραγοῦδοῦν τα ώραία άκριτικά της Κρήτης, εις δε την Κύπρον ο Διγενής δέν απέθανε. Δέν ζει μόνον εις το τραγοῦδι και εις τους θρύλους. "Ενα χωριό φέρει το όνομά του: « Πέτρα του Διγενή », και οί χωρικοί διηγοῦνται ότι έως εκεί έπεσε ή πέτρα που έρριψε ο Διγενής από κάποιο μακρυνό βουνό του νησιού. Πιο κάτω είναι το φοβερό πήδημα που έπηδοῦσε ο Διγενής. Είναι χθεσινός θαρρεῖς άθλητής, εμπνευστής αγώνων, όνομα σύμβολον, όνομα Παιάν έξορμήσεως άθλητικῶν αγώνων. Τα δοκίμια του Διγενή σώζονται και υπάρχουν παντού εις την Κύπρον. Τον είδαν με τα μάτια τους σάν νάταν χθές μονάχα, για να θυμηθοῦμεν ένα στίχο του Βιζυνοῦ.

Άλλ' εκεί που φαίνεται το άθλητικόν πνεύμα είναι ο θάνατος του Διγενή: με τατρέπει εις άθλητικήν κονίστραν την επιθανάτιον κλίνην του:

Ο Διγενής ψυχομαχεῖ κ' ή γῆς τον έτρομάζει,
Βροντᾷ κι' αστράφτει ο οῦρανός και σιέται ο άπάνω κόσμος.
Κι' ο κάτω κόσμος άνοιξε και τρέμουν τα θεμέλια.
Κι' ή πλάκα τον ανατριχᾷ όπου θά τον έσκεπάση
Πῶς θά σκεπάση τον αετό της γῆς τον άνδρειωμένο.
Σπίτι δέν τον έσκεπάζε, σπήλιο δέν τον έχώρει,
Τά ὄρη έδιασκέλιζε βουνοῦ κορφές έπήδα
Στο βίτσιμα έπιανε πουλιά, στο πέταμα γεράκια
Στο δρόμο και στο πήδημα τα λάφια και τ'άγρίμια.

Άλλά τι άλλο άποδεικνύουν παρά την δύναμιν του άθλητικού πνεύματος τ'άθλητικά κονταροκτυπήματα που τόσον θαυμάσια περιέγραψε ο μεσαιωνικός της Κρήτης Όμηρος, ο Βιτσέντος Κορνάρος; Τι άλλο άποδεικνύει παρά το άθλητικόν πνεύμα ή μεσαιωνική εκείνη άμαζών που την τραγοῦδοῦν οί "Ελληνες από τον Πόντον ως την Κύπρον, ή θρυλική Μαξιμού; Μέσα στα τραγοῦδια που άκουσα ένα Πάσχα εις την Τρίπολιν, άκουσα και αυτούς τους χαρακτηριστικούς στίχους:

Τά παλληκάρια του Μωρηά κι' οί ὄμορφες της Πάτρας
ποτέ δέν καταδέχονται πεζό να περπατήσουν.

Τὸ ὑπέροχον εἶναι αὐτὸ τὸ τραγοῦδι τοῦ Τσαμερλῆ, τοῦ κακοῦ δαίμονος τῶν χρόνων ἐκείνων πού προκαλεῖ τὸν Ἀκρίτα Κωνσταντῶν νὰ παλαίψῃ. Μιὰ κόρη ἄσπρη κι' ὄμορφη ἀπ' ἓνα ψηλὸ παλάτι νεύει στὸν Κωνσταντῆ νὰ παλαίψῃ: ἡ πάλη γίνεται ὁ Κωνσταντῆς κλονίζεται, ὁπότε ἡ κόρη:

Σὰν ἀετὸς πετάχτηκεν ἀπὸ τὸ παραθύρι
 Κ' ἐκεῖ στὸν κάμπο τὸν πλατὺ τὰ ροῦχα της ἀλλάζει
 Βάλλει σωφὸρι σίδερο καὶ ροῦχο ἀτσαλένιο
 Κι' ἓνα κιουλάφι πέισινο κι' ἔχωσε τὲς μπλεζοῦδες
 Καὶ τρεῖς βολὲς τὴν ἄλυσι γερὰ σφιχτὰ ἐξώστη
 Γιὰ βάρδα βάρδα Κωνσταντῆ, σύρτου λιγάκι πίσω
 Νὰ δοκιμάσω δύναμι, νὰ δῶ καὶ τὴν ἀντρεία μου
 Κι' ὁ Τσαμερλῆς περήφανος, μάταν καὶ παλληκάρι:
 « Καλῶς τηγε τὴν κοπελλιὰ, πού μούρχεται γιὰ γλέντι
 Νὰ παίξω, νὰ γελάσουμε, νὰ γλυκοφιληθοῦμεν ».
 « Μὴν τὸ καυχᾶσαι Τζαμερλῆ, μὴν κάνης ῥαντασμένα
 Κι' ἂν θελ' ἡ χάρι τοῦ Θεοῦ, θεὸς νὰ σὲ βάλω κάτω ».
 Κι' ὁ Τσαμερλῆς ἐθάρρεψε καὶ πᾶ νὰ τὴν χαϊδέψῃ
 Μὰ γρήγορα τὸ γνώρισε πὼς ἦταν ἀντρειωμένη.
 Χέρια μὲ χέρια πιάνονται, πόδι πατεῖ τὸ μπόδι
 Σὰν δυὸ θεριά ταυρομαχοῦν ὁ Τσαμερλῆς κ' ἡ κόρη
 Κι' ὁ Τσαμερλῆς φοβήθηκε τὴν κόρη καὶ φωνάζει:
 « Μὴ μὲ χαλάσης, κοπελλιὰ, μὴν πᾶ νὰ μὲ σκοτώσης
 Κι' ἂν θέλῃς πάρ' με σύμβιο νὰ μ' ἔχῃς συντροφιά σου »
 « Δὲ θέλω μηδὲ σύμβιο, νὰ σ' ἔχω συντροφιά μου,
 Παλαίστρα νὰ μὴ κάνης πιά ἀνθρώπους νὰ σκοτώνῃς
 Καὶ χαίρου καὶ τὴν νιότη σου καὶ τὴν παλληκαριά σου
 Κ' ἐγὼ ἀγαπῶ τὸν Κωνσταντῆ κι' αὐτόνε θεὸς νὰ πάρω ».

Ποιὰ νὰ εἶναι τᾶχα ἡ κόρη αὐτή; Ποιὸς ὁ αἰώνιος αὐτὸς ἀετὸς τῶν ἐλληνικῶν θρύλων καὶ τῶν ἐλληνικῶν τραγοιδιῶν: ἡ Μαξιμοῦ μήπως; Ἡ κόρη τᾶχα τοῦ Ἀνδρονίκου Δούκα, ἡ μάνα τοῦ Διγενῆ; Μήπως ἡ ἀνδρειωμένη κοπελλιὰ τῆς ἀνυπότακτης Μάνης ἢ τᾶχα τῆς μακρυνῆς Κύπρου ἢ θρυλικὴ ἐκείνη Τσαρλότα, ἡ κόρη τῆς Ἑλένης Παλαιολογίνας; Κάποια πρωτοπόρος μήπως τῆς Δέσπως Τσαβέλλα ἢ τῆς Μπουμπουλίνας καὶ τῆς Μαντῶς τοῦ 21; Καμμιά ζεχωριστά, καὶ ὅλες μαζί. Εἶναι ἡ γυναικεία ψυχὴ τῶν 30 ἐλληνικῶν αἰώνων, ποιὸς ξεῦρει ποιὰ ἀπόγονος τῶν παρθένων τῶν Ἡραίων, ποιὸς μακρυνὸς ἀταβισμὸς τῶν γυναικῶν τῆς Σπάρτης! Εἶναι ἡ ἐλληνίδα ὅπως μᾶς τὴν παρέδωκε ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν ἐλληνικῶν αἰώνων.

Αὐτὸς ὁ ἔρωσ ἢ ἐκδήλωσίς του, τὸ τραγοῦδι του ἔχει τὸ ἀθλητικὸν μέσα του: ἡ ἐπιβράβευσις τοῦ ἔρωτος μέσα στὰ ἀθλητικὰ τραγοῦδια εἶναι ὁ Ὀλυμπιακὸς Κό-

τινος τιλυγμένος σὲ γάμου στεφάνι. Ἡ καλὴ τῶν δημοτικῶν τραγοιδιῶν, ἡ ἥρωῖδα τῶν Μεσαιωνικῶν καὶ τῶν Ἀρματωλικῶν ἐπῶν δὲν εἶναι ἡ θελκτικὴ ἥρωῖς τῶν χρόνων τοῦ φραγκικοῦ ἵπποτισμοῦ, οὔτε ἡ Κυρία μὲ τὰς Καμελλίας τῆς ῥωμαντικῆς ἐποχῆς ἢ ἐκείνη πού συναντοῦσε ἀργότερα εἰς τὸ ἄντρον τῶν νυμφῶν καὶ τὸ μονοπάτι ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος. Ἀκούσατε τὸ ἀκόλουθον ἀκριτικόν:

Σαράντα δυὸ κλεφτόπουλα μιὰ κόρη ἀγαποῦσαν
 Κόρη πανώρια κι' ὄμορφη καὶ στὰ φλωριά χωσμένη.
 Μιὰ Κυριακὴ καὶ μιὰ Λαμπρὴ πού χόρευαν ἀντάμα,
 Κι' ἓνας τὴν τήραγ' ἀπ' ἐδῶ κι' ἄλλος τὴν χαιρετοῦσεν,
 Ἡ κόρη ποῦταν φρόνιμη τοὺς κράζει καὶ τοὺς λέγει:
 « Μέσα στὸ περιβόλι μου, στὴν μέση, στὴν αὐλή μου
 Εἶν' ἓνας βράχος παλαιός, λιθάρι ρίζωμένο
 Καὶ πού τὸν σκῶσ' ἀπὸ τε σᾶς γυναῖκα θὰ μὲ πάρῃ ».
 Κανεὶς δὲν ἀποκρίθηκε, κανεὶς δὲν πολογιέται
 Καὶ τῆς Μαριᾶς ὁ ψυχογιός, τ' ἔξιο παλληκάρι
 Μὲ τὸνα χέρι τῶσκωσε, στὴν πλάτη του τὸ βάνει:
 Μὴν κοκκινίσης λυγερή, κ' ἔλα στὴν ἀγκαλιά μου.

Θὰ συνεχίσωμεν: ἀπὸ τοὺς ἀθλητικούς χρόνους θὰ ἔλθωμεν εἰς τὴν Τουρκοκρατημένην τὴν Ἀρματωλικὴν καὶ τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα, ὅπου οἱ δισκοβόλοι καὶ οἱ ἀκοντισταὶ καὶ οἱ δρομεῖς καὶ οἱ ἄλται ταράσσουν μετὰ τὰ γνώριμα κτυπήματα δίσκων καὶ κονταριῶν τὰς γνωρίμους ἡχοὺς τῶν ἰδίων βουνῶν καὶ κάμπων τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος.

(Ἔπεται συνέχεια).

Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΙ ΑΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΙ ΤΟΥ ΣΕΠΤΟΥ ΣΚΗΝΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ

τοῦ πρώην Προέδρου τῶν Προέδρων τῶν ἐν Πάτραις Συλλόγων καὶ Σωματείων
κ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΓΚΟΛΦΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Παρά τῷ ὀρθοδόξῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἐπικρατεῖ γενικῶς ἡ παράδοσις ὅτι τὸ σεπτὸν σκῆνωμα τοῦ πρωτοκλήτου τῶν Ἀποστόλων καὶ πολιούχου τῶν Πατρῶν εὐρίσκεται ἐν Ρωσίᾳ. Δὲν εἶναι μάλιστα πολλὰ ἔτη ἀφ' ὅτου συντεταγμένη ὁμάς Πατρῶν, ἐξ εὐνοήτου φιλοθρήσκου ζήλου ὀρμαιμένη, ἐπεδίωξε τὴν παρέμβασιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς χώρας μας ὅπως ζητηθῇ παρὰ τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως ἡ ἀπόδοσις τοῦ Ἁγίου εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου Του καὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ Του. Ἀτυχῶς ἡ παράδοσις αὕτη δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ γεγονός διότι τὸ ἱερὸν λείψανον δὲν εὐρίσκεται ἐν Ρωσίᾳ.

Μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Αἰγεάτου, τοῦ ἐν Πάτραις ἀνθυπάτου ἐπὶ εἰδωλολάτρου Αὐτοκράτορος Κλαυδίου, ἐπιβληθέντα κατὰ τὸ ἔτος 37 μ. Χ. εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν σταυρικὸν θάνατον, τὸ τίμιον Αὐτοῦ σκῆνωμα ἐνταφιάσθη ἐν αὐτῷ τῷ χώρῳ τοῦ φρικτοῦ του μαρτυρίου. Ἦτο τότε ἐκεῖ ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος μεταβληθεὶς βραδύτερον ὑπὸ τῶν ἐκχριστιανισθέντων Πατρῶν εἰς πάνσεπτον ναὸν τοῦ Ἀποστόλου. Εἰς τὸν τάφον ἐκεῖνον τὸ ἅγιον λείψανον παρέμεινε μέχρι τοῦ ἔτους 353 μ. Χ.

Ἀνῆλθε τότε εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ὁ Κωνστάντιος, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνστάντιος, ἐκπληρῶν ἐντολὴν τοῦ πατρὸς του, ἀπεφάσισε νὰ συγκεντρώσῃ ἐν τῇ Βασιλευούσῃ τὰ περισωζόμενα ἀνὰ τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τοῦ εὐρυτάτου Κράτους τοῦ ἁγία λείψανα τῶν ἐνδόξων Ἀποστόλων. Πρὸς τὸν σκοπὸν μάλιστα τοῦτον συνεπλήρωσε καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον περικαλοῦς ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν ὁποῖον ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε θεμελιώσει.

Ἀπέστειλε λοιπὸν ὁ Κωνστάντιος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἀρτέμιον, σατράπην τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀρτέμιος μεταβάς κατὰ πρῶτον εἰς τὰς Θήβας τῆς Βοιωτίας, παρέλαβε τὸ λείψανον τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ. Ἐλθὼν ὁμοῦ εἰς τὰς Πάτρας διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ ἁγίου λειψάνου τοῦ Ἀνδρέου, εὗρε πείσμονα ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν Πατρῶν. Οἱ Πατρεῖς ἀμετάπειστοι κατ' ἀρχάς, ἐνέδωκαν κατόπιν μακρῶν διαπραγματεύσεων καὶ ῥητῆς ὑποσχέσεως τοῦ Αὐτοκράτορος ὅτι εἰς ἀντάλλαγμα θὰ διωχέτευσιν πόσιμον ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν ὑπορειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ. Καὶ τοιοῦτοτρόπως τὴν 26ην Μαΐου τοῦ ἔτους 353, κρατήσαντες οἱ Πατρεῖς μικρὸν τμήμα τοῦ Ἁγίου λειψάνου, παρέδωκαν αὐτὸ εἰς τὸν Ἀρτέμιον, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ μετέφερε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐκεῖ ὁ Αὐτοκράτωρ, μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ ἐκπάγλου θρησκευτικῆς παρατάξεως, ὑποδεχθεὶς τὸ Ἅγιον λείψανον κατέθηκεν ἐν τῷ ὡς ἄνω ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἐντὸς θήκης βαρυτίμου, ταυτοχρόνως δὲ τηρῶν τὴν πρὸς τοὺς Πατρεῖς ὑπόσχασιν τοῦ κατεσκεύασε τὸ ὑδραγωγεῖον, ἕχνη τοῦ ὁποῖου καὶ σήμερον ἀκόμη σώζονται, ἰδίως μεταξὺ τοῦ φρουρίου καὶ τῆς μονῆς Γηροκομείου, κατὰ τὴν θέσιν «Καμάρες», ἡ ὁποία ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἐρειπίων θολωτῆς γεφύρας φέρει ἔκπαλαι τὴν προσωνομίαν ταύτην. Ἐκτοτε λοιπὸν ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ ἐκεῖνῳ ναῷ τὸ ἱερὸν σκῆνωμα παρέμεινε μέχρι τοῦ ἔτους 1204, ἤτοι ἐπὶ ἐννεακόσια περίπου ἔτη, ὅποτε οἱ ἐξ Ἑσπερίας ὀρμηθέντες Σταυροφόροι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐσύλησαν ὅλους τοὺς ἐν αὐτῇ θησαυρούς, ἰδίως δὲ τοὺς θησαυροὺς τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

Μεταξὺ τῆς πλουσιωτάτης ταύτης λείας των οἱ Σταυροφόροι περιέλαβον καὶ τὰ ἐκεῖσε εὐλαβῶς φυλασσόμενα ἅγια λείψανα, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Πρωτοκλήτου, τοῦ ὁποῖου τὸ ἅγιον σκῆνωμα παραλαβὼν, κατ' ἐπίσημον ἱστορικὴν μαρτυρίαν, ὁ Καρδινάλιος τοῦ Ἁγίου Μαρκελλοῦ μετέφερον εἰς τὴν Ἀμάλφι, τὴν μικρὰν ἐκείνην πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ κατέκρυψεν αὐτὸ χάριν ἀσφαλείας καὶ διὰ τὸν φόβον ἐνδεχομένης ἀρπαγῆς εἰς βαθὺ καὶ ἄγνωστον μέρος τοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τιμωμένου ἐκεῖσε ναοῦ. Ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου ἐχάθησαν τὰ ἕχνη τοῦ ἱεροῦ λειψάνου καὶ οὐδεὶς γνωρίζει τὴν περαιτέρω τύχην Αὐτοῦ.

Πρέπει ὁμοῦ νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ σεπτὸν σκῆνωμα παρελήφθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετηνέχθη εἰς τὴν Ἀμάλφι ἄνευ τῆς τιμίας Αὐτοῦ Κάρας. Διότι ἡ Κάρα τοῦ Πρωτοκλήτου ἀπὸ τοῦ ἔτους 870 μ. Χ. εἶχεν ἤδη ἀποσταλῆ εἰς τὰς Πάτρας ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, τῇ ἐπιμόνῳ παρακλήσει καὶ κατόπιν πλουσιωτάτων δώρων τῆς φίλης Αὐτοῦ Δανιηλίδος, τῆς πλουσιωτάτης τῶν Πατρῶν Δεσποίνης, καὶ ἔκτοτε ἐφυλάσσετο ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι Αὐτοῦ τιμωμένῳ παραθαλασίῳ ναῷ μέχρι τοῦ ἔτους 1460.

Καταληφθείσης ὁμοῦ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ τελευταῖος τῶν Πατρῶν Ἄρχων, Θωμᾶς ὁ Παλαιολόγος, ἠναγκάσθη τὴν 16ην Νοεμβρίου 1460 νὰ ἀπέλθῃ οἰκογενειακῶς εἰς Ρώμην διὰ νὰ ζητήσῃ στέγην καὶ ἄσυλον παρὰ τῷ τότε Πάπα Πίῳ Θ', συναποκομίσας ἅμα ἐκ Πατρῶν καὶ τὴν ἁγίαν Κάραν διὰ νὰ τὴν προσφέρῃ ὡς δῶρον πολιτιμότητος πρὸς τὸν Πάπαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ περισώσῃ ἀπὸ τῶν βεβήλων χειρῶν τῶν ἀπίστων τοιοῦτον κειμήλιον.

Κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐκείνην ἐποχὴν, τὴν πλήρη θρησκευτικοῦ οἴστρου, πᾶν μὲν ἅγιον λείψανον ἦτον ἐν τῇ Δύσει περιζήτητον, πολλῶν δὲ μᾶλλον πᾶν ὅ, τι συνεδέετο μὲ τὴν πρώτῃν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ ἱστορία περιγράφει μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν μεγαλοπρέπειαν μετὰ τῆς ὁποίας ὑπεδέχθη ἐν Ρώμῃ ὁ Πάπας τὴν ἁγίαν Κάραν, δακρύων ἀπὸ χαρᾶν καὶ ἀπὸ συγκίνησιν μετὰ πολυπληθεστάτης συνοδείας καρδιναλίων, ἐπισκόπων καὶ ὄλου τοῦ κλήρου τῶν πολυπληθῶν ἐκκλησιῶν τῆς Αἰωνίας πόλεως. Εἶπετο αὐτοῦ ἀτελεύ-

τητος σειρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῆς καὶ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν ξένων Βασιλέων καὶ ἄλλων ἡγεμόνων μὲ τὰς ἐκλάμπρους αὐτῶν στολάς. "Ολοὶ οἱ δρόμοι τῆς Ρώμης βρῖθοντες ἀπείρου πλήθους ἦσαν ἐστρωμένοι δι' ἀνθέων καὶ ἐστολισμένοι δι' ἀγαμάτων τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου, ἐνῶ οἱ ἐξῶσται καὶ τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν μὲ ἀρωματικά θυμιάματα, κατὰφορτοὶ ὑφασμάτων καὶ ζωγραφιστῶν ταπήτων συνεπλήρουν τὴν ὥραιαν ἐκείνην εἰκόνα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ τῆς βαθυτάτης εὐλαβείας.

Οὕτως, ἡ τοιαύτη ἀπεριγράπτου μεγαλείου συνοδεία κατέληξεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀγίου Πέτρου ἀπὸ τῶν βαθμίδων τοῦ ὁποίου ὁ Πάπας, κρατῶν εἰς χεῖρας τὴν ἁγίαν Κάραν, ἠύλόγησε τὰ γονυπετῆ πλήθη τὰ κατακλύζοντα τὴν εὐρυτάτην ἐκείνην πρὸ τοῦ ναοῦ πλατεῖαν. Καὶ τέλος, εἰσελθὼν ἐν αὐτῷ, ἐν μέσῳ τῶν ψαλμοδιῶν τοῦ κλήρου καὶ τῆς γλυκείας ἀρμονίας τῶν ὀργάνων, κατέδηκεν αὐτὴν εἰς ἰδιαίτερον εὐκτήριον (capella). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπεραιώθη τελετὴ ἐκ τῶν λαμπροτέρων τὰς ὁποίας εἶδε ποτὲ ἡ μεσαιωνικὴ Ρώμη. Ἐκτοτε δὲ ὑπὸ αὐστηρὰν φρουρήσιν φυλάσσεται ἐκεῖσε τὸ ἱερόν κειμήλιον.

Ἀλλὰ καὶ τὸν κομιστὴν τῆς ἁγίας Κάρας, τὸν ἔκπτωτον τῶν Πατρῶν ἄρχοντα, Θωμᾶν τὸν Παλαιολόγον, πένητα ἤδη καὶ τῶν πάντων στερούμενον, πλουσίως ὁ Πάπας καὶ ἀντήμειψε καὶ ἐτίμησε. "Οχι μόνον παρέσχεν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του, συγκεκριμένην ἐκ τῆς συζύγου του Αἰκατερίνης, τὸ γένος Ζαχαρίου Ἀσάνη, αὐθέντου τῆς Καλανδρίτσας τῶν Πατρῶν, καὶ τῶν τέκνων των Ἑλένης, Σοφίας, Ἐμμανουὴλ καὶ Ἀνδρέου πλουσίαν ἐτησίαν χρηματικὴν χορηγίαν καὶ πολυτελεῆ ἐν Ρώμῃ κατοικίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπισημότατον ἡγεμονικὸν παράσημον ἀπένειμεν εἰς αὐτόν, τὸ τοῦ χρυσοῦ ρόδου, ρόδον πράγματι χρυσοῦν καὶ ἐστολισμένον δι' ἀδαμάντων.

Ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τὴν ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου Σοφίαν, γέννημα καὶ θρέμμα τῶν Πατρῶν, ὁ Πάπας συνέδεσε διὰ γάμου μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ρωσσίας Ἰβάν Βασιλίεβιτς, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1462 μέχρι τοῦ ἔτους 1505.

Ἡ Σοφία Παλαιολόγου, ἐπιδείξασα ἐξαιρετικὰ ἡγεμονικὰ προσόντα ἤσκησε τεραστίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ συζύγου της. Αὕτη ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς τότε Ρωσικῆς πρωτευούσης Μόσχας εἰς πλῆθος Ἑλλήνων φυγάδων τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ, οἱ ὅποιοι παρέσχον εἰς τὴν Ρωσίαν ἐπιφανεῖς πολιτικούς ἄνδρας, διπλωμάτας, φιλοσόφους, καλλιτέχνας, θεολόγους. Αὐτοὶ ἀνεδημιούργησαν τὴν Ρωσίαν καὶ αὐτοὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀπαρχὴν διπλωματικῶν σχέσεων μετὰ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ἡ ἱστορία ἀνεκέρυξε τὸν Ἰβάν Μέγαν. Ἀλλ' εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ, τὸ τέκνον τῶν Πατρῶν, τὰ ἱστορικὰ πεπρωμένα ἐπεφύλασσαν τὸν κυριώτεσον μοχλὸν τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς εἰσόδου αὐτῆς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν οἰκογένειαν.

STROFE (*)

di GIORGIO ATHANAS

traduzione dal neogreco del Prof. BRUNO LAVAGNINI, della R. Università di Palermo.

I

*O viandante inesperto, non è, come tu credi,
senza mai noia o termine, l'incanto dell'ignoto.
Viaggia, e là troverai, dove volgi la prora,
il termine e la noia, nell'ansia del ritorno.*

*Quando vorrai tornare, se l'ascolta il timone
e se, dalle alte antenne, ti ubbidiscono le vele,
più dolce allor che l'oppio magico dell'ignoto
sarà del consueto e del noto l'incanto.*

II

*Qual mi promise mago la voluttà d'oblio
che in sempre nuovi cieli ne ricerco l'incanto?
e dove non mi esposi, dove non approdai?
qual capo è ch'io non doppi, monte ch'io non vi salga?*

*Era mendace il mago, era l'oblio chimera!
Ricordo benedetto, del mondo all'altro estremo,
tu non ci lasci soli, ma nei cuor nostri cadi,
come rugiada all'alba, come lacrima a sera!*

(*) Il testo di queste Strofe inedite, scritte a Roma nel 1939, è stato pubblicato nel fascicolo precedente di questa stessa rivista, Febbraio 1940, p. 73.

III

*Nella città famosa che al volgo dei fedeli
a gran voce proclama la sua storia di gloria,
rimpiansi la leggenda del villaggio sperduto,
cui ripeton sommessi gli abeti e le fresche acque!*

*Altro non han da dirti, o mio cuore, i palazzi,
nè le chiese longeve, nè la stessa Arte ancora!
i vergini sentieri ricerchi tu del bosco,
sulle cui zolle lucide mai pon la Gloria il piede!*

IV

*O fontane di bronzo, o marmoree fontane,
della città nei trivii, nei viali del parco,
raffigurate i Satiri del mito e le Sirene,
le creature selvatiche e i bei boschi marini.*

*Desiderio d'evadere, nostalgia traboccante,
e l'ansia vi creò di ritornare al bosco,
ma più ancor che coll'Arte colle voci dell'acqua
melodiose dite l'innato nostro pianto.*

UN POETA ITALO-GRECO: STEFANO MARZOKIS

del professore nella R. Università di Napoli DE SIMONE BROUWER

I.

Stefano Marzokis, uno dei più illustri poeti della Grecia, è figlio di padre italiano e di madre greca.

Il patriota Luigi Ignazio Marzocchi nacque a Bologna nel 1804, da antica aristocratica famiglia. Studiò in quella università; ma, conseguita la laurea in giurisprudenza, si trovò coinvolto nelle agitazioni politiche di quei tempi, e fu costretto a esulare. Riparò a Zante nel 1836, accolto liberalmente dall'amico e compagno di studi Giovanni Kokkinis, il quale aveva in moglie una gentildonna bolognese. Colto e profondo pensatore, fu dapprima maestro dei figli del suo ospite, poi insegnante apprezzatissimo di lettere italiane e latine in scuole pubbliche e private. La incantevole « isola d'oro » divenne per lui una seconda e carissima patria, ed ivi sposò la contessa Marina Messalà, figlia del conte Stefano Messalà e di Elena Kokkinis. Questa giovane di rare ed esemplari virtù gli fece dolce compagnia; con lei egli trascorse molti anni nella tranquilla pace domestica, nella placida vita familiare, non ad altro intenti nè d'altro preoccupati che della educazione dei figli, della formazione della loro mente e del loro cuore; felici di passare i giorni in quella casa medesima, « che mi accolse — scriveva egli nel settembre 1862 — non appena ebbi posto il piede sulla sospirata ellenica terra, e che, simile alla conca, entro la quale Esone ringiovanì, parve rifarmi del tutto »; in quella casa, « che dopo il mio ritorno nell'isola de' fiori, più per effetto, di cortesia fraterna che per altro m'è dato d'occupare », e che, « aprica ed ariosa al pari d'un belvedere, sembra trasparente e proprio fatta di vetro; anzi ogni dì e ogni notte tu crederesti che il sole e la luna, scomparsi dal cielo e disciolti in un mar di luce, vi entrino a fiotti pei molti suoi balconi » (1). In quell'epoca gli erano già morti due figliuoletti sì ch'ei guardando dall'alto delle finestre la vicina chiesa latina, si rattristava nel rammentare che in essa, « dentro una celletta suggellata da piccola lastra di marmo, in compagnia di un suo ventimetre fratello, che portava il nome di Pancrazio, e che a quest'ora saria ventenne, si è ridotta da breve tempo in qua la mia leggiadra Elenucia » (2). Nel 1878 morì di affezione cardiaca, a cinquantasei anni, la diletta consorte, e fu una disgrazia irreparabile per tutta la famiglia. « Non si può immaginare — mi scriveva il carissimo Stefano — quanto io debba a questa donna, che mi fu madre, sorella, angelo consolatore. Non passa un attimo che io non mi ricordi di lei, della sua bontà, dei suoi consigli. A lei debbo tutto ciò che di buono si trova in me ». Dopo dodici anni, nel 1890, la seguì nella tomba il marito, che morì nella sua terra adottiva, tra il generale rimpianto, dopo esser vissuto abbastanza a lungo, sempre modesto, sempre alieno da ogni mira ambiziosa. Nel 1864 infatti, invitato dal

(1) Opuscolo anonimo, ma di L. I. MARZOCCHI: *Una notte e un mattino*. Zante, 1863, pp. 3 e 12.

(2) Op. cit., p. 5. Sulla tomba del piccolo Pancrazio fece scolpire il verso: « Con ciascuna tua man stringi due cori ». Un'altra figliuoletta, Matilde, morì pure in tenerissima età.

governo italiano alla cattedra di estetica nella Università di Napoli, non aveva voluto accettare: ed era tanta la sua dottrina, che i concittadini lo avevano soprannominato « κινητὸν πανεπιστήμιον ». Scrisse vari componimenti poetici e prose, ma ne pubblicò pochissimi: sebbene dettati in una lingua alquanto convenzionale e arcaizzante, spesso di una infantile semplicità, meritavano le lodi del Tommaseo, in ispecial modo la cantica *L'Angelo della Misericordia* (1). Sei figli gli sopravvissero: una femmina, Amata, e cinque maschi: Memnone (italianamente *Ricordano*), Stefano, Pio, Andrea, Cesare. Pio si dette al commercio; Cesare fu computista presso una banca di Patrasso, ove morì assai giovane nel 1889; gli altre tre abbracciarono la carriera letteraria. Memnone, nato nel 1844, era dotato di straordinario ingegno, unito a una prodigiosa memoria. Apprese a fondo gran parte delle lingue di Europa, il francese, l'inglese, il tedesco, l'italiano, lo spagnolo, il greco; e fu professore di storia e di francese nel Liceo di Zante. Oratore fecondo, scriveva con estrema facilità in cotesti vari idiomi, con uno stile robusto insieme ed elegante; ma diede alla stampa ben poco. Oltre ad alcuni articoli di storia e di letteratura, comparsi in effemeridi ormai quasi irreperibili, pubblicò tre dispense di traduzioni italiane dal Solomòs, dal Valaoritìs e da altri (2). Modesto al pari del padre, rinunziò alla cattedra universitaria di storia, offertagli dall'allora ministro dell'Istruzione Costantino Lombardos, e morì cieco in patria, vittima del lavoro, nel 1902, con rammarico immenso dei suoi concittadini. Autore di buone e gentili poesie è anche Andrea Marzokis: esse si trovano inserite nelle numerose riviste e giornali di Atene e di Zante, e meritano di essere particolarmente menzionate le pregevoli traduzioni in lingua popolare; quelle, ad esempio, dei belli e caratteristici canti della Serbia (3). Assai più noto e degno di maggiore e più larga lode è però il fratello Stefano, del quale appunto s'intende qui di parlare.

Stefano Marzokis nacque a Zante nel 22 febbraio 1855. Fino dalla piccola età cominciò a nutrir per l'Italia un amore profondo; e quando nel 1866, frequentando nella sua città natale le scuole dei preti cattolici, vedeva che questi, con poco cristiano spirito, sussultavano di gioia all'annuncio della disfatta di Lissa, egli ne soffriva e piangeva di rabbia. Questo culto incondizionato per la terra paterna e l'affetto straordinario che nutriva per la madre, fecero sì ch'egli studiasse con ugual passione così la lingua italiana come la greca. Nel suo cuore ardente, in cui la natura ha posto le fiamme del vulcano, l'inquietudine del pensatore, l'ingenuità del fanciullo e il ruggito del leone: nel suo cuore forte e pieno di fremiti, zampillò assai presto il rivolo della poesia, in cui si fondono e si esplicano i complessi sentimenti di quest'anima

(1) Un cenno sul Marzocchi, che fu insignito della onorificenza della Corona d'Italia, e sull'opera sua di letterato e patriota diede alla luce in Zante Spiridione De Biasi, prefetto della Biblioteca foscoliana di quella città. Ne fecero anche notevole encomio molti illustri contemporanei, come Giuseppe Regaldi, Francesco Orioli, il Grassetti ed altri.

(2) *La Visione di Lambro e l'Avvelenata del conte D. Solomos voltate in versi italiani*. Zante, 1873. Questo fascioletto è dedicato allo zio conte dottor Costantino Messalà, agente consolante d'Italia in Zante e giudice al tempo del protettorato inglese. *La Visione di Lambro* è in ottave con note illustrative; *L'Avvelenata* in quartine. Ad esse seguono altre versioni: due poesie dello stesso Solomòs, *Il di dei morti* del Valaoritìs, *Gli occhi della donna amata* del Tertzetis, *Sorgi* di A. Manusso. Anche Riccardo Marzokis fu fregiato della decorazione della Corona d'Italia.

(3) Parecchie poesie furono riunite nel volumetto *Τὰ νυχτολούλουδα*, fra le quali emerge per bellezza e sentimenti 'Ο Γούμενος τῆς Ἀναφωνήτρας.

eletta. Le prime liriche, da lui pubblicate, sono in italiano: *Poesia e Ore di tormento* (1); ma sin da giovinetto aveva poetato in greco assai bellamente, come mostra il seguente sonetto, *A mio Padre*, scritto a quindici anni:

Σὺ δὲ θὰ ζῆς, γλυκύτατε πατέρα,
Θάσαι βαθεῖα στὸ μνήμα ἀποθαμμένος,
"Όταν γιὰ μὲ θὰ βγῆ καινούρια ἡμέρα,
"Όταν κ' ἐγὼ θὲ νᾶμαι εὐλογημένος.
Στὸν ὕπνῳ τὸ στερνὸ σου βυθισμένος
Καὶ δὲν θὰ ἰδῆς τῆ δόλια μου μητέρα,
Τὰ χέρια ποῦ θὰ ὑψώνη στὸν αἰθέρα
'Αφ' τῆ χαρὰ ποῦ θάμαι δοξασμένος.
Δὲ θὰ τὸ ἰδῆς, ἀλλ' ἄνοιξε τὸ στόμα
Καὶ δόσε μου, πατέρα, τὴν εὐχὴ σου
Πρὶν νεκρωμένο ἰδῶ τὸ μαῦρο σῶμα.
Καὶ τότε ἂν πιθυμῆς ἀποκοιμήσου,
Θὰ κοιμηθῆς γιὰ λίγο μὲς' στὸ χῶμα
Γιατὶ θὰ σὲ ξυπνήση τὸ παιδί σου (2).

« Nei miei verdi anni — così m'informava in una lettera de 30 maggio 1908 — scrivevo sempre in italiano; ma, fatto adulto, deliberai di scrivere in greco per poter nello stesso tempo servire i miei materni colli e la gloriosa patria dei miei maggiori ». Quando gli osservavano che non è più tempo oggi di darsi alla poesia, non poteva ubbidire, e gli spuntavano dagli occhi le lagrime. Fu allora lasciato libero di seguire il naturale impulso, che, se gli ha fruttato rinomanza ed onore, non gli ha certo giovato nelle tristi vicende della vita, dato il carattere austero di lui, indomito, incapace di adulare, intollerante di ogni giogo. Nonostante però le delusioni e i mille disinganni, egli « non mosse collo nè piegò sua costa »; e nei suoi versi spirava un alito di altera indipendenza, una rara tenacia. Al fratello Andrea, che aveva chiamato i genitori profeti per aver dato ad entrambi i nomi di due santi martiri come presagio delle sofferenze da sopportare, così risponde nel poemetto *Dies irae* :

Κι' ἂν σὺ βογγᾷς, κ' ἐγὼ σκληρὰ ματόνω
Τὸ σῶμα μου ποῦ ὁ πόνος τὸ κρατεῖ.
'Ο σκλάβος κόσμος ἄς μᾶς βλέπη μόνο
Σκλάβους στὴν τέχνη καὶ στὴν ἀρετή.

Buona parte di cotesti numerosi componimenti, oltre a quelli che giacciono ancora sparsi in quasi tutti i giornali e periodici greci (*Παναθήναια*, *Πανακοθήκη*, *Ἄττικὸν Μουσεῖον*,

(1) Zante, 1885 e 1886. La prima di queste due raccolte, che ho potuto vedere (la seconda è esaurita), comprende: *A mia madre*, in versi sciolti; *Il tesoro*, leggenda in sestine; *La fonte e La pace dei morti*, in terza rima; *La congiura*, in quartine; *Un cavallo*, in strofe di senari accoppiati, e una canzone *Ad Anna*.

(2) « Νέα ποιήματα ». Atene, 1906, pp. 89-90. Solo in questa seconda raccolta lo inserì tardivamente il Marzokis: « γιὰ ν' ἀποδείξω — egli nota — ὅτι μερικὰ ἔργα τῆς πρώτης μας ἡλικίας κλειοῦνε τὴν εὐκρίνεια ἐκείνη, ἣ ὅποια πρέπει νὰ μᾶς χρησιμεύη ὡς ὁδηγὸς σ' ὅλη μας τὴν ποιητικὴν σταδιοδρομίαν ».

Ἔστι, Ἀττικὴ Ἴρις, Παρθενών, ecc.) insieme con moltissimi articoli di critica e di varietà, ha riuniti in due volumi l'autore: il primo, *Ποιήματα*, pubblicato a spese del ricco mecenate Gregorio Maraslis (Atene, 1901), e il secondo, *Νέα ποιήματα*, edito pure in Atene nel 1906 per cura del signor Kuvaràs. Nel 1889 aveva però dato alla luce in Zante un libretto di *Ballate* (*Παραλογαί*), in cui è evidente l'influenza dei nostri migliori poeti italiani; esse gli valsero il lusinghiero plauso di Emilio Legrand, che gli scriveva in proposito: « J'y admire la facilité avec laquelle vous savez faire vibrer toutes les cordes de la lyre; vous avez, à mon humble avis, excellé dans tous les tons; toutes les gammes vous sont familières; mais je vous dirai que, si j'avais un choix à faire, je crois que je me déciderais pour les strophes mélancoliques que vous avez intitulées: *La pace dei Morti*. Il y a dans ces vers un souffle puissant; ils sont parents de ceux de Shakespeare, de Dante ou de Victor Hugo! Je vous le déclare sans flatterie ». Incontratosi, nel fior della giovinezza, in una vaghissima fanciulla, la tolse in isposa; ma questa pur troppo non gli seminò di rose il cammino della vita! N'ebbe tre figli Ludovico, Angelo e Cesare. Questi, l'ultimo soprattutto, gli rendono i giorni meno amari con la loro presenza: e, seguendo le orme del padre, han già dato discreta prova del loro ingegno poetico (1). Stefano Marzokis fu per tre anni professore di lettere italiane nel Liceo di Argostoli in Cefalonìa: abolitosi cotesto insegnamento, ritornò a Zante, e vi stette sino al 1897. Da allora si trasferì ad Atene; ha reso importanti servigi alle sue due patrie, l'Italia e la Grecia, che egli amò di pari affetto, come non dimenticò di ricordare nella sua poesia ai giovani greci studenti dell'Università di Napoli:

Ἄν τὰ Ἴόνια κύματα
 Μὲ τὸ λευκὸν ἀφρό τους
 Ζωὴ σ' ἐμένα δόσανε
 Καὶ τοὺς παλμούς τοὺς πρώτους,
 Ἡ σκόνη τῶν προγόνων μας
 Αἰῶνες τώρα μένει
 Στὴ γῆ ποῦ ἀγαπημένη
 Στὰ στήθη της σὰς κλεῖ.
 Καὶ δυὸ πατρίδες ἔκαμα
 Μιὰ μόνη μου πατρίδα·
 Τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Δάντε μου
 Μ' ἐφώτισεν ἡ ἀχτίδα,
 Κ' ἓνα βωμὸ στὰ στήθη μου
 Ἔστόλισα μὲ κρῖνα,
 Τὴ Ῥώμη, τὴν Ἀθήνα
 Νὰ ἐνώσω στὴν ψυχή.

II.

Il volume *ΠΟΙΗΜΑΤΑ* è dedicato *στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἰταλία*, e la dedica non può meglio esser giustificata dal contenuto. Secondo il Marzokis, due sono le fonti a cui deve attin-

(1) Specialmente il primo. Vedine ad es. la poesia Ἡ καρδιά nella Rivista *ΑΤΤΙΚΗ ΙΠΙΣ*, fascicolo del 15 dicembre 1903. — Nel toglierli alla moglie, il Marzokis le scrisse l'ironico verso: Ἐγείνα χάρος στὰ παιδιά σου ἐγώ!

gere la poesia greca moderna: i canti popolari e la poesia greca antica per mezzo della poesia italiana. Egli infatti ha voluto arricchire la poesia greca di nuovi ritmi e naturalizzare in Grecia tutti i metri italiani. In una lettera, che mi diresse il 28 maggio 1908, così si esprimeva: « Volli nei miei versi unire le due mie dilette patrie, come sono unite nel mio sangue e uel mio cuore », e far « prevalere in non piccola parte della poesia greca lo spirito italiano ». In un'altra posteriore aggiungeva: « Noi settinsulari, avendo avuto per tanti secoli i Veneziani, non possiamo che ricorrere alla poesia italiana, mantenendo però lo spirito antico ». E nel *Dictionnaire international des écrivains du monde latin* del De Gubernatis (Rome-Florence, 1905, p. 968) si legge: « M. Marzokis collabore à presque tous les journaux de la Grèce, où ses poésies, et ses articles, consacrés le plus souvent à l'Italie, sont fort appréciés. Ses vers en grec ont ouvert de nouveaux sillons et de nouveaux horizons à la poésie néohellénique qui tournait parfois au grotesque: il la ramena aux formes classiques gréco-romaines, naturalisant en Grèce presque tous les mètres italiens, et rendant sa propre individualité dans la forme la plus élégante et la plus concise ».

Tra i varî metri italiani da lui introdotti è il sonetto, che egli tratta con arte mirabile. Un bel nucleo di questi componimenti fu per la prima volta pubblicato a Parigi, nel 1899, dal compianto Emilio Legrand e da Hubert Pernot, ad uso dei corsi di greco moderno della *École nationale des langues orientales vivantes*. Nel breve prologo alla edizione Maraslis, in data 24 novembre 1900, i signori Andrea Morfis, Giovanni Griparis, Demetrio Margaris e Spiridione Dronghitis ricordano con orgoglio questo avvenimento. « Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος Γάλλοι φοιτηταί, θαυμασταὶ τῆς Μούσης ἐνὸς τῶν ἐμπνευσμένων ποιητῶν μας, τοῦ Στεφάνου Μαρτζώκη, ἐξέδωκαν ἐν Παρισίοις τινὰ ἐκ τῶν ἔργων του εἰς πολὺ ὀλίγα ἀντίτυπα, πρᾶγμα ὕπερ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκολάκευσε τὴν φιλαυτίαν μας ὡς Ἑλλήνων διὰ τὸ λεπτὸν δεῖγμα τῆς πρὸς τὴν γραμματολογίαν μας ἐκτιμησεῶς των, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου ἀφύπνισε τὴν ζηλοτυπίαν μας διότι δὲν ἠτύχησαμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἔχωμεν μίαν πλήρη ἔκδοσιν τῶν ἔργων του ». E si rallegrano di poter finalmente, grazie alla generosità del Maraslis, offrire « εἰς τὸ κοινὸν τῆς πατρίδος μας ὀλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ Στεφάνου Μαρτζώκη, ὅστις μὲ τὴν λάμπιν τοῦ πνεύματός του διεσκέδασε τὸν ζόφον ὅστις ἐβάρυνεν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ τῆς πατρίδος μας ὀρίζοντος, καὶ ὅστις μετὰ τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Κάλβου, τοῦ Βαλαωρίτου καὶ τινων ἄλλων, συνεισέφερον εἰς τὸν ναὸν τῆς λατρευτῆς ἐκείνης θεᾶς, τῆς Τέχνης ».

S'apre il volume con le Ῥαψωδίες, edite già in un libretto a parte nel 1889. Sono diciassette poesie: Ὁ ξυλοκόπος, Γέννησις καὶ θάνατος, Τὸ παιγνίδι, Ὁ σκαφτιάς, Ὁ ξενοδόχος, Ἡ νόφη, Ἡ μέθη, Τὸ μυστήριο, Τὸ ψαλίδι, Τὰ χαρτιά, Ὁ χορός, Τὸ ἄλογο, Ἡ ἐκδίκησι τοῦ κόντε Κώμη, Ὁ βρυκόλακας, Ὁ Σουλτάνος, Ὁδάλισκα, Ἐμμανουὴλ Μενένδεζ. In esse son presentati, con ardite concezioni, i dolorosi contrasti, gl'inesplicabili enigmi della vita, l'uomo che sulla terra lavora e soffre. Un falegname, che fatica notte e giorno, tra un sorriso e una lagrima guadagna il suo tozzo di pane:

Πότε γελᾷ, πότε δακρύζει
 Κ' ἔτσι κομμάτι ψωμί κερδίζει.

Mentre si compiace del piccino, che gli scherza allato e con puerile abitudine τὰ ξυραλάκια χάμου ἀραδιάζει, s'apre la porta: entra un uomo, ordina una piccola cassa da morto, bacia il fanciullo in bocca e

Τοὺς λέει, κυτᾶχτε, γλυκὰ κοιμᾶται,
 Μὴ τὸ ξυπνᾶτε, μὴ τὸ ξυπνᾶτε.

L'infelice operaio si accinge allora a preparare inconsapevolmente la bara del figlio, e la moglie a intrecciare una corona. Quando è vicina la notte, il lavoro è terminato, e l'uomo è stanco: la donna va per riporre nel lettuccio il bimbo, ma stringe nelle braccia un morticino!

Κι' ἀντί στην κούνια, τρέμει, παγώνει,
Μέσα στην κάσα τὸ σαβανόνει.

Un padre si curva lieto a baciare il neonato, che viene al mondo pieno di belle speranze e di salute, nel punto stesso, in cui spira l'ultimo anelito la sorellina maggiore:

Εἰς τ' ἄλλο μέρος τρέχει, πλησιάζει,
Νεκρὴ τὴν κόρη σφιχταγκαλιάζει.

Un giocatore, ridotto quasi alla miseria, si accosta alla tavola, dove seggono molti giovani disgraziati, ubbriachi e pazzi; ma, quando la sorte alfine gli sorride, cade morto all'improvviso, tra i canti e le bestemmie dei compagni, che invano cercano di risvegliarlo:

Εὐπνα εὐθὺς ν' ἀναγαλλιάσης,
Θερμὰ ἢ τύχη σ' ἀγκαλιάζει.
Εὐπνα, ξύπνα νὰ θαυμάσης
Τὸ δικό σου θησαυρό!
Πλειὰ δὲ ζῆ, φριχτὴ λαχτάρῃ!
Ἕνας τρέμοντας φωνάζει.
Εἰς τὴ τύχη σου κατάρῃ
Ποῦ σ' ἐπλούτιζε νεκρό.

Lo scavatore simboleggia la sete delle ricchezze, i vani tentativi per impossessarsene; dopo sforzi immensi, dopo continui stenti, non fa che scavarsi la propria tomba:

Ἦ γὰρ σέβανε εὐτυχία·
Πόσο θᾶναι εὐτυχισμένος
Ὁ θνητὸς ὅπου μπορεῖ
Μοναχὸς του νὰ ταφῆ! (1)

Un oste, che ha un triste albergo, dove ὅποιος περνάει, πλειὰ δὲ βγαίνει ζωντανός, fa ammazzar da un servo un giovane e, quando scopre in questo il proprio figliuolo, muore. Una donzella ha promesso all'amante di aspettarne il ritorno: giunta in fine di vita per l'attesa vana, vien portata via dall'ombra del fidanzato in una notte nera e cupa. Un vecchio s'introduce in una locanda per rubare ad uno che dorme: questi si sveglia, lo colpisce e dopo riconosce in lui suo padre:

Τρέμει ὁ νιός, παγώνει, πέφτει.
Γυιὲ φονιά, πατέρα κλέφτη!

(1) È lo stesso motivo trattato dall'A. nella poesia italiana, *Il tesoro*, già innanzi ricordata.

Il sultano, al cui cospetto impallidiscono turchi e cristiani, basisce e si umilia dinnanzi a Zeida, che se ne sta sola timida e piangente, Zeida, la bella senza pari, di cui possiede il corpo, ma non il cuore:

Ζεῖδα τὴ λένε, τοῦ κρίνου τὸ χρώμα
Στ' ἀχνὸ πρόσωπό της, σγουρὰ τὰ μαλλιά,
Τὰ φρύδια γραμμένα, κοράλι τὸ στόμα,
Τὸ μάτι ἄν πληγώνη, μαγεύει ἢ λαλιά.

Κ' ἐμένα μὲ κάνει σκληρὰ νὰ πεθάνω,
Δικὴ μου τὴν ἔχω, τὴ σφίγγω θερμὰ,
Κ' ἐμένα ξεφεύγει, ἐμὲ τὸ Σουλτάνο·
Δικὴ μου ἢ Ζεῖδα χωρὶς τὴν καρδιά.

Manda egli Ibrahim pascià a chiederla in isposa, e Ibrahim, che l'amava di nascosto, gli porta il cuore di lei:

Τοῦ δίνει διπλωμένη
Τῆς κόρης τὴν καρδιά.

Un'odalisca, dai profondi occhi neri, invaghita di un cristiano, di un giurro, si lascia sfuggire nel sonno il dolce segreto, mentre il visir è in atto di baciarla. Egli, incollerito, la trapassa con la spada:

Καὶ σὲ ποτάμι ἀπὸ αἵματα
Ἡ δόλια κολυμπᾷ,
Τὰ κάλλη τὰ δροσάτα
Δὲ θὰ ξυπνήσουν πλειά.

Son questi i principali e più notevoli temi delle *Rapsodie*, talora un po' tristi, ma capaci di commuovere l'animo del lettore. « Τὸ δράμα τῆς ζωῆς, scrive Elena Lámaris, ἐκ τῶν βασιφωδίων του ἐξέρχεται μὲ τὴν δύναμιν ἐκείνην τὴν κλονίζουσαν, ἀποπνέον ὅλην τὴν ζωὴν τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν ἐλευθέρων ἰδεῶν του. Ἔχει τὴν δύναμιν τῆς μεγαλητέρας ταχύτητος ἐν τῇ ἐξελίξει, τοῦ δὲ δυστυχοῦς ὁ θρῆνος ἐξέρχεται οὐχὶ ὡς παράπονον δειλοῦ παιδίου, ἀλλ' ὡς βρυχηθμὸς λέοντος, ὅστις διὰ τῆς δυνάμεως τῆς φωνῆς του ζητεῖ νὰ ἐπιθληθῆ ἐπὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου » (1).

(Segue)

(1) Cfr. la rivista ateniese *ATTIKH IPIΣ*, anno VI (1903), nn. 23-24; anno VII (1904), nn. 2-10.

**IL POETA NAZIONALE
DELLA GRECIA MODERNA: DIONISIO SOLOMÒS**

di P. PIO CIUTI

(Continuazione dal numero precedente e fine)

Troviamo anche una serie di sonetti ispirati alla soave poesia biblica dei Cantici . . . Si direbbe che la molle tenerezza orientale avesse attratto in un modo speciale la sua arte. È notevole la delicata stanchezza del verso e la purezza della dolce espressione:

Egli si pasce sol di virginale
bel candore di gigli immaculati
non tocchi da veruna aura mortale.

Ed io lo so chè sua diletta io sono . . .
Finchè morte questi occhi abbia gelati
non fia mai ch'io lasci in abbandono!

e altrove:

. . . qualunque altra sia cosa mortale
che sull'umana temprà abbia più possa
in confronto alla tua voce non vale.

Poichè quando sentire a me si fece,
tutta l'anima mia tanto fu scossa
che nel sentirla il cuor si liquefece.

.....
Ve' che d'amor mi langue la pupilla
langue la bocca e il viso tutto e il cuore
nel profondo dolor mi disfavilla.

Stipatemi di fiori: or che ti miro
tutta l'anima d'amor mi langue; è amore
tutto quanto ond'io parlo, ond'io respiro.

Il Solomòs era un profondo credente e se conosceva i difetti che affliggono l'anima umana e i maligni peccati che la disonorano, aveva una fede imper-

turbabile negli eterni destini della umanità e nella bellezza increata che creò grande e bella l'anima dell'uomo. L'antica mitologia non lo attrasse come aveva attratto l'anima del Foscolo; col sentimento del bello che dall'antichità aveva ereditato univa il sentimento trascendente questa terra, togliendolo non dall'Olimpo avito ma dal Calvario, dalla Croce sotto la quale i suoi compatriotti si erano raccolti alla riscossa e la quale avevano impresso negli stendardi delle loro vittorie. Dionisio Solomòs era convinto e profondo cristiano, e nelle poesie italiane ancor più, forse, che nelle greche, questa fede apparisce.

Perciò molti sono i soggetti religiosi cantati da lui; la Vergine in ispecial modo attrasse la sua ispirazione, la Vergine, perenne punto luminoso a cui s'è volto il genio dell'Arte in tutti i paesi cristiani. Il Solomòs immagina la festa che in Cielo i beati dovettero menare nell'istante della concezione di Lei:

Brillava al canto che dicea « Maria »
ogni fronte celeste ed ogni ciglio
e pel Ciel si spandea tale un vermiglio
che il vermiglio mortal smorto saria.

Altrove sente il Redentore che lo rimprovera per le nascose macchie antiche dell'anima,

E dolce si lamenta a me con molta
tenerezza e mi dice: e perchè, figlio,
e perchè mi trafiggi un'altra volta ?

Ma anche la sua bella patria greca è argomento di versi italiani, quella graziosa isola che i Veneziani chiamano Fiore del Levante e che si alza come un canestro di erbe e di fiori dallo smeraldo dell'onde, ispiratrice di carmi e di musiche liriche.

Il poeta comincia un sonetto coi celebri versi:

Rise natura e sorta ecco Zacinto
dal bel seno dell'onde . . .

Così la cara isola che aveva diviso per tanti secoli la sorte della più gloriosa repubblica italiana veniva lodata nella bella lingua di Dante da due suoi figli, Foscolo e Solomòs, i quali, benchè lontani da lei, non potevano a meno di rivolgere a quando a quando verso la patria il loro nobile spirito. Restano anche alcune ottave intorno a Zante di un poemetto che il Solomòs

non condusse a fine e per conseguenza nemmeno limò come avrebbe saputo fare. Ecco il principio degno della lingua in cui è formato:

Alla diva del campo è consacrato
un bosco di Zacinto, in sulle arene
semplice altare in mezzo è collocato
che 'l simulacro de la Dea sostiene.

Sempre al bosco d'intorno l'infiorato
odorifero Maggio si mantiene
ed al ruscello il mormorio risponde
degli augelli, dell'aure e delle fronde . . .

In prosa italiana poco abbiamo del Solomòs; oltre l'Elogio ad Ugo Foscolo che egli, greco ortodosso, recitò dando esempio imitabile di rispetto, nella chiesa latina di Zante, dopo la morte del poeta, ci restano cinque brani di prosa poetica che, come sempre si dilettava il Solomòs, contengono un recondito senso nelle loro semplici frasi. Salvo qualche vocabolo non usato propriamente nel significato comune, questa lingua è elevata, armoniosa, piena di profonde sentenze e diletta e ammaestra. Termino questo cenno sugli scritti italiani del Solomòs con la fine di un bozzetto che ci riporta la madre Greca degli anni della terribile rivoluzione contro gli Ottomani, la quale veglia il suo figlioletto dormente nella culla.

Essa dice:

« Infinite fosse son piene dei nostri morti; cadono i corpi, ma resta l'opera per la patria. Tutti i poeti hanno questo solo respiro, che si solve in una universale vampa di guerra che avvolge le terre e i mari, che ti circonda e ti fa balzare la culla. Balza, o culla, con lieto augurio per l'avvenire. Benignamente la fortuna mi arride, perchè è in questo istante che s'alzano le cortine delle care palpebre e lasciano apparire il sorriso dello sguardo, incerto e tremante su tutto, fuor chè su me. Vieni, caro germoglio delle mie viscere; io voglio allontanarmi a lunghi passi da questa casa per un momento, affinchè ti tocchi la fronte il fumo della pugna e tu respiri largamente, profondamente, l'accesa polvere dell'estermio ! ».

Così dunque il Solomòs non fu solo un poeta di sentimento, che cantasse per impeto, ma fu anche un pensatore e un uomo di cuore e di illibata condotta. Nella sua quieta vita meditativa aveva proposto un fine alla sua Arte, aveva dato a se stesso un compito che avrebbe voluto fosse stato il compito di tutti i poeti di tutta la terra. Esercitare, cioè, sempre e dovunque un'azione temperante e consolatrice.

In mezzo alle rivoluzioni di tutta l'Europa, in mezzo al dilagare di dottrine materialiste che infuriò più specialmente negli anni della sua vita, egli, come isola serena in mezzo alla tempesta, si mantenne fermo, direi quasi olimpicamente fermo, nei santi ideali della giovinezza, e a questo anche contribuì l'essere egli nato veramente e profondamente poeta, il dilettarsi dei sogni in mezzo alle tristezze della vita, la quale non è un sogno. Quante visioni tutte pure, tutte bianche, non mirò egli passare là, nella sua indimenticabile isola di Zacinto, ricca di memorie omeriche e d'ogni dolce sorriso della più bella natura ! Quante voci interne non avrà egli ascoltato sulle profumate rive di Corfù, fra i boschetti degli aranci in fiore, fra i canti degli usignoli, fra le erbetto della magica Spianata, in fronte ai tramonti indescrivibili dietro i colli colorati superbamente e delicatamente di tutte le sfumature dell'oro e della rosa !

Perciò il Solomòs è il trionfo dello Spirito in tutta la sua pienezza, in tutta la nobiltà della sua vita. Chi legge questo poeta, chi se ne fa una idea, ne riceve un'impressione benefica e ripete seco stesso le parole di lui: « La perdita d'ogni cosa, della gioia, della fortuna, dei regni, la perdita di tutto è nulla se l'anima resta in piedi. Essa mira d'intorno a sè tutte le rovine terrestri, e sorride e le rovine s'infiorano, lentamente s'infiorano da per tutto, fino al sepolcro. Ma anche ivi, nella polvere tenebrosa, pullula il fiore dell'Eliso ».

UN VECCHIO IMPIEGATO (*)

racconto di GIORGIO ATHANAS

tradotto da FILIPPO M. PONTANI

Non ebbe mai programmi nella vita, nè piani, nè scopi, nè ambizioni. Nelle mani del suo destino fin dalla nascita, ciecamente, inconsciamente: in qualche posto l'avrebbe portato: lo portasse pure dove voleva. A scuola imparò qualche cosa. Poi si « perfezionò » da solo. Diventò scrivano del notaio. Riuscì anche a diventare segretario comunale. Tirava a campare. Famiglia non ne aveva. I genitori lo lasciarono presto. Un fratello gli morì. Maritò la sorella con un droghiere e le diede in dote tutti i beni di casa: quelli vendettero ogni cosa e se ne andarono in America senza farsi più vivi! Così si sradicò dal parentado. Si trovò solo solo, con qualche lontano parente sperduto.

Come non mettersi nelle mani del destino? Necessità personali non ne aveva. Legami famigliari neppure. A che gli servivano piani e scopi, ambizioni e programmi? Faceva le sue brave copie, giocava a « preferenza », fumava, mangiava, dormiva. Non erano in fondo una vita, una vita piena, tutte quelle funzioni? Non gli passò mai per la testa di andarsene dal paese, di migliorare la posizione, e di cambiar vita. Senonchè il Sindaco, che gli voleva un gran bene, perchè era un impiegato ordinato, devoto e remissivo — per fatalismo, s'intende — più volte gli promise di assicurargli un buon posto quando gli capitasse l'occasione, appena messo piede alla Camera. E quando il Sindaco diventò deputato non lo scordò: appena il suo partito salì al potere, gli mandò la nomina. Segretario di Tesoreria. Segretario di Tesoreria?... Beh, diventiamo un po' Segretario di Tesoreria! Non l'aveva nè chiesto, nè sognato, ma, dal momento che aveva la nomina in tasca, che fare? dire di no? Si spogliò e andò a raggiungere il posto. In un'isola lontana che non aveva mai vista, neppure sulla carta geografica. E là rimase degli anni. Si scordarono di lui il Ministero, il partito e il deputato della parte avversa. E anche lui finì collo scordare sè stesso. Non aveva altra cura che il portapenna con l'immortale penna d'oca, che scriveva i numeri in rotondetto sui doppi fogli azzurini, e il temperino che raschiava gli sbagli della penna. Ne faceva tanti e tanti, che penna e temperino lavoravano egualmente: mezza giornata scriveva, l'altra mezza cancellava. E s'era tanto perfezionato nel raschiare (non lasciava la minima traccia!) che (così gli diceva anche il Tesoriere) sapeva meglio raschiare che scrivere. Tutti gli altri, e persino il Tesoriere, andavano da lui coi loro svarioni a farli raschiare col temperino e a farli cancellare del tutto. Benone.

Sempre senza rendersene conto, senza pensarci, senza volere, si sposò, lì, nell'isola. « Questa ragazza è fatta per te! » gli aveva detto il Sindaco. Per lui? Poteva darsi! E se la prese senza dire nè sì nè no. L'addizione si fece da sè. Bene o male — questo era un errore che neppure il suo temperino poteva raschiare!...

Peraltro il Sindaco li appoggiò appena diventò un pezzo grosso e lui divenne Don Andrea, il tesoriere. Peccato che — legge 1878 n. 540 — non poté più restare nell'isola di sua moglie, dove si erano sistemati tanto bene. Furono trasferiti in un'isola vicina, d'un'altra provincia. La Tesoreria era proprio sul mare, avevano sole e frescura, acqua e vento. Furono contentoni. Lui s'era portato dietro portapenne e temperino, e così non gli sembrò nemmeno di traslocare. Il suo lavoro!

(*) Dall'antologia « *Prosatori Greci* », di prossima pubblicazione.

Per sua moglie quello fu il primo viaggio della vita: rimase un po' stordita dal trambusto, e, poi, molto amareggiata dal distacco. Nel trasloco le si ruppero cinque piatti, e un piede del canapè. Cose da non dirsi nemmeno, ma allora il suo cuore se ne angustiò tanto, che le pareva di udire continuamente rompersi — crac, crac — cinque piatti, e di vedersi danzare continuamente dinanzi — op, op — un piede rotto di canapè. Poi, col tempo, mandarono giù tre, cinque, otto, trasferimenti, e ci si avvezzarono tanto, che, appena passavano otto o dieci mesi, la sera, quando Don Andrea il tesoriere apriva la porta, Madama la Tesoriere chiedeva, tutta ansiosa: « Ancora non viene? ».

Il trasferimento! E ogni volta che se ne andavano, ogni volta che arrivavano in un altro paese, fra gente nuova, appena aprivano i bagagli, lei frugava con impazienza per vedere cosa mai s'era rotto. Perchè qualche cosa doveva pur essersi rotto. Era un fatto normale, abituale, non poteva mancare. L'ultima volta, che non si ruppe nulla (udite, udite! nulla!) parve ad entrambi un gran brutto segno.

— Questa è una iettatura!

— Ci capiterà qualche guaio...

E, perchè il guaio non capitasse, buttò per terra colle sue mani una caraffa e la ruppe.

Dio non le aveva dato bambini. Una croce! Trascorsero tanti giorni! e tante levatrici e tanti medici la visitarono, fece delle cure. Macchè! Volontà del Signore. Che guaio, però! Avrebbero avuto anche loro una gioia in casa, un bastone per la vecchiaia. C'è poco da dire, i bambini sono i bambini. Ma che farci?

Ma come passavano gli anni! Il temperino si logorò, a furia di raschiare, e Don Andrea non ci aveva pensato. Perchè in vita sua non pensò mai nulla. Tutte le cose gli capitarono da sè. Così anche la pensione!

Un giorno inatteso il sovrintendente gli disse: « È ora che vi riposiate. Avrete una buona pensione ». Non aveva mai fatto opposizione a nessuno. Doveva farla proprio ora al Signor Sovrintendente? Accettò.

Ma, dunque, non si sarebbe mai più chinato a redigere la situazione generale del dare-avere? Non avrebbe ricevuto più circolari verdi? La Gazzetta Ufficiale? Mai più?... E i trasferimenti?... E il temperino non gli avrebbe servito mai più? Certo, il temperino se lo sarebbe portato via con sè... Con sè... Ma dove? Dove sarebbe andato a vivere? Grande e difficile problema, questo. Era la prima volta nella vita che si trovava nella necessità di riflettere, di confrontare, di far progetti. Ma perchè poi la pensione non viene così, come un trasferimento?... Ricevere l'ordine del Ministero e andarsene a raggiungere la « sua sede » da pensionato! Quel fatto lo sconvolse.

Come poteva scegliere così all'improvviso un posto dove passare — senza più trasferimenti ormai — il resto della sua vita? L'ispettore era più esperto e quando capì la sua angoscia, gli disse: « Noi poveri pensionati, finiamo o al nostro paese, o al paese di nostra moglie o a quello dove andiamo in pensione, se la vita è a buon mercato... Scegli! » Insomma bisognava scegliere uno dei tre posti.

— Moglie, e tu che ne dici?

— Come! Non andiamo nella nostra isola che è piena d'ogni ben di Dio?

Opporsi? E perchè opporsi? Dove potevano andare a sbattere, meglio che là? Al paese suo? Ormai se n'era così staccato! Ne mancava da trentacinque anni, e non c'era tornato mai. Parenti nemmeno uno. Sua sorella non aveva mai dato segno di vita dall'America. Da molti anni non era in corrispondenza con nessuno. Per un po' si scambiarono gli auguri per le feste con l'amico deputato. Poi morì anche lui, poveraccio, giovane ancora. Qualche volta vedeva nei giornali qualche notizia della sua patria. La leggeva, la rileggeva. Spesso non si ricordava nè le persone nè le cose a cui la notizia si riferiva. Chi sarà mai « il ricco commerciante C. Nusi » rapito dai grassatori? E dove sta « il torrente Clivòs » che ha straripato e ha « inondato » i dintorni? Può darsi che sbagliano i nomi, i

giornali! Nulla lo legava più al suo paese: nulla ve lo spingeva. Si sforzò di orientarsi, così, mentalmente. Dove poteva trovare una casa d'affitto, in che quartiere, in che posto? Tutte le immagini gli erano svanite dalla memoria. Però avrebbe preferito il suo quartiere d'una volta. Già, forse la sua stessa casa paterna — chi ce l'avrà adesso? — poteva trovarla sfitta, disabitata... L'idea che poteva andarci ad abitare di nuovo gli mise addosso un brivido. Chissà come, gli passò per la mente il pensiero della resurrezione dei morti, come se l'immaginava talvolta sentendo predicare in chiesa sulla vita eterna... Bene, ma con chi avrebbe fatto amicizia? Chi sarà vivo? E chi sarà morto, di quelli d'un tempo? Non sapeva proprio nulla! Colla fantasia si localizzava in una brigata, in un angolo di caffè della sua patria, e non riusciva a raffigurarsi con chiarezza e vivezza quella scena, quell'immagine... Proprio nulla lo legava più al suo paese: nulla ve lo spingeva. Invece, quando pensava al paese di sua moglie, mille immagini note e care di persone e di cose balzavano vive alla sua memoria... La loro casetta sul lido... La piazzetta della passeggiata... Il caffè «degli impiegati»... I parenti, gli amici... il sindaco, il medico, il notaio, la sua brigata a «preferenza»... il vaporino della posta... Oh, ormai che posta avrebbe aspettato? I «pieghi» erano finiti per lui. Non ne avrebbe né ricevuti né spediti!... Sì, ecco, in qualche nuovo giornale poteva forse sprofondare la sua esistenza, inutile ormai... Come lo stancano tutti questi pensieri, tutti questi progetti! Lui che non s'era mai chiesto come partire e come vivere, trovarsi ora costretto a pensare tanto al come tornare e come morire!

— Dunque, Andrea caro, ti sei deciso? — gli chiedeva quella donna esemplare di sua moglie.

— Non hai detto «andiamo all'isola»? Così faremo.

Cominciarono a prepararsi. Quando fu la volta dei pacchi, delle casse e dei bauli, Madama la Tesoriera si ricordò due cose. Come e qualmente nell'ultimo trasferimento non s'era rotto nulla — che iettatura! ecco che era capitato il guaio della pensione, prematura e obbligatoria — e come invece nel loro primo trasloco s'erano rotti cinque piatti e un piede del canapè... «E sta a vedere, sta a vedere — diceva tra sé quella perla di donna — che ci si romperanno anche adesso nel ritorno, tali e quali, cinque piatti e un piede del canapè...». Consideravano entrambi con una indefinita tristezza quell'ultima partenza del loro *ménage*. Era come un lontano — lontano poi? — preannuncio di morte. Il loro cuore si stringeva come per paura.

Don Andrea, da un estremo all'altro della piazza, si diede a salutare e a risalutare tutti quanti, entrando in ogni bottega e in ogni officina. A uno aveva concesso facilitazioni, altri li aveva mandati in prigione. Ma tutti gli volevano bene e lo salutavano cordialmente. Vedendo una ad una le persone che avevano avuto qualche legame colla sua vita di funzionario, si recava alla memoria tutti gli episodi, tutte le scene, tutti gli aspetti del suo servizio governativo. Gettava uno sguardo, profondo quant'altro mai, sull'essenza di quell'autorità che aveva avuto tra mano, del potere che aveva rivestito. Lasciando il servizio acquistava per la prima volta una coscienza così chiara e netta del suo io burocratico... Vedeva ch'era anche lui una vitina, nella grande macchina dello Stato, una vitina con qualche scopo, con qualche utilità. Si stupiva egli stesso di non averci pensato mai, di non aver mai ragionato così per tanto tempo, per tanti anni interminabili. Sentiva dire, o leggeva qualche volta, la frase «funzionario governativo» e gli pareva vuota, senza alcun contenuto morale. Ora, soltanto ora, che non era più un funzionario governativo, che non aveva più nessuna autorità, nessuna competenza, capiva che non era acqua fresca quella che maneggiava. Metteva la sua firma con tanta indifferenza, con tanta freddezza! Rimetterla, ora! Sì... non valeva più nulla. Non aveva nessuna importanza, nessun valore, nessun effetto. Non poteva recare né danno né giovamento ai «pubblici interessi», con la sua firma. Non poteva cacciare in carcere né liberare nessuno, con la sua firma. Là! calcava

il timbro della Tesoreria a fianco della sua firma. Quante volte! migliaia di volte! senza nessuna emozione, nessun piacere! Con quanta emozione ora pensa che non farà più quel gesto. Doveva pure avere un gusto, una gioia, quella piccola funzione. E gli era sfuggita così, tante volte: che peccato!... Ma è quasi incredibile che per tanto tempo, per tutto il tempo, egli fosse solo una macchina inanimata, che funzionava ciecamente e inconsciamente, mentre pur faceva un lavoro con tanto d'anima e di coscienza. Ma forse con quel suo lavorare meccanicamente, così, senza rendersi conto, compiva il suo dovere «onorevolmente e coscienziosamente»; o no? Era un uomo onorato, i suoi conti erano sempre in ordine, aveva sempre «entrate» soddisfacenti. Che altro? Forse l'assenza d'anima, di coscienza, di consapevolezza nel suo lavoro ne aveva menomato la qualità, la quantità, il pregio?... Ma perchè a tutte queste cose non aveva pensato mai per tanti anni, e solo ora che se ne andava dovevano balzargli su, di dentro al cervello?... Accadrà così anche agli altri impiegati... O solo a lui?... la mente gli s'intorbida e gli occhi sbarrati vedono in un abisso, un abisso cupo e tenebroso, una enorme macchina che ansa e sbuffa, e lavora e cigola, e manda fuori, manda fuori prodotti e prodotti, e nessuno arriva a capire che razza di prodotti sono e chi li riceve. Ah, ma quella macchina sarà l'amministrazione, lo Stato. Certo, certo!... D'improvviso da qualche parte scappa via una vitina, piccola, tanto così, microscopica, impercettibile. Scappa via con forza, con impeto, e si mette a rotare diabolicamente in un vuoto senza fondo, si sperde in abissi imperscrutabili, poi riemerge, e ruota di nuovo con una velocità incredibile, e ruota, ruota, e cresce, cresce, e cade al suolo, qui sulla terra, in un'isola, in qualche posto, e si ferma, dritta, là... un uomo! Don Andrea lo guardò bene bene, quell'uomo, e vide ch'era lui, lui stesso con la sua pensione e la sua angoscia! Allora, a ritrovarsi un uomo fra gli uomini, gli rinacquero dentro un cuore e una mente umani, proprio umani. E vide allora da un altro lato, da un'altra altezza, l'ampia distesa della sua burocratica vita e provò nuovi sobbalzi e nuovi stupori! Vide allora che l'uomo è forse più grande e più su della macchina dello Stato. Che la società è ben più sterminata ed eterna dell'Amministrazione... Sarà così? Allora anche lui, fosse pure una piccola vite microscopica e impercettibile, doveva pur avere, anche lui, altri doveri umani, più grandi di quelli verso il Governo. Li aveva ben pesati? Li aveva ben valutati questi doveri, in tutto il tempo ch'era stato funzionario governativo con tanto di potere e d'autorità, di firma e di timbro?

«Non sei un uomo!» gli aveva detto una volta un debitore dell'Erario, perchè non voleva — non poteva — accordargli la rateazione dei pagamenti. Le guardie l'avevano trascinato barbaramente fuori dell'Ufficio. «Non sei un uomo!» gli aveva gridato ancora, di sulla porta. E un'altra volta, quando denunciò un cassiere concussionario, la moglie e i figli del colpevole gli si inginocchiarono davanti «Per pietà! abbi pietà! Salvaci!» Anche sua moglie stava lì in lacrime: «Non hai cuore! non hai cuore! Non sei un uomo!» gli gridò la moglie del colpevole.

Non era un uomo... E ora che ritornava uomo, ora pensava quanto bene poteva aver fatto agli altri uomini, se avesse saputo, se avesse visto per tanti anni che l'uomo è più importante, è più su della macchina dello Stato. Trentacinque anni di lavoro: 12.775 giornate — (a far calcoli è bravo). Poteva dunque aver fatto agli uomini — se avesse voluto — 12.775 buone azioni di più. Se l'avessero saputo, gli uomini, non gliel'avrebbero mica perdonata. Lo avrebbero lasciato là, in un canto, ad arruginirsi, come una vite logora...

Stordito da queste inattese meditazioni, coll'anima sconvolta, col cuore amaro, andò a finire dall'ispettore.

Aveva un aspetto disfatto.

— Che hai? — gli disse appena lo vide.

O divento sapiente, o sono diventato scemo del tutto. Trentacinque anni ho lavo-

rato come una macchina senza capire l'essenza del mio lavoro. Adesso mi pare di non aver fatto nulla di nulla. Sono un disperato . . .

— Va là, che con questa amarezza, con questa pena ce ne andiamo tutti dal servizio...

— Ah! ? si! ? Ma allora, caro mio, meglio morire nel momento in cui timbriamo l'ultimo documento! . . .

Poi, all'ultimo, poco prima che fischiasse il vapore, andò a salutare alla Tesoreria. Un nodo gli serrava la gola. Strinse la mano a tutti, al nuovo tesoriere, allo scrivano, al cassiere, all'usciera. Posò lo sguardo dappertutto, sugli scaffali, sugli sportelli, sui registri, sulla cassa. Un momento che nessuno guardava, stese la mano sul tavolo, toccò il timbro, lo carezzò dolcemente, poi lo serrò forte, quanto più forte potè . . . Gli occhi gli s'annebbiarono, come se sul suo burocratico dramma cadesse un sipario sinuoso, greve . . .

LA GRECIA DI METAXAS

Corrispondenza del dott. GINO DE SANCTIS, pubblicata nel *Messaggero* di Roma del 18 gennaio 1940

Due uomini e una donna attendevano qualcuno sulla banchina lunga del porto di Patrasso.

Lui era un uomo atticiato: occhi scuri, baffetti brizzolati, viso tondeggiante. Dal vestire si sarebbe detto un uomo di mare, ma uno strano sguardo filtrato attraverso le lenti cerchiato di tartaruga e un particolare modo di gestire davano un aspetto enigmatico alla sua figura. Anche la donna sembrava avere un segreto celato in quei suoi abiti sdruciti, nelle pieghe del grembiule da contadina. Il terzo individuo era un tipo marcato di greco dal grande naso e dalle mani ad artiglio.

Due uomini vennero loro incontro; l'uno era evidentemente un militare in abito borghese, l'altro un marinaio nordico dai capelli di paglia e gli occhi acquitrinosi.

Non si parlarono. Scambiarono un saluto. L'uomo di mare e i due emigranti misero in spalla i loro sacchi e seguirono l'uomo del nord e il suo compagno. Dopo un centinaio di metri si fermarono dinanzi a un piroscifo. Era un piroscifo norvegese e già le caldaie erano in pressione. Il militare in borghese salutò i partenti che accompagnati dall'uomo del nord traversarono la passerella e si imbarcarono.

La nave norvegese aveva lasciato da un quarto d'ora il porto di Patrasso quando giunsero a tutto vapore due torpediniere della marina ellenica.

La gente s'affollò al pontile incuriosita da quella visita inaspettata.

Dalle torpediniere sbarcarono un centinaio di marinai; i sottufficiali cominciarono a interrogare la folla.

— Nessuno di voi ha visto il generale Metaxàs ?

Nessuno l'aveva visto.

I soldati si divisero in gruppi e si dettero a perlustrare la città. Erano venuti apposta dal Pireo e l'ordine era preciso: scovare ad ogni costo il generale Metaxàs e fucilarlo subito.

Ma il generale Metaxàs, sua moglie e il suo segretario navigavano già il Mediterraneo.

Di cosa s'inculpava il generale ?

L'unica colpa del generale consisteva nell'aver preveduto la disfatta della Grecia nella campagna contro la Turchia in Asia Minore e nell'aver rifiutato il posto di Capo dello Stato Maggiore in quella campagna che egli aveva giudicato una follia.

I tre fuggitivi, attraverso l'Italia, raggiunsero la Francia dove si trattennero finchè l'amnistia generale del 1924 concesse loro di tornare in Grecia.

Sopraggiunse la restaurazione monarchica del 1935. Re Giorgio II trovava il paese in tristi condizioni. Le elezioni generali del 1936 confermarono Demergis alla presidenza del Consiglio ma mostrarono a qual punto il paese, e di conseguenza il Parlamento, fosse diviso dall'odio di fazione. Demergis chiamò accanto a sè come vicepresidente del Consiglio e ministro della Guerra il generale Metaxàs.

La morte di Demergis portò Metaxàs il 13 aprile 1936 alla Presidenza del Consiglio, e le due opposte correnti parlamentari, i venizelisti e gli antivenizelisti, incapaci di mettersi d'accordo gli concessero i pieni poteri.

E i deputati, quelli col pizzetto alla Venizelos e quelli rasati, contenti di essersi insultati vicendevolmente a sufficienza nelle comode trincee dell'emicielo parlamentare, incuranti e incoscienti, partirono per le vacanze.

Ma qualche altro non conosceva soste. Gli agitatori comunisti, usi a pescare nel torbido, si trovavano a rimestare a due mani nel caldarone della Grecia parolaia e inconcludente. Le cellule della III Internazionale erano disseminate nell'esercito, tra i funzionari della pubblica amministrazione, tra gli operai e gli uomini delle campagne.

Le prime ripercussioni di tale sfrontato lavoro sedizioso si manifestarono nei sanguinosi scioperi di Salonico, nel maggio 1936.

Come fu condotta la vittoriosa battaglia di Metaxàs ? È una vittoria che dimostra ancora una volta la poca importanza del fattore numero davanti alla volontà individuale.

Le sentinelle che montavano la guardia al palazzo di re Giorgio II la notte del 4 agosto 1936 furono molto stupite di vedere giungere a tardissima ora l'automobile del Presidente.

Presentarono le armi ma non poterono a meno di seguire con uno sguardo incuriosito il tozzo generale in abito borghese che discendeva dalla macchina e s'avviava su per lo scalone del palazzo con aria sicura come un medico condotto chiamato di notte al capezzale di un infermo.

L'infermo esisteva ed era la Grecia. Ma nessuno aveva chiamato il medico. Il medico inforcate le lenti, la borsa sotto il braccio, era accorso spontaneamente come chiamato da una forza misteriosa.

Metaxàs scomparve nei saloni del palazzo.

Dopo più di un'ora le sentinelle rividero la sua figura atticiata ridiscendere le scale con passo di chi ha fretta. Il generale era calmo; solo un solco profondo tra le sopracciglia mostrava un pensiero assillante. Sotto il braccio stringeva la borsa di cuoio e in quella borsa era racchiusa l'arma che in poche ore avrebbe debellato il comunismo nel Paese.

Metaxàs rispose al saluto delle sentinelle e dette all'autista un indirizzo: pochi fedeli, al corrente degli avvenimenti, lo attendevano. Nell'adagiarsi sui sedili guardò la massa scura dell'Acropoli che dominava la capitale dormente. Il cielo d'agosto rotava con le sue costellazioni sul Partenone, sull'Eretteo, sulla roccia ferrigna dell'Areopago.

Metaxàs aveva ottenuto la firma reale ai tre decreti che egli aveva proposti. L'uno

stabiliva lo scioglimento della Camera dei deputati e l'altro decreto stabiliva l'abolizione di tutti i partiti politici e della libertà di stampa, il terzo la concentrazione del potere legislativo ed esecutivo nelle mani del Presidente del Consiglio.

Metaxàs usciva da quel colloquio dittatore della sua Patria. La legge marziale era stata proclamata in Grecia.

Nella stessa notte migliaia di capi partito e di agitatori che dormivano tranquilli i loro sonni, furono svegliati e prelevati dalla polizia.

Il colpo di Stato fu eseguito con tale maestria e la macchina della polizia fu messa in moto con tanta abilità che i comunisti, colpiti dall'attacco assolutamente imprevisto, non poterono offrire resistenza.

La pubblica opinione rimase così scossa e sconcertata che accettò quasi senza capirlo il fatto compiuto.

I Greci si convinsero infine che una nuova epoca aveva avuto inizio e, bisogna riconoscerlo, si misero al lavoro.

E di lavoro ce n'era come ce n'è ancora in abbondanza. Un viaggio in Grecia è sufficiente a dimostrare come il paese abbisogni assolutamente di un periodo di regime duro e intransigente. Nella Grecia di oggi si possono constatare contrasti raccapriccianti tra il nuovo e il vecchio, tra l'estremamente moderno e l'estremamente antiquato, tra istituzioni sociali di stampo attuale e brutture e miserie medioevali e bizantine, piaghe che sembrano inguaribili, annidate nel cuore del paese.

Brutture che sembrano ancor più brutte nel paese della bellezza, dove il sole illumina ancora le colonne innalzate da Fidìa, nel paese in cui le zolle di terra conservano l'orme degli dei-uomini e l'ulivo balza ancora dalle rocce, giovane e gagliardo, al tocco della lancia di Atena.

Per potere svolgere la grande opera di bonifica interna la Grecia ha bisogno della pace, e Metaxàs sa che supremo interesse dei Paesi è il mantenimento della pace nel Mediterraneo e in particolar modo nei Balcani.

Risponde quindi al vero interesse della Nazione il nuovo atteggiamento della Grecia di Metaxàs verso l'Italia Fascista.

Oggi, dopo il precipitare degli avvenimenti europei, dopo la vittoria fascista in Spagna, dopo lo scoppio del conflitto che ha impegnato per la vita e per la morte i grandi e democratici protettori, la Grecia non può non guardare con nuovo occhio l'Italia, garanzia di pace nel Mediterraneo, nuova potenza balcanica, peso di prima grandezza nell'equilibrio dei paesi balcanici.

I non lontani accordi italo-ellenici per la smobilitazione delle frontiere comuni, i nuovi vincoli culturali e commerciali sono segni tangibili di questo nuovo desiderio di collaborazione.

Tale desiderio anima la politica del dittatore dal viso pensoso e bonario.

Ραδιοφωνικός σταθμός Μπάρι (μ. 283,3 κχ. 1059)
Ραδιοφωνικός σταθμός 2R09 βραχέων κυμάτων
(μ. 31,02 κχ. 9.670). Καθημερινά μεταδόσεις:
ώρα 'Αθηνών 9,15 - 10 μ. μ.

Σταθμός Ρώμης 2R03 βραχέων κυμάτων:
(μ. 31,13 κχ. 9630)
Καθημερινά μεταδόσεις: ώρα 'Αθηνών: 0,45-1
πρωινή.

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΑΙ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΜΗΝΟΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1939

1. - Πορίσματα και εύχαι του δευτέρου Συνεδρίου της Ιατροχειρουργικής 'Εταιρείας 'Αθηνών: «Περὶ ιατρικῆς κλιματολογίας καὶ ἡλιοθεραπείας». 3. - Σ. ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ, συγγραφέως, λογοτέχνης: «'Η ἀγάπη τῆς ζωῆς στὸ δημοτικὸ τραγούδι». 5. - Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, διευθυντοῦ τοῦ 'Ιστορικοῦ 'Αρχείου Κρήτης: «'Ιταλικὰ πηγὰ τοῦ Καλβικοῦ ἔργου». 7. - Μάθημα ἰταλικῆς λογοτεχνίας. 8. - Λ. ΙΑΚΩΒΙΔΗ, συγγραφέως, λογοτέχνης: «'Η πρωταγωνίστρια τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου κ. 'Ελένη Παπαδάκη καὶ τὸ ἔργον τῆς». 9. - Α. Σ. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, Μητροπολίτου Γυθείου, Οἰτύλου καὶ Κυθῆρων: «'Υπαπαντή». 10. - Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, λογοτέχνου καὶ κριτικοῦ: «Βιβλία γιὰ τὰ παιδιά». 12. - Μ. ΒΟΛΟΝΑΚΗ, καθηγητοῦ Πανεπιστη-	μίου 'Αθηνών: «Περὶ 'Ιουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου». 13. - Μ. ΒΟΛΟΝΑΚΗ: «Περὶ 'Ιουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου. - Μέρος Β'». 14. - Μάθημα ἰταλικῆς λογοτεχνίας. 15. - Γ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, σκηνογράφου: «Οἱ παράγοντες τοῦ Θεάτρου». 17. - Α. ΤΑΡΣΟΥΛΗ, συγγραφέως, λογοτέχνης: «Τρεῖς μεγάλες Κερκυραῖες, ποὺ ἔζησαν στὴν 'Ιταλία καὶ ἐτίμησαν τὰ ἰταλικά γράμματα μὲ τὰ ἔργα τους». 18. - Α. ΡΑΪΜΟΝΔ, καθηγητρίας χοροῦ: «'Ο κλασσικὸς χορὸς». 19. - Α. ΡΑΪΜΟΝΔ: «'Ο κλασσικὸς χορὸς. - Μέρος Β'». 21. - Μάθημα ἰταλικῆς λογοτεχνίας. 23. - Γ. ΖΩΡΑ, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης: «Διδάγματα ἀπὸ τὸν Θωμάζαο». 26. - Κ. ΚΑΤΣΑΡΑ, νευρολόγου, ψυχιάτρου: «'Ο νευροψυχικὸς τόνος τοῦ 'Ελληνο». 28. - Μάθημα ἰταλικῆς λογοτεχνίας.

Εἰς τὰ προσεχῆ τεύχη θὰ δημοσιευθοῦν:
Μ. Βολονάκη: «Περὶ 'Ιουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου». - Ν. Σακελλαρίου: «'Η σημασία τῶν Μαθηματικῶν». - Σ. Ι. Μερκάτη: «'Η Βενετία στὴ νεοελληνικὴ ποίησι». - Γ. Ζώρα: «Σολωμικά». «'Ιστορία καὶ ὄνειρο τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος κυρίου Μαρίνου Φαλιέρου». - Ν. Τωμαδάκη: «'Ιταλικὲς πηγὲς τοῦ Καλβικοῦ ἔργου». - Β. Μπιάζι: «'Η σύγχρονος ἰταλικὴ φιλολογία». - Κ. Καιροφύλλα: «'Ο Καποδίστριας γιὰ τὰ παιδιά τῶν ἀγωνιστῶν». - Θ. 'Αθανασιάδης: «Πάσχα στὴν 'Ιερουσαλήμ». - Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου: «Βιβλία γιὰ παιδιά». - Α. Δασκαλάκη: «'Η ἐξοδος τοῦ Μεσολογίου». - Γ. 'Αθάνα: «Ρουμελιῶτες λογοτέχνες». - Α. Ταρσούλη: «Τρεῖς μεγάλες Κερκυραῖες». - Μ. Μομφεράτου: «'Η ζωὴ τῶν 'Αθηναίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας». - F. M. Pontani: «Le poesie italiane di Dionisio Solomòs». - «Due poeti e Zante».